सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२६—२०२७

महसूल व वन विभाग

३

(नोंदणी व मुद्रांक)

शासकीय मुद्रणालय,
नागपूर.
२०२६

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२६–२०२७

महसूल व वन विभाग

३

(नोंदणी व मुद्रांक)

महसूल व वन विभागाने तयार केलेल्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकांची यादी

कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचा क्रमांक	कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे नाव
१	महसूल व पुनर्वसन विभाग
२	वने
३	नोंदणी व मुद्रांक विभाग
४	भूमि अभिलेख विभाग

टीबी–१९८१-१.

अनुक्रमणिका

भाग १ (नोंदणी)

	पृष्ठे
प्रस्तावना	१
समग्र कार्यक्रम	१-२७
कार्यक्रम—एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाज, २०२६-२०२७—विवरणपत्र 'अ'	२८-३१
संचालन आणि प्रशासन	३२-४०
खाजगी संस्थांच्या सहभागाने नोंदणी व मुद्रांक विभागाचे संगणकीकरण	४१
शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय	४१-४४

भाग २ (मुद्रांक)

प्रस्तावना	४५
समग्र कार्यक्रम	४५-४६
प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई	४७
अंतर्गत संरचना	
मुद्रांक व न्यायालय शुल्क अधिनियमाचे प्रशासन	४८-६४

नोंदणी उप महानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक, म. रा., पुणे (मुख्यालय.)
Dy. Inspector General of Registration and Dy. Controller of Stamps (H. Q.), Pune.

(१) अ

राज्य स्तरावरील प्रशासन व दुय्यम निबंधक कार्यालयाच्या तपासण्या.
State Level Administration and inspection of Subordinate Offices.

(१) A.I.G. (Jr. Class 1 and Desk Officer No. 4)
सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक तथा कार्यासन अधिकारी क्र. ४
नोंदणी अधिनियम व प्रशासन

(Administration of Registration Act.)

(२) A.I.G. and (Jr. Class 1 and Desk Officer No. 6)
सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक व (कार्यासन अधिकारी क्र. ६)

महालेखापालाकडील तपासण्या व अनुपालन
(A. G. Inspection Reports and Compliance)

(३) A.I.G. and (Jr. Class 1 and Desk Officer No. 9)
सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक व (कार्यासन अधिकारी क्र. ९)

आस्थापना विषयक बाबी.
(Establishment Matters)

(1) B

Superintendent of Stamps (H. Q.)

मुद्रांक अधीक्षक (मुख्यालय)

(१) A.I.G. (Jr. Class 1 and Desk Officer No. 5)
सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक तथा कार्यासन अधिकारी क्र. ५
मुद्रांक अधिनियम प्रशासन
(Administration of Stamp Act)

(२) A.I.G. and (Desk Officer No. 10) (Jr. Class 1)
सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक व (कार्यासन अधिकारी क्र. १०)
तपासण्या (Inspections)

(३) A.I.G. and (Desk Officer No. 11) (Jr. Class 1)
सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक व (कार्यासन अधिकारी क्र. ११)
तपासण्या (Inspections)

(४) A.I.G. (Jr. Class 1 and Desk Officer No. 12)
सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक व (कार्यासन अधिकारी क्र. १२)
बाजारमूल्य दर तक्ते, चु.मु.शो. व परतावा.
(Ready Reckoner, Evasion and Refund Cases)

उपसंचालक (लेखा)
Dy. Director (Accounts)

(२)

राज्य स्तरावरील सर्व लेखाविषयक बाबी हाताळणे.
All Account matters of Deptt. (State Level)

(१) Accounts Officer and Desk Officer No. 8
लेखा अधिकारी तथा कार्यासन अधिकारी क्र. ८
Internal Audit Wing (अंतर्गत लेखा परीक्षण)

(२) A.I.G. (Desk Officer No. 7)
सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक (कार्यासन अधिकारी क्र. ७)

आहरण व संवितरण अधिकारी ताळमेळ (जमा व खर्च रकमा) शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालयाचा पत्रव्यवहार, जि. प. कर पेमेंट.
[Drawing and Disbursing Officer, Reconciliation, (Receipt and Payment) Govt. Photo Registry Correspondence Govt. Zilla Parishad Grants.]

नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक (संगणकीकरण), म. रा., पुणे **Dy. Inspector General of Registration and Dy. Controller of Stamps (Computerisation), M.S., Pune.**	**नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक (विभागीय स्तर)** **Dy. Inspector General of Registration and Dy. Controller of Stamps (Divisional level)**
(३)	(४)
State Level Post. विभागाच्या सर्व संगणकीकरणा संदर्भात सर्व बाबींवर देखरेख व सनियंत्रण. Supervision and control over all matters concerned with computerisation in the Department.	विभागीय स्तरावरील प्रशासन. Divisional Level Administration. मुंबई, ठाणे, नाशिक, लातुर, छत्रपती संभाजीनगर, अमरावती, नागपूर, पुणे. (१) सह जिल्हा निबंधक, मुंबई शहर. Administrative Officer and Sub-Registrar, Mumbai (Class-1) मुंबई शहरामधील दस्त नोंदणी व विशेष विवाह नोंदणी. (Document Registration of Mumbai City only and Marriage Registration.) (२) सह जिल्हा निबंधक, मुंबई उपनगर. Administrative Officer and Sub-Registrar, Bandra (Class-1) मुंबई उपनगरामधील दस्त नोंदणी व विशेष विवाह नोंदणी. (Document Registration of Suburban City Mumbai Marriage Registration.) (३) सह जिल्हा निबंधक वर्ग-१ जिल्हा पातळीवरील दुय्यम निबंधक कार्यालयाचे प्रशासन व तपासण्या, मुद्रांक अभिनिर्णय आणि चुकविलेल्या मुद्रांकाचा शोध, जिल्हा स्तरावरील विवाह नोंदणी पुणे (श), पुणे (ग्रा), सांगली, कोल्हापूर, सोलापूर, सातारा, नागपूर (श), नागपूर (ग्रा), गडचिरोली, चंद्रपूर, भंडारा, वर्धा, गोंदिया, अमरावती, अकोला, यवतमाळ, बुलढाणा, वाशिम, छत्रपती संभाजीनगर, जालना, बीड, लातूर, परभणी, धाराशिव, नांदेड, हिंगोली, नाशिक, अहिल्यानगर, जळगांव, धुळे, नंदूरबार, ठाणे (श), ठाणे (ग्रा), पालघर, सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, रायगड. Administration of District level Sub-Registrar Officer, Inspections, Adjudication, Evasion And Marriage Registration at District Level.

अप्पर मुद्रांक नियंत्रक, मुंबई
Additional Controller of Stamps, Mumbai

(५)

संपूर्ण राज्यात मुद्रांकाचा पुरवठा व विक्री यावर नियंत्रण ठेवणे.
(To control the sale & supply of stamps in Maharashtra State.)
राज्यातील कोषागारे व प्रतिभूती मुद्रणालय यांचेमध्ये समन्वय साधणे.
(To Co-ordinate between Security Press and Treasuries regarding indenting and supply of stamps.)
मुंबई विभागातील मुद्रांक जिल्हाधिकाऱ्यांच्या कामकाजाचे पर्यवेक्षण करणे व विभागीय मुद्रांक उपनियंत्रक म्हणून काम करणे.
(To supervise the functioning of Collector of Stamps in Mumbai Division and to act as Deputy Controller of Stamps for the Division.) *

त्यांचे अधिनस्त अधिकारी

(१) मुद्रांक जिल्हाधिकारी (मुंबई शहर, अंधेरी, कुर्ला व बोरीवली.)
Collector of Stamps (Mumbai City, Andheri, Kurla, Boriwali.)
नेमून दिलेल्या कार्यक्षेत्रासाठी, मुद्रांक जिल्हाधिकारी म्हणून काम करणे, दस्तांचे मुद्रांक शुल्काबाबत अभिनिर्णय देणे, मुद्रांकाचा परतावा देणे.
(To act as Collector of Stamps for respective jurisdiction and to adjudicate the stamps duty of instrument and to refund the stamp duty.)

(२) मुद्रांक, जिल्हाधिकारी (अंमलबजावणी १, अंमलबजावणी २)
Collector of Stamps (Enforcement I, Enforcement II)
नेमून दिलेल्या कार्यक्षेत्रात, चुकविलेल्या मुद्रांक शुल्काची प्रकरणे शोधणे व वसुली करणे.
(To search cases of evasion of stamps duty and recover the deficient stamp duty.)

(३) कोषागार अधिकारी (Treasury Officer)
प्रतिभूती मुद्रणालये व राज्यातील कोषागारे यांचेमध्ये मागणी व पुरवठा याबाबत समन्वय साधणे, मुंबई विभागातील परवानाधारक मुद्रांक विक्रेत्यांना मुद्रांक उपलब्ध करून देणे, फ्रँकिंगद्वारे मुद्रांक विक्री करणे, फ्रँकिंग वापराचे परवाने देणे.
(To co-ordinate between Security Presses and Treasuries, to supply stamps to Licencesed Stamp Vendors in Mumbai Division, to sell stamps by franking machine, to issue license of use of franking machine.)

(४) सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक तथा कार्यासन अधिकारी क्र. १३.
Assistant Inspector General of Registration and Desk Officer No. 13.
प्रधान मुद्रांक कार्यालयाचे सर्वसाधारण व्यवस्थापन करणे व अप्पर मुद्रांक नियंत्रक यांना सहाय्य करणे.
(To manage the general administration of the General Stamp Office and to assist the Additional Controller of Stamps.)

* केंद्रीय डेपो नाशिक व हैद्राबाद यांच्या मुद्रांक छपाईचे प्रदान.
Payment of printing charges of stamps supplied by Nashik and Hydrabad Central Depot.

सह संचालक, नगर रचना (मूल्यांकन) राज्यस्तरीय
Joint Director, Town Planning (Valuation) State Level Post

(६)

(राज्य स्तरावरील पद शिघ्रगणक तयार करणेचे कामावर नियंत्रण व मार्गदर्शन व मुल्यांकन.)
(State Level Post for Guidance, Preparation of Ready Reckoner.)
(१) उपसंचालक, नगर रचना (मुल्यांकन), मुंबई प्रदेश, मुंबई.
Dy. Director, Town Planning (Valuation), Mumbai.
मुंबई येथील जागेचे बाजार मूल्य निश्चित करणे व शिघ्र सिध्दगणक तयार करणे.
Preparation of Ready Reckoner and to decide true market values of properties situated at Mumbai.
(२) सहा. संचालक, नगर रचना (मुल्यांकन).
Asstt. Director, Town Planning (Valuation).
मुंबई व्यतिरिक्त राज्याच्या इतर भागांचे जागांचे बाजार मूल्य निश्चित करून शिघ्र सिध्दगणक तयार करणे.
To decide true market values of properties situated in the State other than Mumbai and -- Prepare Ready Reckoner.
पुणे, छत्रपती संभाजीनगर, ठाणे, नागपूर, नाशिक, अमरावती.
Pune, Chhatrapati Sambhajinagar, Thane, Nagpur, Nashik, Amravati.
(१) राज्य स्तरावरील वार्षिक बाजार मुल्य दर तक्ते तयार करणे, कामी कालबध्द कार्यक्रम आखून त्यानुसार तो विहित कालावधीत पूर्ण करणे.
(1) A time bound programme should be chalked out for preparation of state level Annual Statement of Rates (ASR) and should be completed within the stipulated time.
(२) वरील कामी व प्रशासकीय कामकाजाबाबत प्रादेशिक मूल्यांकन कार्यालयांवर सह नियंत्रक.
(2) It controls over Regional Offices of valuation so also on preparation of A. S. R.
(३) विहित मूल्यांकन प्रकरणामध्ये कनिष्ठ कार्यालय तसेच नोंदणी महानिरीक्षक कार्यालयास अभिप्राय देणे मार्गदर्शन/सल्ला देणे.
(3) To give remarks/guide lines in specific valuation cases to the subordinate office as well as the I. G. R. office.

व्यवस्थापक, शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय, पुणे **राज्यस्तरीय** **Manager, Govt. Photo Registry, Pune** **State Level**	**कायदे सल्लागार** **Legal Advisor**
(७)	(८)
दस्ताच्या छायाचित्राच्या प्रती काढणे व त्याच चित्रपट्ट्या जतन करणे— Scanning of documents and preserve photo copies of documents. (१) सहा. व्यवस्थापक तांत्रिक कामकाज Asstt. Manager, Technical Matters (२) प्रशासकीय अधिकारी, आस्थापना व प्रशासन विषयक कामकाज, आहरण व संवितरण अधिकारी. Administrative Officer, (Establishment Matters and D. D. O. for Photo Registry.)	राज्यस्तरीय पद : सर्व कायदेविषयक कामकाज सांभाळणे. State Level Post : Legal Advisor to all legal matters of the Deptt.

भाग १ (नोंदणी)

प्रस्तावना

नोंदणी अधिनियम, १९०८ (१९०८ चा सोळावा भाग) ची अंमलबजावणी करणेसाठी मुख्यतः नोंदणी व मुद्रांक विभाग स्थापित करण्यात आला आहे. दिनांक १-१०-१९८८ पासून नोंदणी व मुद्रांक विभागाचे एकत्रीकरण करुन नोंदणी व मुद्रांक विभाग असे नामांकन केले आहे. या विभागाचे प्रमुख म्हणून नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, पुणे हे आहेत. या विभागाचे प्रशासन खालील अधिनियमांच्या तरतुदींआधारे चालविले जाते.

(१) नोंदणी अधिनियम,

(२) मुद्रांक अधिनियम,

(३) विवाह अधिनियम.

हा विभाग सर्वात जास्त महसूल देणारा दुसऱ्या क्रमांकाचा विभाग आहे. सन २०२६-२०२७ या वर्षासाठी या विभागास रुपये ७०,००० कोटीच्या महसुलाचा इष्टांक दिला आहे. या विभागामार्फत नोंदणी अधिनियमाखाली दस्तऐवज नोंदणी व नोंदलेल्या दस्तऐवजांसंबंधी अभिलेख जतन करणे हे प्रमुख कार्य आहे. त्याचबरोबर मालमत्तेचे मूल्यांकन करुन मुद्रांक शुल्क गोळा करणे इत्यादी कामे या विभागातील आहेत.

(१) नोंदणी व मुद्रांक विभागाने करावयाच्या कामकाजाचे पृथःकरणावरुन खालील कार्यालयांची विभागणी केलेली आहे.—

(अ) नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक यांचे कार्यालय, पुणे व सर्व जिल्ह्यांच्या ठिकाणी जिल्हा निबंधक,

(ब) शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय, पुणे.

(क) अप्पर मुद्रांक नियंत्रक, मुंबई.

(अ) नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक म्हणून स्वतंत्र अधिकाऱ्याची नेमणूक केलेली आहे. जन्म, मृत्यू, विवाह नोंदणी अधिनियम, १८८६, महाराष्ट्र विवाह मंडळाचे विनियमन आणि विवाह नोंदणी अधिनियम, १९९८, पारशी विवाह आणि घटस्फोट अधिनियम, १९३६ इत्यादी अधिनियमांखाली नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक हे महानिबंधक म्हणून काम पाहतात. मुंबई मुद्रांक अधिनियम, १९५८ आणि मुंबई कोर्ट फी अधिनियम, १९५९ खाली संपूर्ण राज्यासाठी नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक हे प्रमुख नियंत्रक आहेत. नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक हे राज्यातील सर्व सह जिल्हा निबंधक व दुय्यम निबंधकांवर सर्वसाधारण देखरेख ठेवतात. नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक यांना प्रशासकीय कामात उपनोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक, सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक, उपसंचालक (लेखा) वगैरे मदत करतात. नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक हे मंत्रालयातील महसूल व वन विभागाकडे कर्मचारी आकृतीबंध व खर्च मंजुरी तसेच अंदाजपत्रके तरतुदीबाबत अहवाल करतात. विभागीय स्तरावर नोंदणी उपमहानिरीक्षक हे प्रशासकीय व इतर देखरेख करतात. जिल्हा स्तरावर सह जिल्हा निबंधक विभागाचे काम पाहतात. जिल्हाधिकारी हे पदसिध्द जिल्हा निबंधक म्हणून असतात. मुंबई येथे नोंदणी उपमहानिरीक्षक, मुंबई हे विभागाच्या कामाचे प्रशासन करतात व अप्पर मुद्रांक नियंत्रक यांचे स्तरावर राज्यातील सर्व जिल्हा कोषागारांना मुद्रांक वाटप करतात व त्यांचे कार्यालयातदेखील मुद्रांक विक्रेतेमार्फत मुद्रांक विक्री होते. मुंबई व्यतिरिक्त जिल्हा स्तरावर सह जिल्हा निबंधक हे दुय्यम निबंधकाच्या कामकाजावर देखरेख ठेवते. सह जिल्हा निबंधक हे नोंदणी अधिनियमाखाली मुद्रांक जिल्हाधिकारी म्हणून घोषित केलेले आहेत. ते जिल्ह्यातील सर्व मुद्रांक अधिनियम, नोंदणी अधिनियमाखालील बाबींच्या प्रशासनाबाबतीत लक्ष घालतात.

(ब) शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय, पुणे हे व्यवस्थापक मार्फत चालविले जाऊन त्यांना सहा. व्यवस्थापक यांची मदत दिली जाते. त्यांचेकडे काही पदे तांत्रिक असून काही तांत्रिक नाहीत. त्यांच्या कामाचे तपशील पुढे अ.क्र. ८ मध्ये दिलेला आहे.

२. कार्यक्रम अंदाजपत्रकाच्या कृतीच्या तंत्रात अंतर्भूत असलेला प्रत्येक कार्यक्रम हा चार विभागात दर्शविला आहे. पहिला विभाग प्रस्तावना, दुसरा विभाग वित्तीय आवश्यकता, तिसरा विभाग कार्यभार सारांश व वित्तीय आवश्यकताचे स्पष्टीकरण व चौथा कर्मचारी विषयक गोषवारा. दुसरा विभाग हा खालील तीन उप विभागात वर्गीकृत केलेला आहे. उदाहरणार्थ (१) कामकाजनिहाय (२) उद्दिष्टनिहाय (३) साधननिहाय. कामकाजनिहाय वर्गीकरण हे खर्चाचे कारण दाखविते. उद्दिष्टनिहाय हे वर्गीकरण कामकाज कसे कोणाकडून केले हे दर्शविते. साधननिहाय वर्गीकरण हे विधान मंडळाच्या अधिकाराने खर्चाची तरतूद ज्या मुख्य शिर्षकाखाली केली असते ते दर्शविते.

समग्र कार्यक्रम

प्रास्ताविकेत नमूद केल्याप्रमाणे नोंदणी विभागाच्या सर्वच कार्याचा परामर्श छोट्याशा पुस्तिकेत घेणे कठीण आहे. तथापि, या विभागात राबविण्यात येणाऱ्या काही महत्वाच्या योजनांची माहीती खाली दिलेली आहे.—

(१) मुद्रांक शुल्क
(२) अभिनिर्णय व पुनर्निरीक्षण
(३) ई-भरणा (e-payment)
(४) ई-फ्रँकींग
(५) मूल्यांकन
(६) चुकविलेल्या मुद्रांक शुल्काचा शोध
(७) दस्तऐवजांची नोंदणी
(८) शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय.

(१) मुद्रांक शुल्क

(१) महसुली उत्पन्नाचे स्त्रोत निर्माण करण्याच्या दृष्टीने महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियमामध्ये वेळोवेळी सुधारणा करण्यात येत असतात. या सुधारणा करीत असतांना मध्यमवर्गीय व ग्रामीण भागातील जनतेला लाभ देण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेला आहे. अधिनियमाच्या अनुच्छेद ६ व ४० मध्ये मुद्रांक शुल्काच्या दराचे सुसुत्रीकरण करत रु. ५ लाखापर्यंतच्या कर्जाच्या रकमेसाठी ०.१ % टक्के व रु. ५ लाखावरील कर्जाच्या रकमेसाठी ०.३ टक्के एवढा मुद्रांक शुल्काचा दर निश्चित करण्यात आला आहे. याद्वारे हक्कलेख निक्षेप, हडपतारण व साधे गहाणखत साठी लागणाऱ्या मुद्रांक शुल्क दरात समानता येवून त्यांचे नोंदणी करण्याचे प्रमाण वाढेल.

(२) कार्यकंत्राटाशी संबंधित करारपत्र किंवा प्रतिभूती बंधपत्र किंवा करार बंधपत्र या संलेख तथा दस्तावर देय होणाऱ्या मुद्रांक शुल्काच्याबाबत सार्वजनिक बांधकाम विभाग नियमावली तथा लेखा संहितेतील नियम तथा संहिता क्र. १९५ व १९५-अ च्या अनुषंगाने निर्माण झालेली संदिग्धता दूर करण्याच्या अनुषंगाने शासनस्तरावरून स्पष्टीकरणात्मक मार्गदर्शक सूचना शासन परिपत्रक क्रमांक मुद्रांक-२०२०/अनौ.सं.क्र.०१/२०१६/प्र.क्र.२१८/म-१ (धोरण), दि. १८ मार्च, २०२१ द्वारे निर्गमित करण्यात आल्या आहेत.

(३) महानगरपालिकेच्या, नगरपरिषदांच्या, नगरपंचायतीच्या, जिल्हापरिषदांच्या, पंचायत समित्यांच्या, ग्रामपंचायतींच्या, शासकीय विशेष नियोजन प्राधिकरणांच्या, महाराष्ट्र शासनाच्या उपक्रमांच्या व महामंडळांच्या आणि राज्य शासनाची मालकी असलेल्या, नियंत्रण असलेल्या किंवा त्यांच्याकडून भरीव अर्थसहाय्य मिळत असलेल्या संस्थेच्या नावे कोणत्याही व्यक्तीने, सार्वजनिक प्रयोजनार्थ स्थावर मालमत्तेच्या बाबतीत निष्पादित केलेल्या विनामोबदला अभिहस्तांतरणाच्या किंवा बक्षिसांच्या, या दोन्हीच्या संलेखावर, उक्त अधिनियमास जोडलेल्या अनुसूची-एक च्या अनुच्छेद २५ च्या खंड (ब) व अनुच्छेद ३४ या अन्वये आकारणीयोग्य असलेले मुद्रांक शुल्क माफ करण्यात आलेले आहे.

(४) राज्यात आयात केलेल्या सोन्याच्या व चांदीच्या बाबतीतील सुपूर्दगी आदेशाच्या संलेखवर, उक्त अधिनियमास जोडलेल्या अनुसूची-एक च्या अनुच्छेद २९ अन्वये आकारणीयोग्य असलेले मुद्रांक शुल्क माफ करण्यात आलेले आहे.

(५) महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियमाच्या अनुच्छेद ५ (ग-अ) च्या परंतुक खालीलप्रमाणे आहे. परंतु या करारान्वये, त्यानंतरच्या उपखंडाखालील त्या व्यक्तीने खरेदीदाराकडे मालमत्तेच्या असे केलेल्या अभिहस्तांतरणावर, हस्तांतरण किंवा अभिहस्तांकन, कराराच्या दिनांकापासून (एक वर्षाच्या कालावधीमध्ये) केलेले असेल तर, शंभर रुपये इतकी अनुच्छेद २५ अन्वये आवश्यकता तर, अभिहस्तांतरणासाठीच किमान शुल्क शंभर रुपये इतकी असेल.

सदर परंतुकातील एक वर्षाचा कालावधी तीन वर्ष इतका करण्यात आलेला आहे.

(६) महाराष्ट्र शासनाच्या ग्रामविकास विभागाच्या, पंडित दीनदयाळ उपाध्याय जागा खरेदी अर्थसहाय्य योजनेअंतर्गत मान्यता दिलेल्या क्षेत्रांमध्ये स्थित असलेल्या जमिनीच्या संबंधात, यासोबत जोडलेल्या अनुसूचीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेली जागा खरेदी करण्यासाठी जमीन मालक आणि आर्थिकदृट्या दुर्बल घटकातील (इडब्ल्यूएस) किंवा अल्प उत्पन्न गट (एलआयजी) प्रवर्गातील लाभार्थी यांच्यामधील व्यवहाराच्या पहिल्या संलेखावर, उक्त अधिनियमास जोडलेल्या अनुसूची-एकच्या अनुच्छेद २५ च्या खंड (ब) अन्वये अन्यथा आकारणीयोग्य असलेले मुद्रांक शुल्क, पुढील शर्तीच्या अधीन राहून, कमी करून ते रुपये १००० (एक हजार रुपये फक्त) मर्यादेपर्यंत निश्चित करण्यात आलेले आहे. (क्रमांक मुद्रांक-२०२१/१६/प्र.क्र.२०/म-१ (धो). दि. १२ डिसेंबर, २०२२.

अ.क्र. (१)	उत्पन्न गट (२)	वार्षिक उत्पन्न (३)	जमीन खरेदीचे क्षेत्र (४)
१	आर्थिकदृट्या दुर्बल घटकातील (इडब्ल्यूएस)	रुपये ३,००,००० पर्यंत (रुपये तीन लाख पर्यंत)	४६.५ चौरस मीटर पर्यंत
२	अल्प उत्पन्न गट (एलआयजी)	रुपये ३,००,००१ पासून रुपये ६,००,००० पर्यंत (रुपये तीन लाखांपासून सहा लाखांपर्यंत)	४६.५ चौरस मीटर पर्यंत

(७) शेत जमिनीची अदलाबदल करण्यासाठी शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग, क्रमांक मुद्रांक-२०२२/प्र.क्र.९३/म-१ (धो), दिनांक ३ जानेवारी, २०२३ याद्वारे घोषित केलेल्या सलोखा योजनेखालील पात्र जमीनधारकांमध्ये निष्पादित करण्यात यावयाच्या शेतजमीन विनिमय पत्राच्या संलेखावर, उक्त अधिनियमास जोडलेल्या अनुसूची-एक च्या अनुच्छेद ३२ अन्वये आकारणीयोग्य असलेले मुद्रांक शुल्क कमी करण्यात आलेले आहे आणि फक्त एक हजार रुपये इतके मुद्रांक शुल्क निश्चित करण्यात आलेले आहे. (क्रमांक मुद्रांक-२०२२/प्र.क्र.९३/म-१ (धोरण). दि. ३ जानेवारी, २०२३).

(८) महिला/महिला खरेदीदार/खरेदीदार आणि कोणताही विक्रेता किंवा उक्त दस्तऐवजाचा किंवा संलेखाचा अन्य निष्पादक यांच्यामध्ये निष्पादित केलेल्या किंवा निष्पादित करण्यात येणाऱ्या कोणत्याही प्रकारच्या निवासी युनिटाच्या अभिहस्तांतरणाच्या किंवा करारनाम्याच्या दस्तऐवजावर किंवा संलेखावर, उक्त अधिनियमास जोडलेल्या अनुसूची-एकच्या अनुच्छेद २५ च्या खंड (ब) अन्वये अन्यथा आकारणीयोग्य असलेले मुद्रांक शुल्क, उक्त आदेशामध्ये नमूद केलेल्या शर्तीच्या अधीन राहून, एक टक्क्याने कमी केले आहे.

अशा प्रकारच्या निवासी युनिटाच्या खरेदीच्या तारखेपासून १५ वर्षांच्या कालावधीमध्ये त्या नंतरच्या कोणत्याही पुरुष खरेदीदारास/खरेदीदारांस अशा प्रकारच्या निवासी युनिटाची विक्री करण्यावर निर्बंध घालण्याकरिता असलेली शर्त क्रमांक (२) वगळण्यात आलेली आहे. (क्रमांक मुद्रांक-२०२१/अ.नौ.सं.क्र.१२/प्र.क्र.१०७/म-१ (धोरण), दि. २६ मे, २०२३).

(९) सीप्झ-एसइझेड आणि युनिट धारक किंवा अभिहस्तांकित किंवा पट्टेदार यांच्यामध्ये निष्पादित केलेल्या जमिनीच्या, किंवा यथास्थिति, युनिटाच्या किंवा दोन्हींच्या भाडेपट्ट्याच्या किंवा पोट भाडेपट्ट्याच्या किंवा अभिहस्तांकनाच्या किंवा भाडेपट्ट्याचे नूतनीकरण करण्याच्या संलेखावर उक्त अधिनियमास जोडलेल्या अनुसूची-१ च्या अनुच्छेद ३६ व अनुच्छेद ६० या अन्वये आकारणीयोग्य असलेले संपूर्ण मुद्रांक शुल्क, विशेष आर्थिक क्षेत्र अधिनियम, २००५ (२००५ चा २८) (यात यापुढे ज्याचा निर्देश, "विशेष आर्थिक क्षेत्र अधिनियम" असा केला आहे) याच्या कलम ३ च्या पोट-कलम (१०) अन्वये

भारत सरकारने विशेष आर्थिक क्षेत्र विकसित करण्यासाठी दिलेल्या परवानगीस अधीन राहून आणि त्यात विनिर्दिष्ट केलेल्या शर्तीच्या अधीन राहून, विशेष आर्थिक क्षेत्र अधिनियमाच्या कलम १५ अन्वये मान्यता दिल्यानंतर केवळ युनिटांसाठी, २३ मार्च, २०२७ पर्यंत माफ करण्यात आलेले आहे. (क्रमांक मुद्रांक-२०१८/३६८१/प्र.क्र.३५४/म-१ (धोरण), दि. ९ जून, २०२३).

(१०) दिनांक १५ जानेवारी, २००८ व दिनांक ६ जानेवारी, २०१५ रोजी काढलेल्या आदेशांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्र शासन, उक्त आयटीपीचा विकास करण्याकरिता जनहितार्थ तसे करणे आवश्यक असल्याबद्दल त्याची खात्री पटल्याने, याद्वारे, दिनांक २० नोव्हेंबर, २०१८ पासून भूतलक्षी प्रभावाने उक्त एकात्मिक वसाहत प्रकल्प (आयटीपी) विकसित करण्याकरिता महाराष्ट्र प्रादेशिक नगर रचना अधिनियम, १९६६ (१९६६ चा महा. ३७) (यात यापुढे ज्याचा निर्देश, " प्रादेशिक नगर रचना अधिनियम " असा केला आहे) अंतर्गत विनियमांखालील एकात्मिक वसाहत प्रकल्पाच्या विकासासाठी मान्यता दिलेल्या विकास योजना आणि यथास्थिति, प्रादेशिक योजना क्षेत्रात स्थित असलेल्या मालमत्तेशी संबंधित उक्त अधिनियमाला जोडलेल्या अनुसूची-एक च्या अनुच्छेदांतर्गत जोडलेल्या अनुसूचीच्या स्तंभ दोन मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या संलेखावर, अन्यथा आकारणीयोग्य असलेले मुद्रांक शुल्क, अटी शर्तींना अधीन राहून, पन्नास टक्क्यांपर्यंत कमी करण्यात आलेले आहे. (क्रमांक मुद्रांक-२०२०/अ.नौ.२०/प्र.क्र.१४८/म-१ (धोरण), दि. २०/०६/२०२३).

(११) मुद्रांक-२०२३/प्र.क्र.३४२/म-१ (धोरण). - महाराष्ट्र शासनाने, जनहितार्थ तथा लोकहितास्तव तसे करणे आवश्यक असल्याची शासनाची खात्री पटल्यामुळे, महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियम, १९५८ (१९५८ चा ६०) (यात यापुढे ज्याचा निर्देश, " उक्त अधिनियम " असा केला आहे) याच्या तरतुदी अन्वये आकारण्यायोग्य असलेल्या, यासोबत जोडलेल्या जोडपत्रांमध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या संलेखावरील मुद्रांक शुल्क व त्यावरील शास्ती माफ करण्याच्या किंवा कमी करण्याच्या दृष्टीने, दोन टप्प्यांमध्ये अंमलबजावणी करावयाच्या, यासोबत जोडलेल्या अनुसूच्यांमध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे, महाराष्ट्र मुद्रांक शुल्क अभय योजना, २०२३ (यात यापुढे जिचा निर्देश, " उक्त अभय योजना २०२३ " असा केला आहे) सुरू करण्याचे ठरविले असून पहिला टप्पा, दिनांक १ डिसेंबर, २०२३ ते दिनांक ३१ जानेवारी, २०२४ पर्यंत असेल आणि दुसरा टप्पा, दिनांक १ फेब्रुवारी, २०२४ ते दिनांक ३१ मार्च, २०२४ पर्यंत असेल.

त्याअर्थी, आता, उक्त अधिनियमाच्या कलम ९ च्या खंड (अ) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा आणि याबाबतीत त्यास समर्थ करणाऱ्या इतर सर्व अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, जे संलेख, दिनांक १ जानेवारी, १९८० ते दिनांक ३१ डिसेंबर २०२० या दरम्यान निष्पादित केलेले आहेत अशा, जोडपत्रमध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या संलेखांच्या बाबतीत, ते, त्यांची नोंदणी करण्याकरिता सादर तथा दाखल करण्यात आलेले आहेत किंवा नाही हे विचारात न घेता, उक्त अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार प्रदेय असलेले मुद्रांक शुल्क व त्यावरील शास्ती, यासोबत जोडलेल्या अनुसूच्यांमध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या मर्यादेपर्यंत पुढील अटी तथा शर्तीच्या अधीन राहून, माफ किंवा कमी करीत आहे :-

अ) पहिला टप्पा : दिनांक ०१ डिसेंबर, २०२३ ते दिनांक ३१ जानेवारी, २०२४ पर्यंत —

अ. क्र. (१)	प्रदान करावयाच्या किंवा प्रदेय असलेल्या मुद्रांक शुल्काची रक्कम (२)	प्रदान करावयाच्या किंवा प्रदेय असलेल्या मुद्रांक शुल्कातील कपात किंवा माफी (३)	प्रदान करावयाच्या किंवा प्रदेय असलेल्या संपूर्ण मुद्रांक शुल्कांवर आकारण्यात यावयाच्या शास्तीमधील कपात किंवा माफी (४)
१.	एक रुपयापासून ते एक लाख रुपयापर्यंतच्या (रुपये १ ते रुपये १,००,०००/- पर्यंतच्या रकमेसाठी)	१००%	१००%
२.	एक लाख रुपयापेक्षा अधिक (रुपये १,००,०००/- पेक्षा अधिक) असलेल्या रकमेसाठी	५०%	१००%

ब) दुसरा टप्पा : दिनांक ०१ फेब्रुवारी, २०२४ ते दिनांक ३१ मार्च, २०२४ पर्यंत —

अ. क्र. (१)	प्रदान करावयाच्या किंवा प्रदेय असलेल्या मुद्रांक शुल्काची रक्कम (२)	प्रदान करावयाच्या किंवा प्रदेय असलेल्या मुद्रांक शुल्कातील कपात किंवा माफी (३)	प्रदान करावयाच्या किंवा प्रदेय असलेल्या संपूर्ण मुद्रांक शुल्कांवर आकारण्यात यावयाच्या शास्तीमधील कपात किंवा माफी (४)
१.	एक रुपयापासून ते एक लाख रुपयापर्यंतच्या (रुपये १ ते रुपये १,००,०००/- पर्यंतच्या रकमेसाठी)	८०%	८०%
२.	एक लाख रुपयापेक्षा अधिक (रुपये १,००,०००/- पेक्षा अधिक) असलेल्या रकमेसाठी	४०%	७०%

(१२) ज्याअर्थी, महाराष्ट्र शासनाने, शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, क्रमांक आयटीपी-२०२१/प्र.क्र. १७०/उद्योग-२, दिनांक २७ जून २०२३ याद्वारे महाराष्ट्र राज्य नवीन माहिती तंत्रज्ञान आणि माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा धोरण, २०२३ (यात यापुढे ज्याचा निर्देश " उक्त आयटी/आयटीईस धोरण-२०२३ " असा केला आहे) घोषित केले आहे ; आणि ज्याअर्थी, उक्त धोरणाअन्वये, महाराष्ट्र शासनाने, उक्त आयटी/आयटीइएस धोरण, २०२३ यामध्ये नमूद केल्याप्रमाणे, माहिती तंत्रज्ञान किंवा माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा, ॲनिमेशन, दृश्य प्रभाव, खेळ (गेमिंग) व चित्रकथा (कॉमिक्स) (एव्हीजीसी) युनिटे, आधारसामग्री केंद्रे व उदयोन्मुख तंत्रज्ञान युनिटे (यात यापुढे ज्याचा निर्देश, " उक्त आयटी/आयटीईएस युनिट " असा केला आहे) यांच्याशी संबंधित असलेली नवीन व विस्तारित किंवा वैविध्यपूर्ण पात्र युनिटे किंवा प्रकल्प यांसाठी, इतर गोष्टीबरोबरच, मुद्रांक शुल्काच्या संपूर्ण किंवा अंशतः माफीच्या स्वरूपात वित्तीय प्रोत्साहन देण्याचे घोषित केले आहे. (क्रमांक मुद्रांक-२०२३/अनी.सं.क्र.२०-प्र.क्र. ६०२/म-१ (धोरण), दि. ०१ फेब्रुवारी, २०२४.)

अनुसूची

अ. क्र. (१)	प्रकल्प/उद्योग/युनिटे यांचा प्रकार व प्रक्षेत्र (२)	माफीची मर्यादा (३)	अधिनियमाच्या अनुसूची एकच्या अनुच्छेदांखालील संलेखांचा प्रकार (४)
१.	नवीन आयटी/आटीइएस युनिटे, एव्ही जीसी व उदयोन्मुख तंत्रज्ञान युनिटे आणि राज्याच्या प्रक्षेत्र एकच्या बाहेरील सार्वजनिक किंवा खाजगी आयटी पार्क्समधील विद्यमान युनिटांचा विस्तार.	१००%	तारणगहाण, तारण, ताबेगहाण, हक्क विलेखांचा निक्षेप (अनुच्छेद-६), अभिहस्तांतरणपत्र (अनुच्छेद-२५), गहाण मालमत्तेवरील भार (अनुच्छेद ३३), भाडेपट्टा (अनुच्छेद-३६), गहाणखत (अनुच्छेद-४०) व गहाण खतावरील प्रतिभूती बंधपत्र (अनुच्छेद-५४).
२.	नवीन आयटी/आटीइएस युनिटे, एव्हीजीसी व उदयोन्मुख तंत्रज्ञान युनिटे आणि राज्याच्या प्रक्षेत्र एक मधील सार्वजनिक आयटी पार्क्समधील विद्यमान युनिटांचा विस्तार.	७५%	तारणगहाण, तारण, ताबेगहाण, हक्क विलेखांचा निक्षेप (अनुच्छेद-६), अभिहस्तांतरणपत्र (अनुच्छेद-२५), गहाण मालमत्तेवरील भार (अनुच्छेद ३३), भाडेपट्टा (अनुच्छेद-३६), गहाणखत (अनुच्छेद-४०) व गहाण खतावरील प्रतिभूती बंधपत्र (अनुच्छेद-५४).
३.	नवीन आयटीआटीइएस युनिटे, एव्हीजीसी ५० व उदयोन्मुख तंत्रज्ञान युनिटे आणि राज्याच्या प्रक्षेत्र एक मधील खाजगी आयटी पार्क्समधील विद्यमान युनिटांचा विस्तार.	५०%	तारणगहाण, तारण, ताबेगहाण, हक्क विलेखांचा निक्षेप (अनुच्छेद-६), अभिहस्तांतरणपत्र (अनुच्छेद-२५), गहाण मालमत्तेवरील भार (अनुच्छेद ३३), भाडेपट्टा (अनुच्छेद-३६), गहाणखत (अनुच्छेद-४०) व गहाण खतावरील प्रतिभूती बंधपत्र (अनुच्छेद-५४).
४.	नवीन आयटी/आटीइएस युनिटे, एव्हीजीसी ५० व उदयोन्मुख तंत्रज्ञान युनिटे आणि राज्याच्या प्रक्षेत्र एक मधील खाजगी आयटी पार्क्समधील विद्यमान युनिटांचा विस्तार, आयटी विशेष आर्थिक प्रक्षेत्रातील युनिटे व भारतीय सॉफ्टवेअर तंत्रज्ञान पार्कची मान्यताप्राप्त नोंदणीकृत युनिटे.	१००%	तारणगहाण, तारण, ताबेगहाण, हक्क विलेखांचा निक्षेप (अनुच्छेद-६), अभिहस्तांतरणपत्र (अनुच्छेद-२५), गहाण मालमत्तेवरील भार (अनुच्छेद ३३), भाडेपट्टा (अनुच्छेद-३६), गहाणखत (अनुच्छेद-४०) व गहाण खतावरील प्रतिभूती बंधपत्र (अनुच्छेद-५४) आणि भाडेपट्टयाचे अभिहस्तांकन (अनुच्छेद-६०).
५.	संपूर्ण राज्यातील नोंदणीकृत आयटी/आयटीईएस युनिटांचे, एव्हीजीसीचे व उदयोन्मुख तंत्रज्ञान युनिटांचे विलीनीकरण, विलगीकरण व पुनर्रचना केल्यावर.	७५%	विलीनीकरण, विलगीकरण व पुनर्रचना, (अनुच्छेद-२५ (डअ), संमती-नि-परवाना करार (अनुच्छेद ३६अ) व भाडेपट्टयाचे अभिहस्तांकन (अनुच्छेद-६०).
६.	नवीन आधारसामग्री केंद्र स्थापन करण्यासाठी १००% आणि राज्यभर त्याचा विस्तार करण्यासाठी आवश्यक असलेली जमीन जागा खरेदी करण्यासाठी.	१००%	तारणगहाण, तारण, ताबेगहाण, हक्क विलेखांचा निक्षेप (अनुच्छेद ६), अभिहस्तांतरणपत्र (अनुच्छेद-२५), विलीनीकरण, विलगीकरण व पुनर्रचना (अनुच्छेद-२५(अ)), गहाण मालमत्तेवरील भार (अनुच्छेद ३३), भाडेपट्टा (अनुच्छेद-३६), संमती-नि-परवाना करार (अनुच्छेद-३६अ) व भाडेपट्टयाचे अभिहस्तांकन (अनुच्छेद-६०), गहाणखत (अनुच्छेद-४०) आणि गहाण खतावरील प्रतिभूती बंधपत्र (अनुच्छेद-५४).

(१३) महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियम (१९५८ चा ६०) (यात यापुढे ज्याचा निर्देश, "उक्त अधिनियम" असा केला आहे) याच्या कलम ९ च्या खंड (अ) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, जनहितार्थ तसे करणे आवश्यक असल्याबद्दल त्याची खात्री पटल्याने, याद्वारे सीप्झ एसइझेड आणि युनिट धारक किंवा अभिहस्तांकिती किंवा पट्टेदार यांच्यामध्ये निष्पादित केलेल्या जमिनीच्या, किंवा यथास्थिति, युनिटाच्या किंवा दोन्हींच्या भाडेपट्ट्याच्या किंवा पोट-भाडेपट्ट्याच्या किंवा अभिहस्तांकनाच्या किंवा भाडेपट्ट्याचे नूतनीकरण करण्याच्या संलेखावर, उक्त अधिनियमास जोडलेल्या अनुसूची-एकच्या अनुच्छेद ३६ व अनुच्छेद ६० या अन्वये आकारणीयोग्य असलेले संपूर्ण मुद्रांक शुल्क, विशेष आर्थिक क्षेत्र अधिनियम, २००५ (२००५ चा २८) (यात यापुढे ज्याचा निर्देश, " विशेष आर्थिक क्षेत्र अधिनियम " असा केला आहे) याच्या कलम ३ च्या पोट-कलम (१०) अन्वये भारत सरकारने विशेष आर्थिक क्षेत्र विकसित करण्यासाठी दिलेल्या परवानगीस अधीन राहून आणि त्यात विनिर्दिष्ट केलेल्या शर्तीच्या अधीन राहून, विशेष आर्थिक क्षेत्र अधिनियमाच्या कलम १५ अन्वये मान्यता दिल्यानंतर केवळ युनिटांसाठी, दि. २३ मार्च, २०२७ पर्यंत माफ करीत आहे. (क्रमांक मुद्रांक-२०१८/३६८१/प्र.क्र.३५४/म-१ (धोरण) दि. ०९ जून २०२३ पर्यंत).

(१४) महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियम, १९५८ (१९५८ चा ६०) (यापुढे ज्याचा उल्लेख " उक्त अधिनियम " म्हणून करण्यात येईल) च्या कलम ९ च्या खंड (अ) द्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून लोकहितास्तव पुढील कार्यवाही करणे आवश्यक असल्याची खात्रीपटत असल्याने महाराष्ट्र शासन याद्वारे शेतकऱ्यांनी रु. १,६०,०००/- पर्यन्तच्या शेती किंवा पीक कर्जाशी संबंधित निष्पादित केलेल्या अभिस्वीकृती, रोख पत्र करारनामा, हक्क विलेख निक्षेप, हडप, तारण किंवा तारण गहाण, हमीपत्र गहाणखत, प्रतिभूती बंधपत्र, गहाणखत, गहाणाचे सूचना पत्र किंवा घोषणा पत्र किंवा यास संलग्न अशा कोणत्याही संलेखावर उक्त अधिनियमांतर्गत आकारणी योग्य असलेले मुद्रांक शुल्क दिनांक १५ मार्च २०२४ पासून पुढील आदेशापर्यंत पूर्णतः माफ करीत आहे. (क्रमांक मुद्रांक-२०२४/प्र.क्र.८६/म-१ (धोरण) दि. १५-०३-२०२४).

(१५) महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियम, १९५८ (१९५८ चा ६०) (यापुढे ज्याचा उल्लेख " उक्त अधिनियम " म्हणून करण्यात येईल) च्या कलम ९ च्या खंड (अ) द्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून लोकहितास्तव पुढील कार्यवाही करणे आवश्यक असल्याची खात्री पटत असल्याने महाराष्ट्र शासन याद्वारे शेतकऱ्यांनी रु.१,६०,०००/- पर्यंतच्या शेती किंवा पीक कर्जाशी संबंधित निष्पादित केलेल्या अभिस्वीकृती, रोख पत्र करारनामा, हक्क विलेख निक्षेप, हडप, तारण किंवा तारण गहाण, हमीपत्र गहाणखत, प्रतिभूती बंधपत्र, गहाणखत, गहाणाचे सूचनापत्र किंवा घोषणापत्र किंवा यास संलग्न अशा कोणत्याही संलेखावर उक्त अधिनियमांतर्गत आकारणी योग्य असलेले मुद्रांक शुल्क दिनांक १५ मार्च २०२४ पासून पुढील आदेशापर्यंत पूर्णतः माफ करीत आहे. **(क्रमांकः मुद्रांक- २०२४/प्र.क्र.८६/म-१ (धोरण) दिनांक १५ मार्च, २०२४).**

(१६) महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियम (१९५८ चा ६०) (यात यापुढे ज्याचा निर्देश, " उक्त अधिनियम " असा केला आहे) याच्या कलम ९ च्या खंड (अ) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, जनहितार्थ तसे करणे आवश्यक असल्याबद्दल त्याची खात्री पटल्याने, याद्वारे, सीप्झ-एसइझेड आणि युनिट धारक किंवा अभिहस्तांकिती किंवा पट्टेदार यांच्यामध्ये निष्पादित केलेल्या जमिनीच्या, किंवा यथास्थिति, युनिटाच्या किंवा दोन्हींच्या भाडेपट्ट्याच्या किंवा पोट- भाडेपट्ट्याच्या किंवा अभिहस्तांकनाच्या किंवा भाडेपट्ट्याचे नूतनीकरण करण्याच्या संलेखावर, उक्त अधिनियमास जोडलेल्या अनुसूची एकच्या अनुच्छेद ३६ व अनुच्छेद ६० या अन्वये आकारणीयोग्य असलेले संपूर्ण मुद्रांक शुल्क, विशेष आर्थिक क्षेत्र अधिनियम, २००५ (२००५ चा २८) (यात यापुढे ज्याचा निर्देश, "विशेष आर्थिक क्षेत्र अधिनियम" असा केला आहे) याच्या कलम ३ च्या पोट-कलम (१०) अन्वये भारत सरकारने विशेष आर्थिक क्षेत्र विकसित करण्यासाठी दिलेल्या परवानगीस अधीन राहून आणि त्यात विनिर्दिष्ट केलेल्या शर्तीच्या अधीन राहून, विशेष आर्थिक क्षेत्र अधिनियमाच्या कलम १५ अन्वये मान्यता दिल्यानंतर केवळ युनिटांसाठी, दिनांक २३ मार्च, २०२७ पर्यंत, माफ करीत आहे. **(क्रमांक. मुद्रांक-२०१८/३६८१/प्र.क्र.३५४/म-१ (धोरण) दिनांक ०९ जून, २०२३)**

(१७) ज्याअर्थी, महाराष्ट्र शासनाने सलोखा योजनेंतर्गत मुद्रांक शुल्क व नोंदणी फी माफी देणेबाबत शासन निर्णय क्रमांक मुद्रांक- २०२२/प्र.क्र.९३/म-१ (धोरण), दिनांक ०७ एप्रिल, २०२५ अन्वये शेतजमिनीचा ताबा वहिवाटीबाबत शेतकऱ्यांतील आपआपसांतील वाद मिटविण्यासाठी व समाजामध्ये सलोखा निर्माण होऊन एकमेकांमधील सौख्य व सौहार्द वाढीस लागण्यासाठी एका शेतकऱ्याच्या नावावरील शेतजमिनीचा ताबा दुसऱ्या शेतकऱ्याकडे व दुसऱ्या शेतकऱ्याच्या नावावरील शेतजमिनीचा ताबा पहिल्या शेतकऱ्याकडे असणाऱ्या शेतजमिन धारकांचे अदला-बदल दस्तांसाठी मुद्रांक शुल्क नाममात्र रु. १०००/- व नोंदणी फी नाममात्र रु. १०००/- आकारण्याबाबत सवलत देण्याबाबतच्या 'सलोखा योजनेचा कालावधी आणखी दोन वर्षांनी म्हणजेच दिनांक ०२.०१.२०२५ पासून दिनांक ०१.०१.२०२७ पर्यंत वाढविण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे.

सदर योजनेच्या इतर अटी व शर्ती तसेच अनुषंगिक बाबी शासन निर्णय दिनांक ०३.०१.२०२३ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे कायम राहतील. **(क्रमांक. मुद्रांक-२०२२/प्र.क्र.९३/म-१ (धोरण). दिनांक ०७ एप्रिल, २०२५).**

(१.१) **ऑनलाईन ई-भरणा (ई-पेमेंट) पद्धत :**—सर्व प्रथम G.R.A.S. (ग्रास) प्रणालीसाठी https://gras.mahakosh.gov.in या संकेतस्थळावर भेट द्यावी, त्यानंतर मुद्रांक शुल्क प्रदानाचा न्यायिक किंवा न्यायिकेतर हा प्रकार निवडावा. न्यायिक मुद्रांकासाठी संबंधित उच्च न्यायालयाची किंवा जिल्हा न्यायालयाची निवड करावी. न्यायिकस्तर मुद्रांकाकरिता मुंबईसाठी अप्पर मुद्रांक नियंत्रक, मुंबई (मुद्रांक अधीक्षक) व मुंबई व्यतिरिक्त क्षेत्रासाठी नोंदणी महानिरीक्षक या पर्यायाची निवड करावी. न्यायिकेतर मुद्रांक शुल्काचे प्रदान करण्यासाठी ग्रासद्वारे (Customer Payment) हा पर्याय निवडावा. त्यानंतर दस्त नोंदणी करावयाच्या कार्यालयाचे नाव (सामाईक कार्यक्षेत्राचे बाबत सबंधित पक्षकारास सोईस्कर असलेल्या कोणत्याही एका दुय्यम निबंधक कार्यालयाचे नाव) जिल्हा, आर्थिक वर्ष, प्रदानकर्त्याचे नाव, समोरच्या पक्षकाराचे नाव व मिळकतीचे संपूर्ण वर्णन त्यात नमूद करावे. बँकेची निवड केल्यानंतर प्रारुप चलन दिसेल. त्यातील माहिती तपासावी. तसेच, भरलेला तपशील अर्जदार यांनी तपासून अचूक असल्याची खात्री करणे आवश्यक आहे. (अर्जामध्ये चूक झाल्यास किंवा चुकीचा भरला गेल्यास, मुद्रांक शुल्क परतावा साठीच्या पद्धतीचा अवलंब करावा लागेल.)

भरलेली माहिती योग्य असल्यास पुढे जावे किंवा काही चुका असल्यास, आवश्यक दुरुस्ती करून पुढे जावे. संबंधित शुल्क प्रदान केल्यावर शासकीय संदर्भ क्रमांक GRN दिसेल. सदर क्रमांकाची नोंद ठेवावी. अशा प्रकारे शुल्काचे यशस्वी प्रदान नेटबँकिंग/डेबीटकार्ड किंवा एन.इ.एफ.टी (NEFT) (प्रस्तावित) द्वारे झाल्यावर ई-चलनाची (प्रिंट) छापील प्रत घ्यावी.

(१.२) **बँक काऊंटरद्वारे ऑफ लाईन पद्धतीने ई-भरणा (ई-पेमेंट) :—**जर प्रदान करावयाचे शुल्क बँकेच्या काऊंटरद्वारे भरणार असल्यास, संबंधित बँकेकडून आवश्यक असलेल्या माहितीचा अर्ज स्वतः भरू शकतात किंवा MKCL (महाराष्ट्र ज्ञान महामंडळ मर्यादितच्या प्राधिकृत केंद्रामार्फत) भरू शकतात. यासाठी रु. ७ इतका सेवा शुल्क आकारण्यात येतो. तसेच, सायबर कॅफे/इंटरनेट कॅफे मधून सुद्धा ग्रास प्रणालीद्वारे भरून घेऊन बँकेच्या काऊंटरवर जमा करता येतो. वरील प्रमाणे बँकेकडे पैसे जमा झाल्यानंतर बँक आवश्यक त्या नोंदी पूर्ण करून CIN (चलन ओळख क्रमांक) देईल. तसेच, त्याची प्रिंट संबंधित पक्षकारास बँकेचा शिक्का मारून देईल व वापरकर्त्याने नोंदविण्याच्या दस्ताच्या प्रथम पृष्ठावर प्रत चिकटवून नोंदणीसाठी सादर करता येईल. तथापी, बँक काऊंटरद्वारे ई-भरणा (ई-पेमेंट) रु. ३०० व त्यावरील रक्कमेसाठीच करता येईल.

(१.३) **ऑन लाईन पद्धतीने ई-एसबीटीआर (e-SBTR) प्राप्त करून घेण्यासाठी कार्यपद्धती** :-सर्वप्रथम बँकेच्या वेबसाईटला भेट दिल्यानंतर ई-एसबीटीआर (e-SBTR) संबंधी बँक तपशिलामध्ये उपलब्ध असलेल्या ऑन लाईन अर्जामध्ये संपूर्ण माहिती जसे जिल्हा, नोंदणी कार्यालयाचे नाव, आर्थिक वर्ष, मुद्रांक शुल्क व नोंदणी शुल्काची माहिती भरावी, तसेच शुल्क प्रदान कर्त्यांचे संपूर्ण नाव व प्रदानकर्त्याचा भ्रमणध्वनी क्रमांक नमूद करावा. दस्तातील दुसऱ्या पक्षकाराचे नाव व इतर तपशील नमूद करावा. दस्तातील विषयवस्तू असलेल्या संपूर्ण मालमत्तेचे वर्णन तसेच कोणत्या अनुच्छेदानुसार दस्ताची नोंदणी करणार आहे त्याबाबतची माहिती, मालमत्तेची प्रत्यक्ष किंमत व अदा केलेला मोबदला इ. संपूर्ण माहिती भरावी. तसेच भरलेला तपशील अर्जदार यांनी तपासून अचूक असल्याची खात्री करणे आवश्यक आहे. (अर्जामध्ये चूक झाल्यास किंवा चुकीचा भरला गेल्यास मुद्रांक शुल्क परतावा साठीच्या पद्धतीचा अवलंब करावा लागेल.) त्यानंतर ऑनलाईन शुल्काचा भरणा नेटबँकीग/डेबिटकार्ड किंवा एन. इ. एफ. टी. (NEFT) द्वारे (प्रस्तावित) करावा. ई-एसबीटीआर (e-SBTR) मध्ये भरणा केल्याबाबतचा पुरावा म्हणून पावतीची (Proof of Payment) प्रिंट काढावी व संबंधित बँकेच्या शाखेत जावून प्रदानाची प्रत सादर केल्यानंतर ई-एसबीटीआर (e-SBTR) प्राप्त करून घ्यावा.

(१.४) **बँकेच्या काऊंटरवर ऑफ लाईन पद्धतीने (e-SBTR) द्वारे शुल्क प्रदान करण्यासाठीची कार्यपद्धती** :-ई-एसबीटीआर (e-SBTR)द्वारे शुल्क प्रदान करण्यासाठी नेमण्यात आलेल्या बँकेच्या शाखेत (e-SBTR) मिळण्यासाठीचा अर्ज संपूर्ण माहिती भरुन सादर करावा. अर्ज सादर केल्यानंतर रोखीने, धनादेश किंवा धनाकर्षद्वारे शुल्क प्रदान करावे व ई-एसबीटीआर (e-SBTR) ची प्रत बँकेकडून प्राप्त करून घ्यावी.

विभागामार्फत सर्व फ्रँकिंग व्हेंडॉर, ई-चलन, ई-एसबीटीआर चा भरणा, अभिनिर्णय प्रकरणातील सर्व मुद्रांक शुल्क हा ऑन लाईन पद्धतीनेच जमा करण्यात येतो. राज्यातील सर्वात जास्त ऑन लाईन भरणा याच विभागाकडून करण्यात येतो. मागील वर्षी विभागाकडून जमा झालेला एकूण महसुलाच्या ९० टक्के भरणा ऑन लाईन पद्धतीनेच झालेला आहे.

(२) अभिनिर्णय

महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियमाचे कलम ३१ खाली अभिनिर्णयासाठी दाखल होणाऱ्या प्रकरणाबाबत करावयाच्या कार्यवाहीबाबत या कार्यालयाने का.५/ अभिनिर्णय/प्र.क्र.२०/११/६५१-६५९, दिनांक ३०-५-२०११ रोजी परिपत्रक निर्गमित करुन संबंधित कार्यालयांना योग्य त्या सूचना देण्यात आल्या आहेत.

तसेच महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियम चे कलम ३१ खाली मुद्रांक शुल्क देणे आवश्यक असलेले सर्वच दस्तऐवज मुद्रांक विभागाकडे योग्य मुद्रांक शुल्क दिले आहे काय ? याचे तपासणीसाठी येत नाहीत. किंबहुना मुद्रांक अधिनियमांत तसे बंधनही नाही. केवळ दुय्यम निबंधक कार्यालयात नोंदणीसाठी आलेले दस्तऐवज किंवा मुद्रांक जिल्हाधिकारी यांचेकडे मुद्रांक शुल्क अभिनिर्णयासाठी दाखल झालेले दस्तऐवज हे विभागाकडे दाखल झाल्यानंतर त्याची यथोचित छाननी होवून दिलेल्या मुद्रांक शुल्काची खात्री केली जाते. यामधील कार्यपद्धत खालीलप्रमाणे—

(१) संबंधितांना सकृत दर्शनी मुद्रांक शुल्क कमी दिले असल्याचे कळवून त्यांना आपले म्हणणे मांडण्याची संधी देणे.

(२) संबंधितांचे म्हणणे ऐकणे काही वेळेला यासाठी पक्षकार अवधी मागतात. नैसर्गिक न्यायाचे दृष्टीने त्यांना पुरेशी संधी देणे आवश्यक असते, यासाठी आणखी कालावधी द्यावा लागतो.

(३) यानंतर संबंधितांचे म्हणणे पृष्ठ्यर्थ कागदोपत्री पुरावे इत्यादिंची मागणी केली जावू शकते. यानंतर पक्षकारांनी केलेला युक्तीवाद तसेच प्रकणासंदर्भात केलेले न्यायनिवाड्यांचे संदर्भ इत्यादिंचा सर्वंकष अभ्यास करून संबंधित दस्तऐवजांस मुद्रांक शुल्क देय आहे किंवा नाही याचा निर्णय घेतला जातो.

(४) निर्णयामध्ये दस्तऐवजास दिलेले मुद्रांक शुल्क योग्य असल्याचा निष्कर्ष निघाल्यास दस्तऐवज यथोचित मुद्रांकित असल्याचे प्रमाणपत्र कलम ४१ प्रमाणे दस्तऐवजावर दिले जाते. मात्र, मुद्रांक शुल्क कमी भरले असल्याचा निष्कर्ष निघाल्यास मुद्रांक जिल्हाधिकारी संबंधितांना कमी भरलेले मुद्रांक शुल्क व दंड भरण्याचे आदेश देतात.

अपिल व पुनर्विलोकन :-

१. मुद्रांक जिल्हाधिकारी यांच्या आदेशाने व्यथित झालेली व्यक्ती आदेशापासून ६० दिवसांत मुख्य नियंत्रक महसूल प्राधिकारी यांचेकडे कलम ५३ किंवा नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक यांचेकडे अपिल दाखल करू शकते.

२. महालेखापाल (II) नागपूर तथा नोंदणी महानिरिक्षक व मुद्रांक नियंत्रक यांचे कार्यालयातील अंतर्गत तपासणी पथकाने दस्तऐवजावर काढलेल्या आक्षेपाच्या अनुषंगाने कलम ५३ अ अन्वये पुनर्विलोकनाकरिता संबंधित मुद्रांक जिल्हाधिकारी प्रस्ताव सादर करू शकतात.

३. या अपिलाबाबतही, संबंधितांना त्यांचे म्हणणे मांडणेसाठी आवश्यक ती संधी देण्यात येते तसेच आवश्यक कागदपत्राची पूर्तता करण्याची संधी देता येते.

४. अपिलीय अधिकारी यांनी दिलेला निर्णय मान्य न झाल्यास, पक्षकारातर्फे उच्च न्यायालयाकडे रिट याचिकेचे माध्यमातून धाव घेतली जाते. अशा प्रसंगी मुद्रांक शुल्क वसुलीसाठी मा. न्यायालयाचे अंतिम निर्णयाखेरीज वसुली करता येत नाही.

५. काही प्रसंगी पक्षकार कायद्यातील तरतुदीबाबत मा. उच्च न्यायालयाचे त्रीसदस्यीय खंडपीठाचे मार्गदर्शन घेण्याचा आग्रह धरतात. याबाबत पक्षकारांनी विनंती केल्यास, उच्च न्यायालयाचे खंडपीठाकडे सविस्तर संदर्भ करून मार्गदर्शन घेण्याची तरतूद कलम ५४ मध्ये आहे. अशा प्रसंगी मा. न्यायालयाचे मार्गदर्शन येईपर्यंत वसुलीची रक्कम सुस्पष्ट होत नाही.

६. न्यायालयीन प्रकरणांमध्ये शासनाची बाजु भक्कमपणे मांडण्याकरिता विशेष/वरिष्ठ समुपदेशक यांची नियुक्ती व त्यांची व्यावसायीक फी शासनस्तरावरुन देणे क्रमप्राप्त होते.

७. त्यानंतर अगोदर नमूद केल्याप्रमाणे प्रकरणाचा सर्वतोपरी अभ्यास करुन, वेळप्रसंगी मागील न्यायालयीन न्याय निवाड्यात दिलेल्या दाखल्यांचा अभ्यास करून, अपिलीय अधिकारी निर्णय घेतात.

(३) महसूल ऑनलाईन जमा करणेबाबत

महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियम, १९५८ अन्वये देय मुद्रांक शुल्काचे प्रदान करण्यासाठी सध्या कागदी मुद्रांक, फ्रँकींग, चलन अशा विविध पद्धती प्रचलित आहेत. तथापि, या विविध पद्धतीच्या काही मर्यादा कालानुरुप निदर्शनास आलेल्या आहेत. ई-स्टॅम्प्स पद्धतीच्या अंमलबजावणीसाठी नियुक्त करण्यात आलेल्या स्टॉक होल्डिंग कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया या कंपनीबरोबरचा करार दिनांक ३१-७-२०१३ रोजी संपुष्टात आला असून दिनांक १-८-२०१३ पासून ई-स्टॅम्प्स ही मुद्रांक शुल्क प्रदानाची पद्धत बंद करण्यात आली आहे.

व्यापक जनहीत व सर्वसामान्य माणूस केंद्रबिंदू धरुन आणि राष्ट्रहिताच्या दृष्टीकोनातून आधुनिक तंत्रज्ञानाचा उपयोग करून महसूल ऑनलाईन जमा करण्याची ई-भरणा पद्धतीची प्रणाली ही विकसित करण्यात आली आहे. या पद्धतीचे विनियमन करणारे " महाराष्ट्र मुद्रांक शुल्काचा ई-भरणा (e-payment) परतावा नियम, २०१३ " शासन स्तरावरुन दिनांक २४-७-२०१३ रोजी अधिसूचित करण्यात आले आहेत.

शासनाच्या बदलत्या धोरणानुसार या विभागाकडून नविन तंत्रज्ञानाचा अवलंब करुन सरकारचा जमा होणारा महसूल तात्काळ सुलभरितीने व सुरक्षित जमा होण्यासाठी (On Line Payment (GRAS)) या प्रणालीचा अवलंब केलेला आहे. याद्वारे सर्व व्हेंडॉर बँका व मुद्रांक कागदाद्वारे जमा होणारा महसूल हा या प्रणाली द्वारे जमा करण्यात येतो. तसेच मुंबई, पुणे व ठाणे या जिल्ह्यांमध्ये अभिनिर्णयाच्या प्रकरणामध्ये जमा मुद्रांकशुल्क सुद्धा (On Line Payment (GRAS)) द्वारे करण्याबाबत या कार्यालयाने आदेश दिलेले आहे. त्यामुळे मागील वर्षांमध्ये म्हणजेच सन २०१३-१४ या आर्थिक वर्षात जमा झालेला ९०% महसूल हा (On Line Payment (GRAS)) प्रणाली द्वारे जमा झालेला आहे.

आता शासकीय महसूल शासनास तात्काळ व सुलभ जमा होण्यासाठी शासनाने आता आधुनिक तंत्रज्ञानाचा अवलंब करून ग्रास G. R.A.S (Government Receipts Accounting System) या प्रणालीद्वारे मुद्रांक शुल्क जमा करण्याची नवीन सुविधा उपलब्ध करून दिलेली आहे, ही सुविधा राज्यात सगळीकडे राबविण्यात येत आहे. या सुविधेमध्ये आतापर्यंत आयडीबीआय, बँक ऑफ इंडिया, इंडियन ओवरसीज बँक ऑफ बडोदा, स्टेट बँक ऑफ इंडिया, स्टेट बँक हैदराबाद, स्टेट बँक ऑफ पटियाला, देना बँक, कॅनरा बँक, पंजाब नॅशनल बँक, बँक ऑफ महाराष्ट्र, युनियन बँक ऑफ इंडिया, इंडियन बँक, विजया बँक, आंध्रा बँक, कॉर्पोरेशन बँक या १६ बँकामार्फत ऑन लाईन मुद्रांक शुल्क शासनास तात्काळ जमा करता येते. तसेच बँक ऑफ महाराष्ट्र च्या सर्व शाखा, स्टेट बँक ऑफ इंडियाच्या कोषागार शाखा तसेच स्टेट बँक ऑफ इंडीयाचे डेबिट कार्डद्वारे भरणा करता येतो.

या सर्वबाबींचा विचार करून शासनाचा महसूल तात्काळ व सुरक्षित जमा होत आहे. यामध्ये मान्यता प्राप्त बँकाचा समावेश असल्याने राज्याच्या कानाकोपऱ्यापर्यंत मुद्रांक शुल्क वसूल करण्याची यंत्रणा उभी करणे शक्य आहे. त्यामुळे मुद्रांकाची टंचाई ही संकल्पना समूळ नष्ट होईल. तसेच मुद्राकांचा खरेखोटेपणा सिद्ध करण्यात विलंब लागणार नाही. नागरीकांना सदरची सुविधा २४ x ७ उपलब्ध आहे. व्यापक जनहित व सामान्य माणूस केंद्रबिंदू धरुन राष्ट्र हिताच्या दृष्टीकोनातून बदललेल्या परिस्थितीनुसार आधुनिक तंत्रज्ञानाचा उपयोग करून (On Line Payment (GRAS)) घेणे ही काळाची गरज आहे.

ई-एसबीटीआर (e-SBTR) द्वारे मुद्रांक शुल्क व नोंदणी फी घेणे करीता शासनाने आयडीबीआय बँक, बँक ऑफ महाराष्ट्र, पंजाब नॅशनल बँक कॅनरा बँक, स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ इंडिया, युनियन बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ बडौदा च्या बँकाना प्राधिकृत केली आहे. ग्रास प्रणालीच्या मान्यतातून ई-चलनाद्वारे केलेले रकमेची तसेच ई-एसबीटीआरद्वारे रु. १०० च्या वरील कितीही रकमेचे मुद्रांक शुल्क जमा करता येते.

ई-एसबीटीआर हा केवळ प्राधिकृत सहभागी बँकेकडूनच देण्यात येईल. उपवितरकास कसल्याही व कोणत्याही प्रकारचे शुल्क अथवा फी अदा करण्याचे दायित्व शासनावर असणार नाही.

परंतु याकरिता मुख्य नियंत्रक व महसूल प्राधिकारी यांची पूर्व परवानगी घेणे आवश्यक राहील.

एकूण महसूलाच्या ९०% महसूल ग्रासप्रणालीद्वारे तर उर्वरित महसूल (१) मुद्रांक कागद, (२) इ-फ्रँकिंग द्वारे जमा होतो.

(४) इ-फ्रँकिंग

" डिजिटल फ्रँकिंग मशीन द्वारे स्टॅम्प ड्युटी भरण्यासाठी शासकीय व निमशासकीय संस्थांमध्ये प्रक्रिया अधिक सुरक्षित, पारदर्शक आणि कार्यक्षम करण्यासाठी Pitney Bowes कंपनीची फ्रँकिंग मशीन वापर करण्यात येत आहे. फ्रँकिंग मशीनमुळे डिजिटल पद्धतीने स्टॅम्प ड्युटी भरणा करता येतो. एन्क्रिप्शन तंत्रज्ञानामूळे व्यवहार सुरक्षित राहतात. रिअल-टाइम रिपोर्टिंगमुळे व्यवहाराची माहिती लगेच नोंदवता येते. मशीन नेटवर्कवर अतलंबून नसल्यामुळे दूरस्थपणे वापरणे शक्य आहे. फ्रँकिंग मर्यादा रु. ५०००/- पर्यंत आहे. नागरिकांना स्टॅम्प ड्युटी भरण्याची सोपी व सुरक्षित पद्धत उपलब्ध होते. ऑनलाइन फंड डिपॉझिट व सेमलेस रीकन्सिलिएशनमुळे व्यवहार अधिक कार्यक्षम होतात. आतापर्यंत १७० फ्रँकिंग मशीन बँका व वित्तीय संस्था यांना देण्यात आल्या आहेत. "

(५) मूल्यांकन

प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये एक प्रथम श्रेणी दुय्यम निबंधक व एक लिपीक यांचा स्वतंत्र कक्ष मूल्यांकनाचे कामी निर्माण केला आहे. त्यांनी प्रत्येक गावातील वा शहरातील स्थावर मालमत्तेचे मूल्यांकन नोंद ठेवण्याच्या नोंदवह्या तयार करावयाच्या आहेत. मुख्यालयातील मूल्यांकन कक्ष बळकट करण्यासाठी सह-संचालक, नगर रचना व मदतनीस कर्मचारी यांची नेमणूक केलेली आहे. सदरच्या कक्षाला मुंबई येथे उप संचालक, नगर रचना हे मदत करतील तर पुणे, औरंगाबाद व नागपूर येथे सहाय्यक संचालक, नगर रचना हे मदत करतात. मूल्यांकन कक्षाने सर्व तालुक्यातील बाजारभाव किंमत तयार केलेली आहे.

महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियम, १९५८ कलम ३२ (अ) च्या सुधारित तरतुदीप्रमाणे सर्व नोंदणी अधिकारी कमी किंमत दर्शविलेली दस्तऐवज प्रकरणे बाजारभावाने निश्चित होणारी किंमत व मुद्रांक शुल्क ठरविण्यासाठी सक्षम अधिकारी यांचेकडे पाठवतात.

(६) चुकविलेल्या मुद्रांक शुल्काचा शोध

महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियम, १९५८ (सुधारित १९८५) चे कलम ६८ मधील दुरुस्त तरतुदीनुसार दिनांक १० डिसेंबर, १९८५ पासून परिशिष्ट " अ " मधील सर्व अनुच्छेद ह्या कलमांचे व्याप्तीत येतात. आवश्यक वाटल्यास परिशिष्ट-१ मधील सर्व किंवा एखादा दस्तऐवज अटकविण्याचे अधिकार ह्यामुळे मुद्रांक जिल्हाधिकाऱ्यांना प्राप्त झालेले आहेत.

महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियम, १९५८ व भारतीय मुद्रांक अधिनियम, १८९९ या खाली मुद्रांक जिल्हाधिकारी म्हणून काम करणारे सह जिल्हा निबंधक यांच्याकडून सार्वजनिक व खाजगी क्षेत्रात चुकविलेल्या मुद्रांकाचा शोध घेण्याचे काम अपेक्षित आहे. मुंबई मुद्रांक अधिनियम, १९५८ च्या कलम ६८ व इतर मुद्रांक अधिनियमाच्या संबंधित तरतुदीनुसार त्यांना विस्तृत अधिकार आहेत.

प्रत्येक सह जिल्हा निबंधकांनी महिन्यातून कमीत कमी ५ संस्था व कारखाने, बँक, वित्तीय संस्था यांना चुकविलेल्या मुद्रांक शुल्काचा शोध घेण्यासाठी घ्याव्यात असे उद्दीष्ट ठरविण्यात आले आहे.

(७) दस्तऐवजांची नोंदणी

यात दस्त नोंदणीसाठी सादर केल्यापासून ३० मिनीटात दस्त परत दिला जातो-त्यापुढे खालीलप्रमाणे वाढ करण्यात यावी.

(१) नोंदणी अधिनियम, १९०८ अन्वये दस्तांची नोंदणी करणे हे विभागाचे प्रमुख कर्तव्य आहे. त्याकरिता राज्यात ४६४ दुय्यम निबंधक कार्यालये आहेत व १४ नवीन कार्यालये सन २०१२-१३ या वर्षाचे अखेर सुरू होत आहे. सन २००१ पासून दस्तनोंदणीसाठी संगणीकृत प्रणालीचा अवलंब करण्यात आलेला आहे. **दस्त नोंदणीसाठी सादर केल्यापासून ३० मिनीटात दस्त परत दिला जातो.**

(२) दस्तासोबत जोडण्यात येत असलेल्या बनावट आधार कार्डच्या वारंवार होणाऱ्या तक्रारी/गैरव्यवहार टाळण्यासाठी Consent based Aadhaar Authentication Services चा अवलंब दस्ताच्या नोंदणीसंबंधी करण्यासाठी महाराष्ट्र नोंदणी (दस्त नोंदणीसाठी ओळख पडताळणी) नियम २०१८ विहीत करण्यात आले आहेत. सोबत प्रत जोडली आहे. त्याची अंमलबजावणी करणे तांत्रिक कारणास्तव तहकूब आहे.

(३) दुय्यम निबंधक यांना आय-सरिता प्रणालीमध्ये होम पेजवर " पॅन पडताळणी " सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. याबाबत या कार्यालयाचे परिपत्रक जा.क्र.का.४/प्र.क्र. I.T. Act/1938/2016/648, दिनांक २९-५-१७ द्वारे सर्व नोंदणी अधिकारी यांना कळविण्यात आले आहे.

याशिवाय जिल्हा मुख्यालयातील दुय्यम निबंधक विशेष विवाह कायदा, १९५४ अन्वये विवाह अधिकारी म्हणून कार्यरत आहेत.

(४) बांधकाम व्यावसायिकांना ई-रजिस्ट्रेशन ऑनलाईन नोंदणी सुविधा घेण्यासाठी प्रस्ताव आणि संबंधित कागदपत्रे ऑनलाईन दाखल करता येतात.

(५) उपरोक्त प्रकल्पासाठी त्यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या प्रस्तावांची तपासणी करून सह जिल्हा निबंधकाकडून ई-रजिस्ट्रेशन ऑनलाईन नोंदणी प्रणाली वापरण्याची मान्यता दिली जाते. सदर प्रणालीमध्ये विकासकांना त्यांचे स्तरावरून Templete तयार करण्याची सुविधा देण्यात आली आहे.

(६) मूल्यांकन पडताळणी, ई-पेमेंट पडताळणी, पक्षकारांचे फोटो आणि अंगठ्याचे ठसे घेणे, ई-केवायसी इत्यादी सर्व प्रक्रिया तसेच दुय्यम निबंधकाद्वारे दस्तऐवज पडताळणी आणि नोंदणी प्रक्रिया ऑनलाईन ई-रजिस्ट्रेशन नोंदणी प्रणालीद्वारे पूर्ण करण्यात येते.

(७) शासन अधिसूचना २९ जानेवारी, २०२५ नुसार मुंबई शहर व मुंबई उपनगर यांचे दस्त नोंदणीचे कार्यक्षेत्र सामाईक करण्यात आले आहे व सदर अधिसूचनेची अंमलबजावणी दिनांक १७ फेब्रुवारी, २०२५ पासून केली आहे.

(८) शासन अधिसूचना ३० एप्रिल, २०२५ नुसार जिल्ह्याचे कार्यक्षेत्र सामाईक करण्यात आले आहे व सदर अधिसूचनेची अंमलबजावणी दिनांक ०१ मे, २०२५ पासून संपूर्ण राज्यात केली आहे.

विभागाचे ई-गव्हर्नन्स व लोकाभिमुख उपक्रम

१. आय-सरिता-दस्तनोंदणीसाठीची वेबबेस्ड प्रणाली :

विभागाने सन २००२ पासून संगणकीकृत दस्तनोंदणी प्रणालीचा वापर सुरू केला. दरम्यानच्या काळात, माहिती तंत्रज्ञानामध्ये कालानुरूप झालेल्या सुधारणांच्या/बदलांच्या अनुषंगाने, सरिता या दस्तनोंदणीच्या प्रचलित आज्ञावलीचे अद्यावतीकरण करून विभागाने एन.आय.सी. च्या तांत्रिक सहाय्याने "आय-सरिता" ही वेब बेस्ड प्रणाली तयार केली आहे. स्टेट डाटा सेंटर, मुंबई येथे असलेल्या विभागाच्या मध्यवर्ती सर्व्हरवर "आय-सरिता" प्रणाली स्थापित करण्यात आली आहे. राज्यातील सर्व दुय्यम निबंधक कार्यालयातील संगणक एमपीएलएस व्हीपीएन कनेक्टिव्हिटीने विभागाच्या मध्यवर्ती सर्व्हरशी जोडण्यात आले असून त्याद्वारे मध्यवर्ती सर्व्हरवरील "आय-सरिता" प्रणालीचे इनपुट मोड्युल, रजिस्ट्रेशन मोड्युल व स्कॅनिंग मोड्युल दुय्यम निबंधक कार्यालयात दस्तनोंदणीसाठी उपलब्ध होतात आणि दस्तनोंदणीचा डाटा मध्यवर्ती डाटा बेस मध्ये साठविला जातो. दुय्यम निबंधक कार्यालयामध्ये आय-सरिता अंमलबजावणीसाठी आवश्यक असलेल्या सर्व तांत्रिक व प्रशासकीय बाबींची पूर्तता झाल्यावर दिनांक ११ जुलै, २०१२ पासून आय-सरिता प्रणालीची अंमलबजावणी केली आहे.

"आय-सरिता" प्रणाली व त्याचा डाटा मध्यवर्ती सर्व्हरवर उपलब्ध असल्यामुळे सर्व दुय्यम निबंधक कार्यालयांमधील कामकाजावर तांत्रिक नियंत्रण, आपतकालीन सहाय्य, प्रणालीची श्रेणीवाढ, अद्यावतीकरण, त्याची ऑनलाईन अंमलबजावणी ही कार्यवाही सातत्याने (Real time) करता येणार आहे आणि त्याचबरोबर दुय्यम निबंधक कार्यालयातील कामकाजाची माहिती घेणे, वेगवेगळे अहवाल प्राप्त करून घेणे, सूचना व निर्देश देणे हे देखील ऑनलाईन करता येणार आहे. Real time उपलब्ध होणाऱ्या डाटाच्या आधारे दस्तनोंदणीच्यावेळी दस्तातील माहितीची पडताळणी on line करता येणार आहे व फसवणुकीच्या प्रकारांना आळा बसणार आहे. शासनाची ग्रास प्रणाली देखील "आय-सरिता" प्रणालीशी संलग्न केल्यामुळे पक्षकारांनी ई-पेमेंटद्वारे भरलेल्या शुल्काची खातरजमा दस्त नोंदणीचेवेळी करणे शक्य झाले आहे. सरिता आज्ञावलीद्वारे दस्त नोंदणी करताना पक्षकारांना मूळ दस्तऐवजाबरोबर एक छायांकित प्रत आणावी लागते व मूळ दस्ताप्रमाणे या प्रतीवर सही, शिक्के पेजिंग करून ही प्रत कार्यालयात जतन केली जात असे. परिणामी दुय्यम निबंधक कार्यालयातील अभिलेखाची व्याप्ती वाढली, तसेच नोंदणीकृत दस्तांच्या स्कॅन केलेला डाटा सीडींवर जतन करण्यात आला आहे. या दोन्ही प्रकारच्या अभिलेख जतनाचा प्रश्न निर्माण झाला. मात्र "आय-सरिता" प्रणालीद्वारे दस्तनोंदणी करताना, पक्षकारांना दस्तांची झेरॉक्स प्रत आणण्याची आवश्यकता नाही. दस्तनोंदणी पूर्ण झाल्यावर दस्ताचे स्कॅनिंग करून त्याच्या दोन थंबनेल (१:४ प्रमाणात, पाठपोट) प्रिंट घेण्यात येतात. पैकी एक प्रत दुय्यम निबंधक कार्यालयात जतन केली जाते आणि दुसरी प्रत पक्षकारांना मूळ दस्ताबरोबर दिली जाते. अभिलेखाचे प्रमाण कमी झाल्यामुळे कार्यालये अधिक प्रशस्त होतील. "आय-सरिता" प्रणालीच्या वापराने दस्तनोंदणी पश्चात करावयाचे कार्यालयीन कामकाज बऱ्याच प्रमाणात कमी झाल्याने, अधिकारी व कर्मचारी अधिक कार्यक्षमतेने काम करू शकतील आणि दस्त नोंदणीची प्रक्रिया अधिक पारदर्शक व लोकाभिमुख होईल.

आय सरितासाठी आवश्यक असलेले हार्डवेअर आणि ॲप्लिकेशन सॉफ्टवेअर विभागाने पुरविले आहे. दिनांक ११-०७-२०१५ पर्यंत दुय्यम निबंधक कार्यालयांमधील "आय-सरिता" प्रणीत कामकाजाच्या (संगणकीकरण) व्यवस्थापनाची जबाबदारी, निविदा पद्धतीचा अवलंब करून विभागनिहाय निवड करण्यात आलेल्या खाजगी संस्थांवर सोपविण्यात आली होती. ज्यामध्ये एमपीएलएस व्हीपीएन कनेक्टिव्हिटी पुरविणे त्याची देखभाल आणि हार्डवेअर व सॉफ्टवेअरची देखभाल, कंझ्युमेबल्सचा पुरवठा इत्यादीचा समावेश होता. दिनांक १२-०७-२०१५ पासून दुय्यम निबंधक कार्यालयामधील "आय-सरिता" प्रणीत कामकाजाच्या (संगणकीकरण) व्यवस्थापनाची जबाबदारी विभागाकडे असून त्यामध्ये कनेक्टिव्हिटी, कंझ्युमेबल्स पुरविणे, हार्डवेअर व कनेक्टिव्हिटीची देखभाल इत्यादीचा समावेश आहे.

२. ई-सर्च :

मिळकतीचा व्यवहार करणेपूर्वी किंवा मिळकतीवर कर्ज देण्यापूर्वी मिळकतीच्या मालकीहक्काची तपासणी करावी लागते. या तपासणीचा एक प्रकार म्हणजे दुय्यम निबंधक कार्यालयात नोंदलेल्या दस्तांच्या सूची क्र. २ ची तपासणी करणे, नोंदणी अधिनियम, १९०८ चे कलम ५७ नुसार मागणीनुसार अभिलेख उपलब्ध करून देणे हे दुय्यम निबंधकाचे कर्तव्य आहे. ई-सर्च या सुविधेद्वारे नागरिकांना सूची क्र. २ च्या अभिलेखाचा शोध इंटरनेटद्वारे उपलब्ध करून दिला आहे. विभागाच्या igrmaharashtra.gov.in या संकेतस्थळावरील online facilities मधून या सुविधेचा लाभ नागरिकांना घेता येईल. दुय्यम निबंधक कार्यालयात शोध घेण्यासाठी होणारी गर्दी कमी होईल. राज्यातील कोणत्याही दुय्यम निबंधक कार्यालयातील सूची क्रमांक २ चा शोध घर बसल्या घेणे शक्य असल्याने नागरिकांचा वेळ व श्रम वाचणार आहेत. ई-सर्चद्वारे जुलै, २०१२ पासून, नोंदणीकृत दस्तांचा डाटा (सूची क्र. २) व स्कॅन प्रती, दस्तनोंदणीनंतर तात्काळ उपलब्ध असतात. मिनिटापूर्वी नोंदणी झालेल्या दस्तांचा डाटा ई-सर्चद्वारे पाहता येतो. अशा प्रकारची सेवा देशात पहिल्यांदा उपलब्ध करण्यात आली आहे. सन १९८५ पासून ते आजपर्यंतच्या मिळकतीच्या व्यवहारांचे दस्ताचा डाटा मध्यवर्ती सर्व्हरवर स्थापित करणेत आलेला आहे सदरहू डाटा विभागाच्या विनाशुल्क व सशुल्क असा दोनही सेवाद्वारे उपलब्ध करून देणेत आलेला आहे. विनाशुल्क व सशुल्क अशा दोन सेवा इंटरनेटवर

उपलब्ध आहेत. त्यापैकी विनाशुल्क सेवा ही बहुतांश नागरिक त्यांच्या वैयक्तिक दस्तांचे बाबतीत वापरतात. सशुल्क सेवा वकिलांकडून, पक्षकारांच्या वतीने मिळकतीचा शोध घेण्यासाठी वापरली जाते. ई-पेमेंट द्वारे शुल्क भरणा करण्याकरिता ही प्रणाली ग्रास प्रणालीशी जोडण्यात आली आहे.

या विभागाने इलॅस्टिक सर्च (बीटा आवृत्ती) ची सुविधा उपलब्ध करून दिली आहे. जी जुन्या आवृत्तीच्या तुलनेत कमी वेळेत मालमत्तेचे एकाधिक रेकॉर्ड प्रदर्शित करते.

३. ई-एएसआर :

विभागामार्फत दरवर्षी प्रदर्शित केले जाणारे वार्षिक बाजारमूल्य दरतक्ते या प्रणालीद्वारे नागरिक ऑनलाईन बघु शकतात. विभागाच्या वेबसाईटवरील ई-एएसआर प्रणालीमध्ये गेल्यावर, अपेक्षित स्थावर मालमत्तेचे बाजारमूल्य जिल्हा, तालुका, गावाचे नाव, सर्व्हे नंबर/गट नंबर/सिटीएस नंबर, क्षेत्र इत्यादी नमूद करून तसेच बाजारमूल्य दर तक्यातील सूचना/नियमांनुसार मूल्यांकन प्राप्त करून घेता येते. येणारे बाजारमूल्य अथवा दस्तऐवजातील मोबदला या दोहोंपेक्षा जे अधिक असेल त्यावर महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियमानुसार मुद्रांक शुल्क देय असते. बाजारमूल्य दर तक्ते इंग्रजी व मराठी या दोन भाषेत उपलब्ध आहेत.

e-ASR 2.0 या पोर्टलवरून नागरिक त्यांच्या मालमत्तेचे बाजारमूल्यदर तक्त्यातील दर पाहू शकतात. जुन्या आवृत्त्यांच्या तुलनेत हे ॲप्लिकेशन परिणाम जलद प्रदर्शित करते.

४. ई-स्टेपइन :

इंटरनेटच्या माध्यमातून दस्त नोंदणीसाठी टोकन आरक्षण करून पूर्व नियोजित दिवशी व वेळेवर दस्त नोंदणी करण्याची सुविधा नागरिकांना उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. यामुळे दुय्यम निबंधक कार्यालयातील अनावश्यक गर्दी कमी होऊन कामकाज अधिक नियोजनबद्ध व पारदर्शक झाले आहे. सोयीस्कर दिवस व वेळ आणि (सामायिक कार्यक्षेत्राचे बाबतीत) सोयीस्कर कार्यालयाची निवड करणे शक्य असल्याने नागरिकांच्या वेळेत व श्रमात बचत झाली आहे. पूर्व नियोजित वेळेवरच दस्त नोंदणी होत असल्याने नागरिकांना दुय्यम निबंधक कार्यालयात प्रतीक्षा करावी लागत नाही. राज्यातील सर्व कार्यालयांसाठी ही सुविधा उपलब्ध आहे.

५. पब्लिक डाटा एंट्री :

दस्त नोंदणी प्रक्रियेमधील डाटा एंट्रीचा भाग हा अधिक वेळखाऊ आहे. त्यासाठी पक्षकारांना स्वतः इंटरनेटच्या माध्यमातून विभागाच्या igrmaharashtra.gov.in या संकेतस्थळावरील online facilities मधून पब्लिक डाटा एंट्री मोड्यूलद्वारे दस्तातील माहितीची डाटा एंट्री करून आणण्याची सुविधा "आय-सरिता" प्रणालीद्वारे उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. पक्षकारांचा दुय्यम निबंधक कार्यालयातील वेळ वाचून डाटा एंट्रीमध्ये अधिक अचूकता येत आहे व कार्यालयातील गर्दीदेखील कमी होणार आहे.

६. नोंदणी फी व मुद्रांक शुल्क प्रदानाची ऑनलाईन पद्धती (ई-पेमेंट) :

दस्तऐवजाची नोंदणी करतेवेळी शासनास मुद्रांक शुल्क व नोंदणी फी भरावयाची असते. महाराष्ट्र शासनाच्या ग्रास (Government Receipt Accounting System) प्रणालीद्वारे, (१) ऑनलाईन प्रदान इंटरनेट बँकिंग आणि डेबिट कार्डद्वारे आणि (२) प्रत्यक्ष प्रदान (Over The Counter-OTC) विहीत बँकांच्या शाखांमध्ये या दोन्हीपैकी कोणत्याही पर्यायाचा वापर करून मुद्रांक शुल्क व नोंदणी फी शासन जमा करता येते. याची कार्यपद्धती सोपी आहे. नागरिकांनी ग्रासच्या संकेतस्थळावर जाऊन प्रदानाचा, ऑनलाईन व मॅन्युअल यापैकी योग्य पर्याय निवडावा. अपेक्षित तपशील भरावा आणि ई-चलन प्राप्त करून घ्यावे. ऑनलाईन पेमेंट हा पर्याय निवडला असेल तर, प्रदान इलेक्ट्रॉनिकली करावे. मॅन्युअल हा पर्याय निवडला असेल तर, ई-चलनाची प्रिंट विहीत बँकेच्या शाखेत दाखवून प्रत्यक्ष प्रदान करावे. हे चलन दस्तऐवजाच्या पहिल्या पानास जोडावे. या ई-चलनाच्या खरेपणाची पडताळणी, दुय्यम निबंधक कार्यालय तसेच विभागाच्या इतर कार्यालयात केली जाते.

७. ई-एसबीटीआर :

ई-एसबीटीआर हा ई-पेमेंटचा आणखी एक प्रकार नागरिकांना उपलब्ध आहे. डिमांड ड्राफ्ट व रोख रक्कम हाताळण्यासाठीच्या प्रशासकीय खर्चाचे प्रमाण अधिक आहे. स्टँप पेपर व फ्रँकिंग या प्रकारामधील, मोठ्या प्रमाणावरील प्रशासकीय खर्च, बनावटीकरणाचे धोके व सुरक्षाविषयक मर्यादा या त्रुटी दूर करून महसूल वसुलीसाठी, नवीन पद्धत अंमलात आणण्याची गरज निर्माण झाली. यातूनच ई-एसबीटीआरची संकल्पना पुढे आली. ई-एसबीटीआर म्हणजे आभासी कोषागारात मुद्रांक शुल्काचे प्रदान केल्यानंतर, सहभागी बँकेच्या अधिकाऱ्याने, विशेष शासकीय स्टेशनवर दिलेली ईलेक्ट्रॉनिक सिक्युअर्ड बँक व ट्रेझरी रिसिट अशा प्रकारात पहिल्यांदाच सादर झालेले ई-एसबीटीआर स्टँप पेपर सारखे दिसत असले तरी यास इतर अनेक वैशिष्ट्यांसह उपयुक्त, सोयीचे आणि सुरक्षित करण्यात आले आहे.

८. ई-फायलिंग :

कोविड-१९ च्या प्रार्दुभावाच्या पार्श्वभूमीवर दुय्यम निबंधक यांचेकडे नोटीस ऑफ इंटिमेशन फायलिंगसाठी फिजीकल फायलिंगची पद्धत या कार्यालयाचे दि. २६/०६/२०२० रोजीच्या परिपत्रकान्वये बंद करण्यात आली होती. त्याकरिता कर्जदारास स्वतःची नोटीस स्वतः ऑनलाईन फायलिंग करता यावी यासाठी e-filing version-2 ही प्रणाली विकसित करण्यात आली आहे. सदरच्या ऑनलॉईन प्रणालीमध्ये कर्जदारास डाटा एंट्री करून नोटीस तयार करता येते व त्यावर बँकेचे साक्षांकन करून नोटीस ऑनलाईन सादर करता येते. त्यामधील कोणत्याही कामासाठी दुय्यम निबंधक कार्यालयात समक्ष हजर रहावे लागत नाही. सदरची प्रणाली जून, २०२० पासून कार्यान्वित आहे.

दुय्यम निबंधक कार्यालयात प्रत्यक्ष जावून नोटीस फाईल करण्यासाठी (फिजीकल फायलिंग) सुविधा पुन्हा सुरू करण्याची मागणी होत असल्याने या कार्यालयाचे दि. ०६/०४/२०२१ रोजीच्या परिपत्रकान्वये फिजीकल फायलिंगची सुविधा पुन्हा सुरू करण्यात आली आहे.

या विभागाच्या igrmaharashtra.gov.in या संकेत स्थळावर सर्व नागरिक नोटीस ऑफ इंटिमेशन २.० मध्ये सिटिझन मॉड्यूल (नागरिक पोर्टल) वरून Notice of Intimation दुय्यम निबंधक कार्यालयास थेट सादर करू शकतात. तसेच बँक/एनबीएफसी एकाधिक वापरकर्त्यांसह (वेगवेगळ्या बँक शाखा) बँक मॉड्यूल (बँक पोर्टल) वरून थेट Notice of Intimation सादर करू शकतात.

२-नोटीस ऑफ इंटिमेशन फायलिंग फी बाबत–

महसूल व वन विभागाकडील अधिसूचना क्रमांक-नोंदणी-२०१९/१५६/प्र.क.४१७/म-१(धोरण), दि. १४ जून २०२१ अन्वये नोटीस ऑफ इंटिमशनसाठीच्या फायलिंग फी मध्ये दि. १५/०६/२०२१ पासून कर्ज रकमेवर रु. १०००/- ऐवजी ०.५ टक्के व जास्तीत जास्त रु. १५,०००/- अशी सुधारणा करण्यात आली आहे.

९. ई-रजिस्ट्रेशन :

विभागाने पुरविलेल्या मसुद्याच्या आधारे नागरिक त्यांचा दस्तऐवज स्वतः तयार करून आवश्यक मुद्रांक शुल्क व नोंदणी फीचे प्रदान ऑनलाईन केल्यानंतर नोंदणीसाठी सादर करु शकतात. दुय्यम निबंधक दस्तऐवजाची नोंदणी करून, नोंदणीकृत दस्तऐवज इलेक्ट्रॉनिकली पाठवतील.

ई-रजिस्ट्रेशनकरिता नागरिकांकडे अद्यावत अँटी व्हायरस असलेला संगणक, ब्रॉडबँड इंटरनेट कनेक्शन, वेब कॅमेरा, फिंगरप्रिंट रीडर व (साक्षीदार आणि ओळख देणाऱ्या व्यक्तींसह) सर्व पक्षकारांचे आधार कार्ड असणे गरजेचे आहे.

करारनाम्यात सर्वसाधारणपणे प्रमाण असणाऱ्या अटी व शर्ती असलेला मसुदा ई-रजिस्ट्रेशन पोर्टलवर उपलब्ध करून देण्यात आला आहे. त्याचा वापर करून नागरिकांना त्यांचा दस्तऐवज तयार करता येईल.

आधार डाटाबेसवरून आधार कार्डच्या तपशीलाची पडताळणी व पक्षकारांची ओळख व कबुलीजबाब इत्यादी कार्यवाही प्रणालीद्वारेच केली जाईल. नोंदणी अधिनियमानुसार सर्व कार्यवाही पूर्ण होईपर्यंत दस्तऐवज मसुदा/अनोंदणीकृत स्वरूपात असेल.

बिल्डर, म्हाडा, पीएमआरडीए (पुणे महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरण), एसआरए (झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण), पीएमएवाय (प्रधानमंत्री आवास योजना) यांचा पहिला करार ई-रजिस्ट्रेशन पोर्टलद्वारे नोंदवू शकतात. असा करार नोंदविण्यापूसाठी त्यांना दुय्यम निबंधक कार्यालयास भेट देण्याची आवश्यकता नाही. तसेच या विभागाने अशा दस्तऐवज नोदणीसाठी लागणारा ३० मिनिटांचा वेळ कमी करून १५ मिनिटांपर्यंत केला आहे. यामुळे कमीत कमी वेळात दस्तांची नोंदणी होत आहे.

१०. ऑनलाईन अभिनिर्णय प्रणाली :

महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियमानुसार नागरिकांना दस्तास किती मुद्रांक शुल्क लागू आहे याकरिता मुद्रांक जिल्हाधिकारी यांचेकडे अभिनिर्णयाकरिता अर्ज करण्याची तरतूद आहे. सदर अभिनिर्णय प्रक्रिया विभागाने नागरिकांसाठी ऑनलाईन उपलब्ध केली आहे. याद्वारे अभिनिर्णयासाठीचा अर्ज ऑनलाईन भरावयाचा आहे. ऑनलाईन अर्ज भरल्यानंतर सिस्टिम जनरेटेड क्रमांक (कोड नंबर) प्राप्त होतो. सदर क्रमांक छापील अर्जावर टाकून हा अर्ज संबंधित मुद्रांक जिल्हाधिकारी कार्यालयात समक्ष जमा करावयाचा आहे. त्यानंतर मुद्रांक जिल्हाधिकारी कार्यालयाकडून त्यावर कार्यवाही होते. ऑनलाईन अभिनिर्णय प्रणालीमध्ये, सिस्टिम जनरेटेड कोड नंबर टाकून सादर केलेल्या अभिनिर्णय प्रकरणाची सद्यःस्थिती जाणून घेता येते.

११. ऑनलाईन मुद्रांक परतावा प्रणाली :

महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनयमामध्ये मुद्रांक शुल्क परताव्याची तरतूद आहे. त्याकरिता, पक्षकारास मुद्रांक जिल्हाधिकारी यांचेकडे अर्ज करावा लागतो. सदर मुद्रांक शुल्क परताव्याची प्रक्रिया विभागाने ऑनलाईन उपलब्ध केली आहे. याद्वारे मुद्रांक शुल्क परताव्यासाठीचा अर्ज ऑनलाईन भरावयाचा आहे. ऑनलाईन अर्ज भरल्यानंतर सिस्टिम जनरेटेड क्रमांक (कोड नंबर) प्राप्त होतो. सदर क्रमांक छापील अर्जावर टाकून हा अर्ज संबंधित मुद्रांक जिल्हाधिकारी कार्यालयात समक्ष जमा करावयाचा आहे. त्यानंतर मुद्रांक जिल्हाधिकारी कार्यालयाकडून त्यावर कार्यवाही होते. ऑनलाईन परतावा प्रणालीमध्ये, सिस्टिम जनरेटेड कोड नंबर टाकून सादर केलेल्या परतावा प्रकरणाची सद्यःस्थिती जाणून घेता येते.

१२. विवाह नोंदणी २.० :

विवाह नोंदणी २.० हे विवाह नोंदणी करण्यासाठी बनवलेली व आधुनिक तंत्रज्ञानाने परिपूर्ण अशी प्रणाली आहे. नोंदणी व मुद्रांक विभागाने हि प्रणाली दिनांक २२ मे २०२३ पासून प्रायोगिक तत्वार पुणे, अहिल्यानगर, नाशिक, सोलापूर, सातारा आणि धुळे या सहा जिल्ह्यांसाठी सुरू केली व ३० ऑगस्ट २०२३ पर्यंत पूर्ण महाराष्ट्रात ही प्रणाली सुरू करण्यात आली आहे. नागरिकांचा या प्रणालीला भरघोस प्रतिसाद मिळत आहे.

Marriage 2.0 यामध्ये नागरिक ओटीपी/थंब आधारित आधार (ई-केवायसी) पडताळणी करून त्यांची विवाहाची नोटीस सादर करू शकतात. तसेच सदर विवाहाची प्रमाणित प्रत नागरिक लॉगिनमध्ये त्यांना उपलब्ध होते. त्यासाठी विवाह नोंदणी कार्यालयांना भेट देण्याची आवश्यकता नाही.

फायदे :—

(१) पूर्वीच्या टोकन आधारित प्रणालीच्या तुलनेत विवाह नोंदणी २.० हि सुधारित व लॉगिन वर आधारित प्रणाली आहे.

(२) कार्यक्षम आणि पारदर्शक SRO Module.

(३) सहजरित्या कोणत्याही Browser वर वापरता येईल अशी प्रणाली.

(४) नागरिकांना वापरण्यास सुलभ व सोपी अशी प्रणाली.

(५) सुधारित वेगवान व वेळेची बचत करणारी कार्यप्रणाली.

(६) विवाह नोंदणी अर्ज ऑनलाईन भरता येईल.

(७) नागरिक आपल्या सोईनुसार विवाहाची तारीख व वेळ ठरवू शकतात.

(८) वधू व वर यांना विवाह संपन्न झाल्यानंतर लगेच विवाह प्रमाणपत्र दिले जाईल.

(९) वधू/वर म्हणून विदेशी नागरिकांनी इतर अटी व नियम यांची पूर्तता केल्यास त्यांनासुध्दा ही प्रणाली वापरता येईल.

१३. दस्त हाताळणी शुल्क :

नोंदणी शुल्क आणि मुद्रांक शुल्क ग्रास प्रणालीतर्फे ऑनलाईन भरल्यानंतर दस्त हाताळणी शुल्क ऑनलाईन भरण्याची सुविधा " दस्त हाताळणी शुल्क (डॉक्युमेंट हँडलिंग चार्जेस) प्रणाली " द्वारे नागरिकांना उपलब्ध आहे. दस्त नोंदणीकरिता येणाऱ्या नागरिकांनी या प्रणालीचा वापर करून दस्त हाताळणी शुल्क ऑनलाईन पद्धतीने भरावे. नागरिकांना ही सुविधा इंटरनेटवर विभागाच्या igrmaharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर Online Services>Document Handling Charges येथे उपलब्ध आहे. तसेच दुय्यम निबंधक कार्यालयामध्ये दस्त हाताळणी शुल्काच्या रक्कमा Online भरताना काही अडचणी असल्यास DHC ची रक्कम रोखीने न घेता Android POS machine स्थापित करण्यात आले आहेत.

प्रणालीची महत्वाची वैशिष्ट्ये :

एसबीआय ई-पेमेंटद्वारे नेट बँकिंग, डेबिट कार्ड, क्रेडिट कार्ड, मोबाईल वॉलेट व इतर पद्धतीने ऑनलाईन शुल्क भरण्याची सुविधा, दुय्यम निबंधक कार्यालयात रोख रक्कम भरण्याची सक्ती नाही, वेळेचे बंधन नाही, आय-सरिता प्रणालीशी संलग्न, दस्त नोंदणीच्यावेळी आय-सरिता मार्फत (PAN Verification), दस्त नोंदणी न करावयाची असल्यास PRN क्रमांक दुसऱ्या व्यक्तीला वापरण्यास देण्याची सुविधा, कोणत्याही वेळी कोणत्याही सोयीच्या ठिकाणाहून प्रक्रिया करणे शक्य, प्रत्येक टप्प्यावर एसएमएस सुविधा, गतिमान, पारदर्शक व विनामध्यस्थ सेवा, ही या प्रणालीची महत्वाची वैशिष्ट्ये आहेत.

ई-रजिस्ट्रेशन अंतर्गत लिव्ह अँड लायसन्सच्या करारासाठी, ई-रजिस्ट्रेशन पद्धतीने सदनिका विक्री करारनाम्याची नोंदणी करताना व ई-फाईलिंग व्हर्जन-१ मधून होणाऱ्या ई-फाईलिंग सेवांकरिता खालील तक्त्यात नमूद केल्याप्रमाणे दस्त हाताळणी शुल्क आकारण्याची व ई-रजिस्ट्रेशन/ई-फायलिंग सेवांकरिता आकारण्यात येणाऱ्या शुल्काची रक्कम राज्य पातळीवर नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या नावे व जिल्हा पातळीवर संबंधित अधिकाऱ्यांच्या नावे उघडण्यात आलेल्या " स्वीय प्रपंची लेखे " (PLA) या खात्यात जमा करण्यास शासन निर्णय दि. २१-०७-२०२३ अन्वये मान्यता देण्यात आलेली आहे.

अ.क्र.	सेवा	दस्त हाताळणी शुल्क
(१)	(२)	(३)
१.	लिव्ह अँड लायसन्स करार	रु. ३०० (रुपये तीनशे फक्त)
२.	सदनिका विक्री करारनामा	रु. १००० (रुपये एक हजार फक्त)
३.	ई-फायलिंग सेवा	रु. ३०० (रुपये तीनशे फक्त)

१४. एक राज्य एक नोंदणी :

- नोंदणी व मुद्रांक विभागात दस्तनोंदणीचे एक राज्य एक नोंदणी संकल्पनेअंतर्गत कार्यक्षेत्र सामाईक करण्यासाठी प्रथम टप्प्यात मुंबई शहर व मुंबई उपनगर मधील सर्व दुय्यम निबंधक कार्यालयातील कार्यक्षेत्र सामाईक करणेबाबत अधिसूचना प्रसिध्द करण्यात आलेली आहे.
- दिनांक १७-०२-२०२५ पासून मुंबई शहर व मुंबई उपनगर जिल्ह्यात एक राज्य एक नोंदणी ही संकल्पना राबविणेस सुरूवात झालेली आहे. यानुसार नागरिकांना मुंबई शहर व मुंबई उपनगर अंतर्गत सामाईक कार्यक्षेत्रातील दस्तऐवज नोंदविता येणार आहे.

१५. एक जिल्हा एक नोंदणी :

- एक राज्य एक नोंदणी या राज्य शासनाच्या महत्त्वाकांक्षी कार्यक्रमांतर्गत शासनास अधिसूचनेनुसार सर्व राज्यभर एक जिल्हा एक नोंदणी दिनांक १ मे, २०२५ पासून सुरू करण्यात आलेली आहे.
- यानुसार नागरिकांना जिल्ह्यातील कुठल्याही दुय्यम निबंधक कार्यालयात जिल्ह्याच्या कार्यक्षेत्रातील दस्त नोंदविता येणार आहे.

१६. फेसलेस नोंदणी :

- फेसलेस दस्त नोंदणी प्रणाली अंतर्गत सन २०१४ पासून बिल्डरकडील प्रथम विक्री करारनामा व सर्व पक्षकरांचे लिव्ह ॲण्ड लायसन्स (भाडेकरारनामा) प्रकारचे दस्त ऑनलाईन पध्दतीने नोंदविण्याची सुविधा उपलब्ध आहे.
- दिनांक १ मे, २०२५ पासून भाडेकरारनामा २.० ही प्रणाली फेसलेस नोंदणी प्रणाली अंतर्गत मुंबई शहर व मुंबई उपनगर या जिल्ह्यात कार्यन्वीत केलेली आहे.
- फेसलेस दस्त नोंदणी प्रणालीअंतर्गत जनरल मुखत्यारपत्र (Power of Attorney), दत्तकपत्र (Adoption Deed) या दोन दस्तऐवजांचा समावेश दिनांक १ मे, २०२५ पासून आय सरिता २.० या प्रणालीमध्ये करण्यात आलेला आहे. या दस्तांची नोंदणी फेसलेस प्रणाली अंतर्गत संपूर्ण राज्यभर कार्यन्वीत केलेली आहे.

१७. (Pay 2 IGR) :

- Pay 2 IGR ही Web-Based आधारित संगणक प्रणाली आहे ज्याद्वारे विभागाने आकारलेले सर्व प्रकारचे शुल्क (मुद्रांक शुल्क, नोंदणी फी, दस्त हाताळणी शुल्क, शोध की ई.) एकत्रित भरता येईल.
- Pay 2 IGR ह्या प्रणालीमार्फत शुल्क प्रदानाची प्रक्रिया अधिक सुलभ (User Friendly) पद्धतीने विकसित केली आहे, त्यामुळे शुल्क प्रदानातील चुका टाळण्यास मदत होऊन, परतावा प्रकरणांची संख्या कमी होण्यास मदत होईल. या प्रणालीद्वारे सर्व शुल्कांचा ताळमेळ (Reconciliation) चे अधिक सुलभ राहणार आहे.
- Pay 2 IGR ही प्रणाली सध्या लिव्ह ॲण्ड लायसन्स २.० प्रणालीसोबत जोडलेली आहे. त्यानुसार लिव्ह ॲण्ड लायसन्स २.० प्रणालीचे दस्तऐवजांची नोंदणी करताना मुद्रांक शुल्क, नोंदणी फी व दस्त हाताळणी शुल्क भरणेकरिता Pay 2 IGR या प्रणालीचा वापर केला जातो.

१८. भाडेकरारनामा २.० (ई-रजिस्ट्रेशन):

- सद्यःस्थितीत राज्यामध्ये ई-फायलिंग, ई-रजिस्ट्रेशन (५ वर्षाखालील भाडेकरारनामा (Leave and Licence Agreement) व प्रथम विक्री करारनामा या प्रणाली ऑनलाईन (फेसलेस) आहेत. (Leave and Licence) प्रणालीचे अद्यावतीकरण करुन (Leave and Licence) २.० ही प्रणाली विकसित करण्यात आलेली आहे.
- सदर प्रणाली अधिक सुलभ व अद्ययावत करण्याकरिता विभाग भाडेकरार २.० ही सुविधा नागरिकांच्या सोयीसाठी उपलब्ध करून देत आहे.
- विभागाद्वारे आकारले जाणारे सर्व प्रकारचे शुल्क एकाच माध्यमातून भरण्यासाठी NIC मार्फत विकसित केलेली Pay 2 IGR ही प्रणाली भाडेकरार २.० मध्ये संलग्न (Integrate) करण्यात येत आहे.

१९. ऑनलाईन व्हॅल्युएशन २.० :

ऑनलाईन व्हॅल्युएशन २.० पोर्टलच्या मदतीने दुय्यम निबंधक कार्यालयात जाण्यापूर्वी नागरिक कोणत्याही शुल्काशिवाय त्यांच्या मालमत्तेचे मूल्यांकन तपासू/पाहू शकतात.

बांधकाम (४०५९ २४९७)

नोंदणी व मुद्रांक विभागाचे अधिनस्त असणाऱ्या दुय्यम निबंधक कार्यालयाच्या इमारतींची बांधकामे " लेखाशिर्ष ४०५९ २४९७ कॅपिटल आऊटले ऑन पब्लीक वर्क्स (२४) (०१) दुय्यम निबंधक कार्यालयाचे इमारत बांधकाम. "

सन २०२५-२०२६ करीता एकुण १४ बांधकामे मंजूर असून त्यापैकी १३ बांधकामे चालू आहेत व एक बांधकाम जागेचा ताबा सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडे प्राप्त झालेला नसल्याने सदरचे काम अद्याप सुरु करणेत आलेले नाही.

सदर १४ कामांचे एकूण रक्कम रु. १३०४.३५ लक्ष इतकी अर्थसंकल्पीय तरतुद मंजुर करण्यात आलेली आहे.

(८) शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय

शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय, पुणे-१ येथे महाराष्ट्र राज्यातील छायाचित्र पध्दतीखाली काम करणाऱ्या दुय्यम निबंधक कार्यालयाकडून आलेल्या दस्तऐवजांच्या प्रतिलिपी स्कॅनिंग पध्दतीने काढण्याचे काम स्विकारले जाते. त्या दस्तऐवजांचे स्कॅनिंग करून सिडीवर अभिलिखीत केले जाते व मूळ दस्तऐवज छायाचित्र प्रतिसह दुय्यम निबंधक यांचेकडे अभिलेख प्रती म्हणून जतन करण्यास परत केले जातात. पूर्वी दुय्यम निबंधक कार्यालयाकडून प्राप्त झालेल्या दस्तऐवजांच्या छायाचित्र न-चित्रपट्ट्या अभिलेख म्हणून कार्यालयात ठेवल्या जात. आता दि. ११-११-२००३ रोजी महसूल व वन विभाग क्र. आस्थापना-२००२-१८११-प्र.क्र.-४२९/म-१, दिनांक १०-११-२००३ नुसार दस्तऐवजांच्या प्रतिलिपी स्कॅनिंग पध्दतीने काढण्याचे काम स्विकारले जाते.

शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय, पुणे हे नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांचे नियंत्रणाखाली कार्यरत असून व्यवस्थापक, शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय, पुणे हे या कार्यालयाचे प्रमुख आहेत व त्यांच्या सहाय्यासाठी एक सहाय्यक व्यवस्थापक, एक प्रशासकीय अधिकारी असून या कार्यालयात एकूण ५७ कर्मचारी कार्यरत आहेत. छायाचित्र नोंदणी कार्यालयातील संपूर्ण प्रशासकीय बाबीची व्यवस्था प्रशासकीय अधिकारी पाहतात. छायाचित्रण आता करीत नसल्यामुळे कार्यालयाची पुनर्रचना करणे प्रस्तावित आहे.

सन १९८५ ते २००२ या कालावधीत नोंदणी झालेल्या दस्तांचे स्कॅनिंग आता पूर्ण होत आहे त्यामुळे या कार्यालयाचे जागेत अद्ययावत डेटा सेन्टर उभारण्याचे प्रस्तावित आहे. त्यामध्ये संपूर्ण राज्यातील दस्तांची नोंदणी सदर डेटा सेन्टर मध्ये नोंदली जाईल व इन्टरनेटवर सुध्दा ही सर्व माहिती मिळण्याची सोय केली जाणे प्रस्तावित आहे.

अवॉर्ड—

नोंदणी व मुद्रांक विभागास गोल्डन आयकॉन एक्झमप्लरी ई-गव्हर्नन्स इनिशिएटीव्ह अवॉर्ड केंद्र सरकारकडून मिळालेले आहे.

शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग, आस्थापना-१०८८-प्र. क्रमांक ४५०-म-१, दिनांक २९ सप्टेंबर, १९८८

नोंदणी विभाग व मूल्यांकन विभाग

अनुक्रमांक (१)	पदाचे नाव (२)	मुख्यालय (३)	कामाचा तपशील (४)
१	नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.	पुणे . .	नोंदणी विभाग (१) राज्याच्या नोंदणी व मुद्रांक विभागाचे प्रमुख. (२) महाराष्ट्र राज्याचे जन्म, मृत्यू व विवाह महानिबंधक. (३) राज्याचे मुख्य मुद्रांक महसूल नियंत्रक प्राधिकार. (४) नोंदणी कायद्यान्वये नोंदणी होणाऱ्या दस्तऐवजाचे कामावर नियंत्रण व अभिलेखाची जपणूक. (५) बृहन्मुंबई व्यतिरिक्त राज्यात इतरत्र मुद्रांक पेपरचा पुरवठा व वितरण यावर नियंत्रण. (६) मुद्रांक व मुद्रांक शुल्क कायदा तथा नोंदणी कायद्यामधील तरतुदी राबविण्यावरील नियंत्रण व प्राधिकार.
२	उपसंचालक (लेखा), पुणे.	पुणे . .	राज्यस्तरीय लेखा विषयक कामकाजाचे नियंत्रण व नोंदणी महानिरीक्षक यांना कार्यालयीन कामात मदत करणे व त्यांच्या देखरेखीखाली त्यांनी नेमून दिलेली कामे पार पाडणे.
३	नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे (मुख्यालय)	पुणे . .	राज्यस्तरीय (प्रशासन लेखा कार्यालयीन) नोंदणी महानिरीक्षक यांना कार्यालयीन कामात मदत करणे व त्यांच्या देखरेखीखाली त्यांनी नेमून दिलेली कामे पार पाडणे.
४	नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक (संगणक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.	पुणे . .	राज्यस्तरीय संगणकीकरण करणे व त्यासंदर्भातील नेमून दिलेली कामे पार पाडणे.
५	विधी सल्लागार	पुणे . .	राज्यस्तरीय कायदेविषयक कामकाजाचे नियंत्रण व नोंदणी महानिरीक्षक यांना कार्यालयीन कामात मदत करणे व त्यांच्या देखरेखीखाली त्यांनी नेमून दिलेली कामे पार पाडणे.
६	नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक, पुणे.	पुणे . .	पुणे महसूल विभाग, सातारा, पुणे (श.), पुणे (ग्रा.), सांगली, कोल्हापूर, सोलापूर.
७	नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक	नाशिक . .	नाशिक महसूल विभाग, जळगांव, अहिल्यानगर, नाशिक, धुळे. नंदुरबार
८	नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक	छत्रपती संभाजीनगर	छत्रपती संभाजीनगर, बीड, जालना.
९	नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक	लातूर . .	लातूर, धाराशिव, नांदेड, परभणी, हिंगोली
१०	नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक	नागपूर . .	नागपूर महसूल विभाग, चंद्रपूर, गडचिरोली, भंडारा, वर्धा, नागपूर (श) गोंदिया. नागपूर (ग्रा)
११	नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक	अमरावती . .	अमरावती महसूल विभाग, बुलढाणा, यवतमाळ, अकोला, वाशिम, अमरावती.
१२	नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक	ठाणे . .	कोकण महसूल विभाग, रायगड, ठाणे (श), ठाणे (ग्रा), सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, पालघर.
१३	नोंदणी उपमहानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक	मुंबई . .	मुंबई व मुंबई उपनगर जिल्हा.

नोंदणी विभाग व मूल्यांकन विभाग——चालू

(१)	(२)		(३)		(४)
			मूल्यांकन विभाग		
१	सह संचालक, नगर रचना	. .	पुणे	. .	मूल्यांकन विभागांची राज्यातील प्रादेशिक कार्यालये, नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे, यांना मूल्यांकनाच्या संदर्भांकित तांत्रिक सल्ला देणे व मालमत्तेची रास्त भाव दर्शविणारी विभागवार पत्रके दरवर्षी तयार करणे.
२	उप-संचालक, नगर रचना	. .	मुंबई	. .	मुंबई विभाग व बी. एम. आर. डी. क्षेत्र.
३	सहाय्यक संचालक, नगर रचना	. .	ठाणे	. .	कोंकण विभाग, ठाणे, रायगड, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग.
४	सहाय्यक संचालक, नगर रचना	. .	पुणे	. .	पुणे विभाग.
५	सहाय्यक संचालक, नगर रचना	. .	नागपूर	. .	नागपूर.
६	सहाय्यक संचालक, नगर रचना	. .	छत्रपती संभाजीनगर		छत्रपती संभाजीनगर
७	सहाय्यक संचालक, नगर रचना	. .	नाशिक	. .	नाशिक विभाग.
८	सहाय्यक संचालक, नगर रचना	. .	अमरावती	. .	अमरावती विभाग.

	कार्यालयाचे नांव (१)	कोणत्या जिल्ह्यासाठी (२)	कामाचा तपशील (३)
१	सह. जिल्हा निबंधक वर्ग-१ व मु. जि.	नागपूर (श), नागपूर (ग्रा), गडचिरोली, चंद्रपूर, भंडारा, वर्धा, गोंदिया, अमरावती अकोला, यवतमाळ, बुलढाणा, वाशिम. छत्रपती संभाजीनगर, जालना, बीड, लातूर, परभणी, धाराशिव, नांदेड, हिंगोली, नाशिक, अहिल्यानगर, जळगांव, धुळे, नंदूरबार, ठाणे (श), ठाणे (ग्रा), पालघर, सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, रायगड, पुणे (श), पुणे (ग्रा), सातारा, सांगली, सोलापूर, कोल्हापूर.	अधिनस्थ दु. नि. कार्यालयाचे कामकाजावर प्रशासकीय नियंत्रण ठेवणे, जिल्ह्याची आस्थापना, मुं. मुं. अधि. १९५८ अन्वये मुं. जि. म्हणून कामकाज पार पाडणे. अभिनिर्णय, परतावा, चु. मु. शु. शोध व वसुली मुद्रांक विक्रेता परवाने देणे व इ.

INTRODUCTION

The Registration Department is established for administration of the Registration Act, 1908 (XVI of 1908). The Inspector General of Registration is Head of the Department Managing Registration in the State. The principal acts administered by the department are :

- The Registration Act.
- The Stamp Act.
- The Marriage Act.

The department is the 2nd highest revenue generating department with this year's target of Rs. 70,000 crores.

Within the Registration Act the main function is registration of documents and archival of documents, valuation and stamp duty collection.

1. The organization chart of the Registration Department is enclosed at the end of chapter. The Registration Department has the following Offices.—

(A) Inspector General of Registration, 8 Divisional Offices and District Registrars.

(B) Government Photo Registry Office, Pune.

(C) Additional Controller of Stamps, Mumbai.

(A) An independent officer has been posted as Inspector General of Registration. He is the Registrar General of marriages under the Maharashtra Regulation of Marriage Bureaus and Registration of Marriages Act, 1936 respectively. He is also the Chief Controlling Revenue Authority under the Bombay Stamp Act, 1958 and Bombay Court Fees Act, 1959 for the whole State of Maharashtra. He exercises general supervision over Deputy Inspector General's of Registration; Joint District Registrars and Sub-Registrars.

The General of Registration reports to the Revenue and Forest Department at Mantralaya. The organization in the Office of the Inspector General of Registration can be classified as field staff and office staff. The Inspector General of Registration is assisted by the Deputy Inspector General of Registration, Account Officer, *etc.* For the work of valuation, he is assisted by the Joint Director, Deputy Directors and Asstt. Directors of Town Planning and the ancillary staff under them.

At Division level, the Deputy Inspector General's Registration are the supervisory and administrative heads.

At District level, the administration of the Department is looked after by the District Registrar. The Collector is Ex-Office District Registrar. The administration of the Offices at Mumbai and Bandra are looked after by the JDR & Sub-Registrar /(Gazetted) and respectively. Except in Mumbai, there is a post of Joint District Registrars as all districts. The posts of Joint District Registrars are created to have better supervision over the working of the Sub-Registry Offices, to relieve the Collectors of the District from the Registration work considering their multifarious duties and particularly for the detection of cases of evasion of stamp duty and Court fees in Government and Private Offices, and for pursuing recoveries thereof. The Joint District Registrar is declared as Registrar under the Registration Act and as Collector of Stamps under the Bombay Stamp Act. Administration of Registration Act. In the district is almost entirely looked after the Joint District Registrars.

(B) The Government Photo Registry Office, Pune headed by the Manager who is assisted by Assistant Manager and other sectional heads. Some posts are Technical and some are Non-technical. The details of the above programmes have been given in the Annexed overall performance.

As is inherent to the technique of Performance Budget, each programme has been presented in four sections. The first section consists of an introduction, the second financial requirements, the third of programme workload and explanation of financial requirements and the fourth of personal summary. The second section has been further classified into three parts, *viz.*, activitywise classification indicates the purpose of expenditure, the objective classification indicates the mode and / or agency through which the expenditure is incurred and sourcewise classification indicates the Major Head of Account under which the expenditure is provided for with the authorization of legislature.

(C) Additional Controller of Stamps heads the Stamp Office at Mumbai. All stamp papers come from Nasik Security Press. He acts as a Nodal Officer for distribution of stamp papers. Stamp Papers are kept in double lock. The Stamp Office directly sells stamps through their stamp counters. He also has a overall control over the distribution & sale of stamp of various types and denominations, by Treasury and Sub-Treasury Offices throughout Maharashtra.

OVERALL PERFORMANCE :

As mentioned in the introduction, it is difficult to narrate all the functions of Registration Department in a small booklet. However, brief information of the schemes which have been dealt with are given below.—

(1) Stamp Duty.

(2) Valuation.

(3) Adjudication and Revision thereunder.

(4) Detection of Evasion of Stamp Duty.

(5) Registration of Documents.

(6) Computerization.

(7) Photo Registry Office.

(1) **Stamp Duty–i**) The Bombay Stamp Act, 1958 has been amended by the stamp (Amendment) Act (XXVII of 1985) with effect from 10-12-1985. By this Amendment Act, the Schedule of Stamp Duty has been completely revised. Provisions have also been introduced to impound instruments and to deal with under valued instruments to give revisional powers. These changes have helped to increase the revenue from Stamp Duty.

(ii) ' In the financial Year, the clause (g) of Section 2 of Maharashtra Stamp Act and the Article 25 (da) of Schedule-I to the Maharashtra Stamp Act have been amended and the order of company amalgamation *etc.* made by Company Law Tribunal or Central Government has been brought in the perview of chargeability of Stamp duty'.

(iii) Government has remitted the stamp duty chargeable under clause (b) of article 25 and article 34 of the Schedule-I of the said Act on the instruments of Conveyance and Gift, both without consideration in respect of immovable property for public purpose, executed by any person in favour of Municipal Corporations, Municipal Councils, Nagar Panchayats, Zilla Parishads, Panchayat Samittees, Gram Panchayats, Government Special Planning Authorities, Government of Maharashtra undertaking and Corporations and the body owned, controlled or substantially financed by the State Government.

(iv) Government has remitted the stamp duty chargeable under article 29 of the Schedule-I of the said Act on the instruments of delivery order in respect of Gold and Silver imported into the State.

(v) Proviso to Article 5(g-a) (ii) of Maharashtra Stamp Act is follows.—

Provided that, on conveyance of property by the person, under an agreement under this sub-clause to the subsequent purchaser the duty chargeable for each unit under this sub-clause shall be adjusted against the duty chargeable under Article 25 (conveyance) after keeping the balance of one hundred rupees. If such transfer or assignment is made (with in a period of One Year) from the date of the agreement. If on adjustment, no duty is required to be paid, the minimum duty for the conveyance shall be rupees one hundred.

The period One Year in above Proviso is extended to Three Years by the Government.

(vi) The Government of Maharashtra, reduced and fixed the stamp duty to the extent of rupees 1000/- (Rupees One Thousand only) as otherwise chargeable under clause (b) of Article 25 of Schedule-1 appended to the said Act, on the first instrument of transaction between the Land owner and the beneficiary belonging to Economically Weaker Section (EWS) or Lower Income Group (LIG) category for land purchase as specified in the Schedule appended hereto, relating to the land located in the areas as approved under the Pandit Deendayal Upadhyay land Purchase Economic Assistance Scheme, of the Rural Development Department, Government of Maharashtra. (No. Mudrank-2021/16/C.R.20/M-1(Policy) dated 12/12/2022)

Sr./No. (1)	Income Group (2)	Annual Income (3)	Area for the purchase of land (4)
1	Economically Weaker Section (EWS)	Upto Rs. 3,00,000/- (Upto Rupees Three Lakh)	Upto 46.5 square meter.
2	Lower Income Group (LIG)	from Rs. 3,00,001/- to Rs. 6,00,000 (from Rupees Three Lakh and one Rupee to Six Lakh Rupees)	Upto 46.5 square Meter.

(vii) The Government of Maharashtra reduced and fixed the stamp duty at Rupees One Thousand only chargeable under Article 32 of the Schedule I appended to the said Act, on the instrument of exchange deed to be executed between land holders eligible under Salokha Yojna declared vide Government Resolution, Revenue and Forests Department No. Mudrank-2022/C.R.93/M-1, dated 3rd January 2023 for the exchange of farm land. (No. Mudrank-2022/C.R.93/M-1(Policy) dated 03/01/2023).

(viii) The Government of Maharashtra reduced the stamp duty by One percent, as otherwise chargeable under clause (b) of Article 25 of Schedule-I appended to the Maharashtra Stamp Act, on the document or instrument of Conveyance or Agreement to sell of any type of residential unit, executed or being executed between, "the women / women Purchaser/s and any Seller or other executant of the said document or instrument", subject to the conditions mentioned in the Order No. Mudrank-20 U.O.R. No.12/C.R.107/M-1(Policy), dated the 31st March 2021;

The Government of Maharashtra deleted the condition number (2) to restrict the sale of such type of residential unit to any subsequent Male Purchaser's within the period of 15 years from the date of purchase of such type of residential unit (No. Mudrank-2021/U.O.R.No.12/C.R.107/M-1(Policy) dated 26/05/2023.

(ix) The Government of Maharashtra, remitted the stamp duty, in the whole as / chargeable under article 36 and article 60 of the Schedule-1 of the said Act, on the instrument, off lease or sub-lease or assignment or; renewal of lease of land or unit or both as the case may be, executed between the SEEPZ-SEZ and the unit holder or assignee or lessee till 23rd March 2027 subject to permission granted to develop the Special Economic Zone by the Government of India under sub-section (10) of section 3 of the Special Economic Zones Act, 2005 (28 of 2005) (hereinafter referred to as "the SEZ Act") and to the Units only after the grant of approval under section 15 of the SEZ Act subject to the conditions specified therein. (No.Mudrank-2018/3681/C.R.345/M-1(Policy) dated 09/06/2023).

(x) In exercise of the powers conferred by clause (a) of section 9 of the Maharashtra Stamp Act (LX of 1958) and in supersession of the said Orders dated 15th January 2008 and dated 6th January 2015 issued in this behalf, the Government of Maharashtra, being satisfied that it is necessary to do so in the public interest, in order to develop the said ITP, hereby retrospectively with effect from the 20th November 2018, reduces the stamp duty to the extent of fifty per cent. as otherwise chargeable on the instruments specified in column (2) of the Schedule appended hereto under articles of Schedule I appended to the said Act specified in column (3) therof; relating to the property located in the areas off Development Plans and Regional Plans, as the case may be, approved for the development of Integrated Township Projects under the regulations under the Maharashtra Regional and Town Planning Act. 1966 (Mah. XXXVII of 1966) (hereinafter referred to as "the Regional and Town Planning Act), subject to the conditions mentioned therein. (No. Mudrank-2020/UOR-20/NOA/CR-148/M-1 (Policy) dated 20/06/2023).

(xi) No. Mudrank-2021/C.R. No. 342/M-1 Policy)-Whereas, the Government of Maharashtra being satisfied that it is necessary to do so in the public interest, has decided to introduce the Maharashtra Stamp Duty Amnesty Scheme-2023 (hereinafter referred to as the said Amnesty Scheme-2023) in order to remit or reduce stamp duty and the panalty on the instrument as specified in the Annexure appended hereto, chargeable under the provision of the Maharashtra Stamp Act (LX of 1958) (hereinafter referred to as "the said Act"), as specified in the Schedules appended hereta to be implemented in two phases, the first phase shall be from the 1st December, 2023 till the 31st January, 2024 and the Second phase shall be from the 1st February 2024 till the 31st March 2024.

Now, therefore, the Government of Maharashtra, in exercise of the powers conferred by clause (a) of section 9 of the said Act and of all other powers enabling it in this behalf, hereby remits or reduces the stamp duty and penalty to the extent as specified in the Schedules appended hereto, payable as per the provisions of the said Act, in respect of instruments specified in the Annexure, which are executed

between the 1st January 1980 and 31st December 2020. irrespective of whether they are presented for the registration thereof of not, subject to the following conditions, namely Conditions,

(A) First phase from dated the 1st December 2023 till dated the 31st January 2024 :-

Sr. No. (1)	Amount of stamp duty to be paid or payable (2)	Reduction or remission in stamp duty to be paid or payable (3)	Reduction or remission in penalty to be charged on whole stamp duty to be paid or payable (4)
1.	For amount from One rupees upto One Lakh ruppes (Rs. 1/- upto Rs. 1,00,000/-)	100%	100%
2.	For amount exceeding rupees One Lakh (exceeding Rs. 1,00,000/-)	50%	100%

(B) Second phase from dated the 1st February 2024 till dated the 31st March 2024 :-

Sr. No. (1)	Amount of stamp duty to be paid or payable (2)	Reduction or remission in stamp duty to be paid or payable (3)	Reduction or remission in penalty to be charged on whole stamp duty to be paid or payable (4)
1.	For amount from One rupees upto One Lakh ruppes (Rs. 1/- upto Rs. 1,00,000/-)	80%	80%
2.	For amount exceeding rupees One Lakh (exceeding Rs. 1,00,000/-)	40%	70%

(xii) The Government of Maharashtra has vide Government Resolution, Industries, Energy and Labour Department, No. ITP-2021/CR-170/Ind-2, dated the 27th June 2023, declared the New Information Technology and Information Technology Enabled Services Policy of Maharashtra State-2023 (hereinafter referred to as "the said IT/ITES Policy-2023");

And Whereas under the said Policy, the Government of Maharashtra has declared to provide inter alia fiscal incentives in the form of full or partial waiver of stamp duty for the eligible new and expansion or diversification units or projects related to Information Technology or Information Technology Enabled Services, Animation. Visual Effects, Gaming and Comics (AVGC) units, Data Centers and Emerging Technology Units, (hereinafter referred to as "the said IT/ITES Unit") as mentioned in the said IT/MTES Policy-2023 :

No. Mudrank-2023/UOR. No. 20/CR.602/M-1 (policy)-dt. 01/02/2024

SCHEDULE

Sr. No. (1)	Type of project/industry/units and Zone (2)	Extemt of Remission (3)	Type of Instruments under Articles of the Schedule I of the Act (4)
1.	New It/ITES Units, AVGC and Emerging Technology Units and expansion of existing units in Public or Private IT parks out of Zone I of the State.	100%	Hypothecation, Pawn, Pledge, Deposit of Title Deeds (Article-6), Conveyance (Article-25), Charge on Mortgage Property (Article-33), Lease (Article-36), Mortgage Deed (Article-40) and Security Bond on Mortgage Deed (Article-54)

SCHEDULE—*Contd.*

(1)	(2)	(3)	(4)
2.	New IT/ITES Units, AVGC and Emerging Technology Units and expansions of existing units in Public IT parks in Zone I of the State.	75%	Hypothecation, Pawn, Pledge, Deposit of Title Deeds (Article-6), Conveyance (Article-25), charge on Mortgage Property (Article-33), Lease (Article-36), Mortgage Deed (Article-40) and Security Bond on Mortgage Deed (Article-54).
3.	New It/TTES Units, AVGC and Emerging Technology Units and expansions of existing units in Private It parks in Zone I of the State.	50%	Hypothecation, Pawn, Pledge, Deposit of Title Deeds (Article-6), Conveyance (Article-25), Charge on Mortgage Property (Article -33) Lease (Article-36), Mortgage Deed (Article-40) and Security Bond on Mortgage Deed (Article-54).
4.	New IT/ITES Units, AVGC and Emerging Technology Units and expansions of existing units in IT parks in Special Economic Zone, Units in IT Special Economic Zone and Software Technology Park of India approved registered units.	100%	Hypothecation, Pawn, Pledge, Deposit of Title Deeds (Article-6), Conveyance (Article-25), charge on Mortgage Property (Article-33), Lease (Article-36), Mortgage Deed (Article-40), Security Bond on Mortgage Deed (Article-54) and Assignment of Lease (Article-60).
5.	On Merger de-merger, and reconstruction of registered IT/ ITES units, AVGC and Emerging Technology Units throughout the State.	75%	Merger, de-merger, and reconstruc tion. [Article-25(da)], Leave and Licence Agreement (Argicle-36A) and Assignment of Lease (Article-60)
6.	For purchasing land/premises required for setting up a new data Center and for its expansion throughout the State.	100%	Hypothecation, Pawn, Pledge, Deposit of Title Deeds (Articel-6), Conveyance (Article-25), Merger, de-merger, and reconstruction [Article-25(da)], Charge on Mortgage Property (Article-33), Lease (Article-36), Leave and Licence Agreement(Article-36A), Assignement of Lease (Article-60), Mortgage Deed (Article-40) and Security Bond on Mortgage Deed (Article -54).

(xiii) In exercise of the powers conferred by clause (a) of section 9 of the Maharashtra Stamp Act (LX of 1958) (hereinafter referred to as "the said Act"), the Government of Maharashtra, being satisfied that, it is necessary to do so in the public interest, hereby remits the stamp duty, in the whole as chargeable under article 36 and article 60 of the Schedule-1of the said Act, on the instrument of lease or sub-lease or assignement or renewal of Lease of land or unit or both as the case may be, executed between the SEEPZ-SEZ and the unit holder or assignee or lessce till 23rd March 2027 subject to permission granted to develop the Special Economic Zone by the Government of India under sub-section (10) of section 3 of the Special Economic Zones Act. 2005 (28 of 2005) (hereinafter referred to as "the SEZ Act") and to the Units only after the grant of approval under section 15 of the SEZ Act subject to the conditions specified therein. No.Mudrank-2018/3681/C.R.345/M-1(Policy).Dt. 09/06/2023.

(xiv) In exercise of the powers conferred by Clause (a) of section 9 of the Maharashtra Stamp Act, 1958 (LX of 1958) (hereinafter referred to as "the said act")the Government of Maharashtra being satisfied that it is necessary do so in the public interest hereby remits in the whole of the stamp duty chargeable under the said act, in the State of Maharashtra, on the instrument of Acknowledgement, Cash Credit Agreement, Deposit of Title Deeds, Pawn, Pledge and Hypothecation, Letter of Guarantee, Mortgage Deed, Guarantee of Debt, Notice of Intimation, Declaration or any other instrument executed

by an agriculturist relating to agricultural or crop loan up to Rupees 1,60,000 for the period commencing on 15th March, 2024 till further orders. (No. MUDRANK-2024/C.R.No.86/M-1 (Policy) dated 15/03/2024).

(xv) In exercise of the powers conferred by Clause (a) of section 9 of the Maharashtra Stamp Act, 1958 (LX of 1958) (hereinafter referred to as "the said act") the Government of Maharashtra being satisfied that it is necessary to do so in the public interest hereby remits in the whole of the stamp duty chargeable under the said act, in the State of Maharashtra, on the instrument of Acknowledgement, Cash Credit Agreement, Deposit of Title Deeds, Pawn, Pledge and Hypothecation, Letter of Guarantee, Mortgage Deed, Guarantee of Debt, Notice of Intimation, Declaration or any other instrument executed by an agriculturist relating to agricultural or crop loan up to Rupees 1,60,000 for the period commencing on 15th March, 2024 till further orders.

(No. MUDRANK-2024/C.R.No.86/M-1 (Policy) dated 15/03/2024).

(xvi) In exercise of the powers conferred by clause (a) of section 9 of the Maharashtra Stamp Act (LX of 1958) (hereinafter referred to as "the said Act"), the Government of Maharashtra, being satisfied that, it is necessary to do so in the public interest, hereby remits the stamp duty, in the whole as chargeable under article 30 and article 60 of the Schedule-1 of the said Act, on the instrument of lease or sub-lease or assignment or renewal of Lease of land or unit or both as the case may be, executed between the SEEPZ-SEZ and the unit holder or assignee or lessee till 23rd March, 2027 subject to permission granted to develop the Special Economic Zone by the Government of India under sub-section (10) of section 3 of the Special Economic Zones Act. 2005 (28 of 2005) (hereinafter referred to as "the SEZ Act") and to the Units only after the grant of approval under section 15 of the SEZ Act subject to the conditions specified therein.

(**No. Mudrank-2018/3681/C.R.345/M-1(Policy). Dt.09/06/2023)**

(xvii) Considering that the Government of Maharashtra, through Government Resolution No.: Stamp-2022/PR No. 93/M-1 (Policy), dated 07 April, 2025, has approved the extension of the "Salokha Scheme" for resolving disputes among farmers regarding possession and usage of agricultural land, and to promote harmony and goodwill in society: Under this scheme, if one farmer holds possession of land registered in another farmer's name, and vice versa, then for the mutual exchange of such agricultural land records, stamp duty of only 1000/- and registration fee of only 1000/- will be charged. The duration of the "Salokha Scheme" is now extended by two more years, i.e., from 02 January, 2025 to 01 January, 2027, with government approval.

All other terms, conditions, and related provisions mentioned in the earlier Government Resolution dated 03 January, 2023 will remain unchanged.

(No. Stamp-2022/P No.93/M-1 (Policy). Dated 07 April 2025)

(2) **Valuation**—Maharashtra is the only State which has a separate technical wing for the preparation of ready reckoners. The ready reckoners are prepared scientifically by the team of Town Planning Department. This team is headed by the Joint Director of Town Planning who reports to the Inspector General of Registration. In addition there is a separate cell reporting to the Joint District Registrar. The cell consists of 1st grade Sub-Registrar and a Clerk who assist the Joint District Registrar in adjudication work. The Joint Director of Town Planning is assisted by a Deputy Director, Town Planning at Mumbai, and Asstt. Directors of Town Planning at Pune, Thane, Aurangabad, Nagpur, Nasik and Amravati.

From 2001 onwards ready recknors are prepared CTS numberwise.

As per the revised provision of Section 32 (*a*) of the Bombay Stamp Act, 1958 all registering officers are reporting cases of under valued documents to the Collector for fixing up market value and stamp duty.

(3) **Adjudication and Provision Thereunder**—Any individual who is not satisfied with the valuation arrived at by the Sub-Registrar's Office, can file an Appeal with the Joint District Registrar, such adjudication cases are decided by the Joint District Registrar. As per provision of Section 53 (*1*) of Bombay Stamp Act, 1958, (Amended 1985) the decision of adjudication given by Collector under Section 31, can be revised by the Chief Controlling Revenue Authority.

(4) **Detection of Evasion of Stamp Duty**—Section 68 of the Bombay Stamp Act, 1958 has been revised with effect from 10-12-1985 and all articles in Schedule "A" of the said Act are within the scope of said revised Section. This empowers the Collector to sieze, if necessary all or any of the documents in Schedule-1.

The Joint District Registrar working as Collector of Stamps under the Bombay Stamp Act, 1958, the Indian Stamp Act,1989, the Hyderabad Stamp Act, 1331 (Fasli) and Bombay Court Fee Act is expected to detect evasion of Stamp Duty in public and Private Sector. He is

competent to do so under Section 67 & 68 of the Bombay Stamp Act and corresponding provisions in the Indian Stamp Act. A Target of detection of evasion of Stamp Duty to the extent of Rs. 10,000 to Rs. 10,00,00,000 has been fixed for each Joint District Registrar taking into consideration the area of the district, scope for detection and industrialization of the area.

Target of visiting at least 5 Institutions, Factories, *etc.* per month is fixed for each Joint District Registrars, with a view to detect evasion of Stamp Duty.

Nature of work for Private Agencies—

e-Governance and Public Oriented Initiatives of Department.

1. i-SARITA—A web based application for Document Registration.

Since, 2002 department is using computerized system for document registration. Department has developed web based i-SARITA application considering the technology updates in the IT Sector. The application is hoisted on Department's Central server which is in State Data Centre, Mumbai. All the computers installed in various Sub-Registrar Offices across the State are being connected to the Central Server through MPLS VPN connectivity. From Central Server Input module, registration module and scanning module of i-SARITA are accessed for registering documents and data entered for registration, is stored in Central Database. After fulfillment of all technical and administrative criteria, i-SARITA was implemented from 11th July, 2012.

Availability of the application and the data, enables realtime technical support, disaster recovery, upgradation of the application and installation of patches. Obtaining various reports/MIS as well as giving instructions online can also possible. It is also helpful for Sub-Registrar to verify the genuineness of the document to prevent the frauds. Integration of GRAS with i-SARITA is beneficial for public to make all types of payment online at a singale and it is beneficial for Sub-Registrar to confirm the payment made by party. Prior to i-SARITA, party has to bring two copies of documents of which one copy with paging and stamps on it, is preserved as office record. It leads to increase in records. But now in i-SARITA, party brings only original document. After registration, back to back thumbnail print of scanned image in duplicate has been taken. One print is preserved in the office and another print is handed over to party with original document. As a result, Sub-Registrar Offices become more spacious. Less back office work increased the staff efficiency and the final output is transparent and public oriented registration process.

For i-SARITA Department provided necessary hardware and application software to all offices. Till 11-07-2015, the management of i-SARITA in Sub-Registrar offices *i. e.* Provide MPLS VPN connectivity and consumables; maintaining the connectivity, hardware and software was outsourced and divisionwise private partners re-appointed by following tender process. From 12-07-2015 department take over the management of i-SARITA in Sub Registrar offices which includes provision of connectivity, consumables and maintenance of hardware, connectivity *etc.*

2. e-Search—Before entering into transaction of any property or giving loan against the property one has to examine or verify the title of the property. One mode of verification is Inspection of Index-II of documents registered in the Sub Registrar Office. As per Section 57 of the Registration Act, 1908 it is the duty of the Sub Registrar to provide the record for Inspection on demand. A facility to take a search of Index-II record through internet is made available to citizens. It can be accessed by clicking " online facility " option of department's website igrmaharashtra.gov.in. This will save the time and energy of public as well as reduce the crowd in the Sub-Registrar Office.

e-Search provides real time metadata and scanned copies of registered documents for the period July, 2012 onwards. Documents registered upto last minute can be viewed through e-Search real time. This service is the first of its kind in the country. The Data of property transaction documents from the year1985 till date has been uploaded to the central server. This data has been made available through both free and paid services of the department. Free and Payment based services are available on internet. Free service is mostly used by citizens to search their individual property related document. Payment based service is largely used by advocates who make the search on behalf of the parties. Integrated with GRAS, Government Receipt Accounting System for e-Payment verification and defacement.

Elastic Search (beta version) is made available by the department. It presents several property records faster than the previous edition.

3. e-ASR—By using e-ASR (Electronic Annual Statement of Rates) citizens can check Annual Statement of Rates online. By putting property details like district, village, survey/Gat No., *etc,* citizens can get the unit using unit rate, citizen can calculate value of property. Valuation has to be done as per the valuation rules provided on e-ASR site. Stamp Duty is payable on the market value of

property or consideration value whichever is higher. Annual Statement of Rates are available in English as well as in Marathi Language.

Residents can view their property's rates in the market value table by using the e-ASR 2.0 portal. Results are displayed by this application more quickly than in previous versions.

4. e-Step In—A facility to reserve time slot for registration through internet. Citizens can book suitable day and time as well as office (where concurrent jurisdiction is applicable) for their registration. This eliminated citizens waiting in Sub-Registrar Offices. This facility is available for all offices across the State.

5. Public Data Entry—In registration process Data Entry is very time consuming. Therefore, the public data entry module is made available on department's website. From where registering party can make data entry himself and come with system generated unique data entry number for registration. Just entering the unique data entry number, system displays all the data entered by party. Use of this facility ensures more accuracy in data as well as reduces the crowd in the Sub-Registrar Office.

6. e-Payment (Online payment of Stamp Duty & Registration Fees)—The registration of document is accompanied with payment of Stamp Duty and Registration Fees. These payments can be made through Government Receipt Accounting System (GRAS) using one of the two options–(i) Online Payment through internet Banking & Debit Cards, and (ii) Over The Counter (OTC) Payment at designated Bank Branches. Process is very simple. Citizen has to visit GRAS website, Select Mode (Online/OTC) of Payment, enter details and generate e-challan. If online payment option is chosen, payment has to be done electronically. If OTC payment option is chosen, e-challan has to be printed and taken to designated bank branches for making payment. This challan has to be attached on the first page of the document. Genuineness of payment made through e-Payment is verified before acceptance at Sub-Registrar Offices and other offices of the Department.

7. e-SBTR—Another mode of e-payment made available to citizen is eSBTR. Today, existing popular modes of Stamp Duty payment are Stamp Paper, Franking, eChallan etc. and of Registration Fees are collected DD or Cash. Handling DD & Cash involves high administrative costs. Stamp Paper & Franking have their own security issues and duplication issues. Therefore a need for new mechanism of revenue collection was felt which can remove all these shortcomings. This gave birth to eSBTR. eSBTR is an electronic–secured bank and treasury receipt, issued by the Officer of the participating bank, on special Government stationery, on payment of Stamp- duty in Virtual Treasury. First of its kind, eSBTR looks similar to Stamp Paper but this model is armoured with many features making it more beneficial, convenient & safe to use.

8. e-Filing (Online Filing of notice of intimation)—Under the amended Section 89 (*B*) of Registration Act, 1908, the mortgagors are now required to file the notice of intimation of equitable Mortgage/Mortgage by deposit of title deeds. An online facility has been provided wherein the mortgagor can file this notice from the Mortgagee's office without requiring a visit to Sub-Registrar Office. e-Filing application can also be accessed from *www.igrmaharashtra.gov.in.* Through this application the Mortgagor may file the notice of intimation of their mortgage by providing Mortgagee Details, Mortgagor Details, Property Details, Payment Details *etc.* This application has two modules *viz* ' Admin. (Banks) ' and ' Document Submission ' Application for notice filing has to be submitted through ' Document Submission ' module. After submission, notice data will go to Sub-Registrar, where s/he will electronically file and digitally sign the notice in database. Soon after the e-filing, data will available in e-Search. This will help in preventing frauds like mortgaging same property at multiple banks or even at multiple branches of same bank. e-Filing has also reduced crowd at SROs giving more time to Sub-Registrars to concentrate on core activities of Registration.

Through the Citizen Module (Citizen Portal) under Notice of Intimation 2.0 on this department's website - igrmaharashtra.gov.in, all citizens can directly submit a Notice of Intimation to the Sub Registrar Office. Also Bank/NBFC can submit Notice of Intimation directly from Bank Module (Bank Portal) with multiple users (Different Bank Branches).

9. e-Registration—The citizens can prepare their documents online using the online templates provided by department and make necessary payment of Stamp Duty and Registration Fee online and submit the document for registration. The Department would register the document and send back the registered document electronically.

For e-Registration, citizen needs to have PC with updated Antivirus, Broadband Internet Connection, Web Cemera, Fingerprint reader and Aadhar Card of all parties [including witnesses and identifiers].

Template with standard terms and conditions will be made available on e-Registration portal. Using this template citizen can prepare draft agreement document.

Admission and Identification of parties would be done automatically by comparing Aadhar details with Aadhar database. Untill all the steps of Registration as per Registration Act are not completed, the document will remain in draff/unregistered state.

Builders, MHADA, PMRDA, SRA, PMAY can register their first contract through e-Registeration portal. They do not need to visit the office of the sub-registrar to register such agreement. Also, the department has reduced the time required for registeration of such documents from 30 minutes to 15 minutes. Due to this, documents are registered in minimum time.

10. Online Adjudication application—As per the Maharashtra Stamp Act, 1958, there is a provision to apply for Proper Stamp Duty *i. e.* adjudication to Collector of Stamps. Department has introduced the system to submit the adjudication application online. After submitting online application, party get system generated code number. The party has to submit the physical application to the concerned Collector of Stamps having mentioned system generated code number on it. Party can track the status of application through the system by putting the code number.

11. Online Stamp refund System—As per the Maharashtra Stamp Act, 1958, there is a provision to apply for refund of Stamp Duty to Collector of Stamps. Department has introduced the system to submit the refund application online. After submitting online application, party get system generated code number. The party has to submit the physical application to the concerned Collector of Stamps having mentioned system generated code number on it. Party can track the status of application through the system by putting the code number.

12. Marriage Registration 2.0 :– Marriage Registration 2.0 is a system designed and equipped with modern technology. Department of Registration and Stamps launched this system on 22nd May, 2023 on a pilot basis for six districts namely Pune, Ahilyanagar, Nashik, Solapur, Satara, and Dhule, and from 30th August, 2023, this system has been applied in the entire State of Maharashtra. The department is getting great response from citizens.

Through OTP/thumb-based Aadhar (e-KYC) verification, people can submit their marriage notices through Marriage 2.0. They can also access a certified copy of the marriage using Citizen Login. There is no need to visit marriage registration offices.

Benefits :—(1) Marriage Registration 2.0 is an improvedlogin-basedsystem compared to the eariler token-based system.

(2) Efficient and transparent SRO Module.

(3) A system that can easily be used on any browser.

(4) Improved, faster, and time-saving functionality.

(5) Easy and simple system for citizens to use.

(6) The Marriage Registration application can be filled out online.

(7) Parties can fix the date and time of marriage as per their convenience.

(8) A marriage certificate will be issued to the bride and groom immediately after the marriage Registration.

(9) Foreign nationals can also use this system if they fulfil other conditions and rules.

13. Document Handling Charges—Now after the registration fee and stamp duty is filled online by the Grass System, the facility of online document handling charges is available to the citizens through the "Document Handling Charges System". Citizens coming to register document should use this system to pay document handling charges online. This facility is available to citizents at the online services> Document Handling Charges on *www.igrmaharashtra.gov.in website.*

Also, if there is any difficulty in paying the DHC amount online, the respective Sub-Registrars can accept the DHC amount ONLINE through the ANDROID POS machine installed in their office without taking cash.

- **Important System Features**

SBI E-Pay facilitate payment of online charges to Net Banking, debit card, credit card, mobile wallet and other methods, no compulsory payment of cash in sub-registrar's office. No time limit, linked to I-Sarita system, verification of payment by I-Sarita during document registration (PAN Verification), Facility to give PRN number to another person if the document is not to be registered, Any time can be processed in any convenient place, at every stage of the SMS feature, dynamic, transparent service. These are important features of this system.

Permission for collecting Document Handling Charges is given as per Govt. order dtd. 21-07-2023 regarding Leave and License Agreement under e-registration, Flat sale agreement through e-registration mode and e-filling version-1, and to deposit DHC amount in PLA A/c in the name of Inspector General of Registration and Controller of Stamps, Maharashtra State, Pune on State level and concern officer on district level.

Sr. No.	Service	Document Handling Charges
1.	Leave and License Agreement	Rs. 300/- (Rs. Three hundred Only)
2.	Flat sale agreement	Rs. 1000/- (Rs. One thousand Only)
3.	e-filing service	Rs. 300/- (Rs. Three hundred Only)

14. One State One Registration-

- The Department of Registration and Stamps has issued a notification to implement the concept of "One State, One Registration", enabling common jurisdiction for document registration in the first phase across all Sub-Registrar
- Offices in Mumbai City and Mumbai Suburban districts. The scheme has been operational in these districts since 17th February, 2025.
- Citizens can now register documents at any Sub-Registrar office within the common jurisdiction of Mumbai City and Mumbai Suburban districts.

15. One District One Registration-

- As part of the State Government's ambitious program "One State, One Registration", the initiative of "One District, One Registration" has been launched across Maharashtra through a government notification. The scheme has been in force since 01st May, 2025.
- Citizens are permitted to register documents relating to the jurisdiction of a district at any Sub- Registrar's office within that district.

16. Faceless Registration -

- The Faceless Registration System has been in operation since 2014, providing online registration for builders' first sale agreements and Leave & License (rental) agreements.
- The upgraded Leave & License 2.0 systern was introduced in Mumbai City and Mumbai Suburban districts on 01st May, 2025 under this framework.
- General Power of On 01st May, 2025, two additional document types Attorney and Adoption Deed were incorporated into the i-Sarita 2.0 system, and registration of these documents has been implemented across the State under the Faceless system.

17. Pay2IGR -

- Pay2IGR is a web-based computerized system designed to enable collective payment of all fees levied by the Department, including stamp duty. registration fees, document handling charges, and search fees.
- The system simplifies the fee payment process, minimizes errors, and helps reduce refund cases. It also ensures easier reconciliation of payments.
- At present. Pay2IGR is integrated with Leave & License 2.0, and all related fees are paid through this system during document registration.

18. Leave & License 2.0 (E-Registration)-

- At present, in the State, the systems of e-Filing and e-Registration (Leave & License agreements below five years and for first sale agreements) are online (faceless).
- The earlier Leave & License system has been upgraded to Leave & License 2.0, making the process more advanced and citizen-friendly.
- The upgraded systern integrates Pay2IGR (developed by NIC), which enables citizens to pay all applicable fees through a single platform.

19. Online Valuation 2.0 :

- With the help of Online Valuation 2.0 portal, citizens can check/view the valuation of their property free of charge before going to the office of the Sub-Registrar.

महसूल व वन विभाग
REVENUE AND FORESTS DEPARTMENT
कार्यक्रम—एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाज, २०२६-२०२७
Programme—Total Budget Estimates, 2026-2027
विवरणपत्र– ‘ अ ’
STATEMENT—‘ A ’
गोषवारा

(रुपये हजारात)
(Rs. in thousands)

अ.क्र. Sr. No.	कार्यक्रम Programme		प्रत्यक्ष २०२४-२०२५ Actual 2024-2025	अर्थसंकल्प अंदाज २०२५-२०२६ Budget Estimate 2025-2026	सुधारलेले अंदाज २०२५-२०२६ Revised Estimate 2025-2026	अर्थसंकल्प अंदाज २०२६-२०२७ Budget Estimate 2026-2027
(१)	(२)		(३)	(४)	(५)	(६)
	संचालन व प्रशासन Direction and Administration					
(१)	नोंदणी महानिरीक्षक व जिल्हा निबंधक, २०३००१०९, २०३००१६३ Inspector-General of Registration and District Registrars.					
		भारीत Charged	..	..	..	..
		दत्तमत Voted	188,18,74	269,46,80	224,08,70	255,27,40
(२)	शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय, Govt. Photo Registry Office 20300118	भारीत	0	1	1	1
		Charged	..	..	..	..
	२०३००१२७	दत्तमत Voted				
(3)	दुय्यम निबंधक कार्यालयांना सोयी सुविधा पुरविणे.		9,570	1,53,80	1,05,00	1,64,30
	Office Expenses 20300388		..	..	..	..
	एकूण स्थूल/निव्वळ Total Gross/Net	भारीत Charged	0	1	1	1
		दत्तमत Voted	189,14,44	271,00,60	225,13,70	256,91,70

तक्ता-एक

TABLE-I

(दोन) वित्तिय आवश्यकता :

(ii) Financial Requirements :

(रुपये हजारात)

(Rs. in thousands)

तपशील Particulars	प्रत्यक्ष खर्च, २०२४-२०२५ Actual Expenditure 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ Budget Estimate 2025-2026	सुधारित अंदाज २०२५-२०२६ Revised Estimate 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२६-२०२७ Budget Estimate 2026-2027
(1)	(२)	(३)	(४)	(५)
(अ) कार्यवार वर्गीकरण—				
(A) Activity Classification—				
संचालन व प्रशासन २०३०००२९ २०३०००६५				
Direction and Administration	43,44	80,00	60,00	65,00
नोंदणी महानिरीक्षक व जिल्हा निबंधक Inspector-General of Registration and District Registrars.	11,07,92	12,94,10	12,04,10	14,00,00
एकूण–स्थूल/निव्वळ दत्तमत Total Gross/Net Voted . .	11,51,36	13,74,10	12,64,10	14,65,00
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण—				
(B) Objectwise Classification—				
(१) नोंदणी महानिरीक्षक व जिल्हा निबंधक I.G.R. & District Registrars 20300109				
वेतन (01) Salaries	146,96,87	215,00,00	174,00,00	200,00,00
मजुरी (02) Wages	0	0	0	0
प्रवास खर्च (11) Travel Expenses . .	10,48	23,10	2310	20,00
कार्यालयीन खर्च (13) Office Expenses . .	4,79,81	2,60,00	2,75,00	2,70,00
भाडेपट्टी व कर/स्वामित्वधन व इतर खर्च (14) Rent. Rates and Taxes/ Royalty and Other Expenses	19,98,41	30,00,00	30,00,00	30,00,00
डिझेल व पेट्रोल (24) Diesel and Petrol . .	7,82	12,00	19,00	15,00
इतर खर्च (मजुरी) (50) Other Charges . .	. .	. .		. .
संगणक खर्च (17) Expenditure Computer . .	1,51	13,00	13,00	15,00

तक्ता-एक
TABLE-I

(1)	(२)	(३)	(४)	(५)
कंत्राटी सेवा				
(10) Supplies and Materials ..	22,72	32,69	47.69	1,00,00
मोटर				
(9) Motor Vehicles..	..	..	..	..
रीवार्डस				
(10) Rewards ..	..	..	..	..
टेलीफोन, वीज व पाणी शुल्क				
(06) Telephone, Electricity and Water Charges	57,45	84,20	84,20	86,00
अतिकालीन भत्ता				
(03) Overtime Allowances	4,61	7,00	11,00	10,00
जाहिरात खर्च ..	..	..	..	
(26) Advertisement Expen.	0	1	1	0
एकूण–(१) स्थूल/निव्वळ दत्तमत				
Total—(I) Gross/Net Voted ..	172,79,68	249,32,00	208,73,00	235,16,00
(२) मालमत्तेचे खरे बाजार मूल्य ठरविण्याची अंमलबजावणी करण्यासाठी कर्मचारी वृंद.				
(2) Staff for Determination of true Market Value of Property.				
जिल्हाधिकारी, मुंबई—				
(I) Collector, Bombay ..	..	..	..	..
जिल्हाधिकारी, पुणे—				
(II) Collector, Pune ..	..	..	..	..
नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, पुणे				
(III) I.G.R. & Controller of Stamp	..	..	..	..
एकूण–(२) स्थूल/निव्वळ दत्तमत				
Total—(II) Gross/Net Voted ..	..	..	..	..
(३) नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, पुणे. २०३० ०१६३				
Inspector-General of Registration and Controller of Stamp.				
(०१) वेतन,				
Salaries ..	15,10,39	19,70,00	15,00,00	19,70,00

(II) प्रवास खर्च Travel Expenses	1,19	5,00	3,00	3,00
(१३) कार्यालयीन खर्च Office Expenses . .	22,57	29,10	24,00	2900
(१४) भाडेपट्टी व कर Rent, Rates and Taxes	1,97	3,50	3,00	2,48
(२४) डिझेल व पेट्रोल Diesel and Petrol . .	1,26	2,50	2,00	2,72
(५०) इतर खर्च Other Charges . .	. .	. .	. .	. .
(१७) संगणकावरील खर्च Expenditure on Computer	0	1,10	80	1,00
(०३) अतिकालिन भत्ता Overtime Allowances	40	60	50	1,00
(०६) टेलिफोन, वीज व पाणी शुल्क Telephone, Electricity & Water Charges.	1,28	3,00	2,40	2,20
(१०) ५०, इतर खर्च 50 other charges . .	. .	. .	. .	. .
(२६) जाहिरात खर्च Advertisement Expenses . .	0	0	0	0
एकूण–(३) स्थूल/निव्वळ दत्तमत Total—(III) Gross/Net Voted . .	15,39,06	20,14,80	15,35,70	20,11,40
एकूण–(ब) स्थूल/निव्वळ दत्तमत 109+163 ची बेरीज Total—(B) Gross/Net Voted . .	188,18,74	269,46,80	224,08,70	255,27,40
(३) वित्तव्यवस्थेची साधने सी-२/२०३० 109+163 ची बेरीज एकूण–स्थूल/निव्वळ दत्तमत Total—Gross/Net Voted . .	188,18,74	269,46,80	224,08,70	255,27,40

संचालन आणि प्रशासन

नोंदणी महानिरीक्षक, मुद्रांक नियंत्रक व जिल्हा निबंधक—

(१) प्रास्ताविक—

नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक हे नोंदणी विभागाचे प्रमुख असून त्यांचे कार्यक्षेत्र संपूर्ण राज्यभर आहे. शासनाच्या मान्यतेने ते नोंदणी अधिनियमांशी संबंधित असे नियम तयार करतात. नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक हे महाराष्ट्र अधिनियम, १९९८, विशेष विवाह अधिनियम, १९५४ आणि ख्रिश्चन विशेष विवाह अधिनियमाखाली महानिबंधक म्हणून सुध्दा काम पाहतात. नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक हे मुंबई मुद्रांक अधिनियम, १९५८ खाली संपूर्ण राज्यासाठी मुख्य नियंत्रक महसूल प्राधिकारी सुध्दा आहेत. त्यांना उप-नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक व ९ सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक मदत करतात. दुय्यम निबंधक कार्यालयाची सर्वसाधारण देखरेख सह-जिल्हा निबंधक पाहतात. सह-जिल्हा निबंधकांना जिल्हा नोंदणी कारकून मदत करतात. मुख्यालय दुय्यम निबंधकाला विशेष विवाह अधिनियम, १९५४ खाली त्यांच्या जिल्ह्यासाठी विशेष विवाह अधिकारी म्हणून काम करावे लागते. विशेष विवाह अधिनियम १९५४ खाली विवाह अधिकारी म्हणून काम करावे लागते. १९५४ खाली विवाह निबंधक म्हणून काम करावे लागते. तालुक्याच्या ठिकाणी असलेल्या दुय्यम निबंधकांना (दुय्यम निबंधक, श्रेणी-१) त्यांच्या स्वतःच्या तालुक्यातील मिळकतीचे दस्तऐवज स्वीकारुन नोंदणी करावी लागते. ह्यासाठी त्यांच्याकडून नोंदणी फी वसूल केली जाते. मुंबई विशेष विवाह अधिनियम खाली विवाह अधिकाऱ्यांची ३ पदे आहेत. पश्चिम महाराष्ट्रातील दुय्यम निबंधक पारशी विवाह आणि घटस्फोट अधिनियम, १९३६ खाली विवाह निबंधक म्हणून काम करतात. पक्षकारांच्या विनंतीवरुन दुय्यम निबंधक त्यांच्या कार्यालयात नोंदणी अधिनियमानुसार जतन करून ठेवलेल्या अभिलेखाच्या नकला पक्षकारांना देतात. वरील कामाशिवाय जिल्हापरिषद आणि पंचायत समिती अधिनियम, कलम १५८ अन्वये जादा मुद्रांक शुल्क नोंदवही दुय्यम निबंधकाला ठेवावी लागते. सह-जिल्हा निबंधकांना त्यांच्याकडे सोपविलेल्या विभागातील दुय्यम निबंधक कार्यालयाच्या निरीक्षणाचे काम करावे लागते. उप-नोंदणी महानिरीक्षक सह-जिल्हा निबंधकांनी दुय्यम निबंधक कार्यालयातील निरीक्षण केलेल्या कामाच्या भागाची फेर तपासणी करतात. उप-नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक हे सह-जिल्हा निबंधकांनी केलेल्या कामावर देखरेख ठेवतात.

* विशेष विवाह अधिनियम, १९५४ खाली विवाह अधिकारी म्हणून काम करावे लागते.

तक्ता-दोन

TABLE-II

(तीन) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण :

प्रत्येक जिल्ह्याच्या ठिकाणी (मुंबई सोडून) सह-जिल्हा निबंधकाचे पद आहे. दुय्यम निबंधकाच्या कार्यालयावर नियंत्रण ठेवणेसाठी हे पद निर्माण केले आहे. सह-जिल्हा निबंधक, दुय्यम निबंधक कार्यालयांची वर्षातून दोनदा तपासणी करतात.

खालील तक्ता सह-जिल्हा निबंधकांनी केलेल्या तपासणीच्या कामाची माहिती दर्शवितो :—

The following table indicates the inspections carried out by the Joint District Registrar.

अ.क्र. Sr. No.		तपशील	२०२४-२०२५ 2024-2025	२०२५-२०२६ 2025-2026	२०२६-२०२७ 2026-2027
(1)		(2)	(3)	(4)	(5)
(अ)	(१)	तपासावयाच्या कार्यालयांची संख्या			
(A)	(1)	Total No. of offices required to be inspected	9,96	1,772	2,160
	(२)	तपासलेल्या कार्यालयांची संख्या			
	(2)	Offices inspected	8,23	4,28	-
		Total . .	1,819	2,200	2,160
(ब)	(१)	तपासावयाच्या जि. प. नोंदींची संख्या			
(B)	(1)	No. of entries of Z. P. to be examined	8,46,706	8,82,142	9,50,843
	(२)	तपासलेल्या जि. प. नोंदींची संख्या			
	(2)	No. of entries of Z. P. examined	4,78,242	2,16,611	-
		Total . .	13,24,948	10,98,753	9,50,843
(क)	(१)	तपासावयाची दस्तऐवज नोंदींची संख्या			
(C)	(1)	No. of entries of documents to be examined	23,50,553	23,79,349	26,70,800
	(२)	तपासलेल्या दस्तऐवज नोंदींची संख्या			
	(2)	No. of entries of documents examined	12,03,277	8,39,402	-
		Total . .	35,53,830	32,18,751	26,70,800
(ड)	(१)	बांधणी करावयाच्या व मोहोरबंद करावयाच्या खंडांची संख्या			
(D)	(1)	Total No. of volumes to be bound and sealed	1,18,184	1,16,341	1,02,029
	(२)	बांधणी केलेल्या व मोहोरबंद केलेल्या खंडांची संख्या			
	(2)	No. of volumes bound and sealed	68,164	68,403	-
		Total . .	1,86,348	1,84,744	1,02,029
(इ)	(१)	तपासावयाच्या नकलेच्या अर्जांची संख्या			
(E)	(1)	No. of applications for copies to be examined.	5,09,252	5,39,911	6,05,038
	(२)	तपासलेल्या नकलेच्या अर्जांची संख्या			
	(2)	No. of applications for copies examined	3,38,607	2,22,387	-
		Total . .	8,47,859	7,62,298	6,05,038

तक्ता-दोन ' अ '

TABLE -II 'A'

खालील तक्ता नोंदणी महानिरीक्षक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या कार्यालयाने केलेल्या तपासणीची माहिती दर्शवितो :—

The following table indicates the inspections carried out by the Office of the Inspector-General of Registration, M. S., Pune.

	तपशील Particulars (1)	२०२४-२०२५ 2024-2025 (2)	२०२५-२०२६ 2025-2026 (3)	२०२६-२०२७ 2026-2027 (4)
(i)	तपासलेल्या कार्यालयांची संख्या Number of offices inspected	48	24	-
(ii)	तपासलेल्या नोंदींची संख्या Number of entries examined	28,000	10,800	-

दस्तऐवज नोंदणी :

खालील तक्ता नोंदणी (सक्तीची व वैकल्पिक) झालेल्या दस्तऐवजांची संख्या, त्यांची एकूण किंमत, त्यासंबंधी वसूल झालेली नोंदणी फी व मुद्रांक शुल्क दर्शवितो :—

Registration of Documents :—

The following table indicates the number of documents registered (compulsory and optional) and their aggregate value, Registration fees and Stamp Duty realised.

तक्ता-तीन

TABLE-III

(रुपये हजारात)
(Rupees in thousands)

कार्यक्रम Programme	वर्ष Year	अंदाजे नोंदावयाचे दस्तऐवज Estimated number of documents to be registered	अंदाजे नोंदावयाच्या दस्तऐवजांची एकूण किंमत Aggregate value of the Estimated number of documents to be registered	नोंदलेले दस्तऐवज No. of documents registered	एकूण किंमत Aggregate value	मिळालेली फी Fee realised	उपयोगात आणलेल्या मुद्रांकांची किंमत Value of Stamps utilised
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(अ) सक्तीची नोंदणी— **(A) Compulsory Registration—**							
स्थावर मिळकतीची देणगी पत्रे (i) Gifts of Immovable Property	2024-25	70,416	10,14,438	1,55,249	4,49,81,530	4,49,875	73,04,260
	2025-26	73,937	10,65,160	1,63,011	4,72,30,607	4,72,369	76,69,473
	2026-27	79,112	11,39,721	1,74,422	5,05,36,749	5,05,435	82,06,336
कोणत्याही किंमतीपर्यंत विक्री अथवा विनिमय (ii) Sales or exchanges of any value	2024-25	19,07,670	31,00,14,579	17,25,830	2,39,04,26,464	40,78,74,890	2,39,04,264
	2025-26	20,03,054	32,55,15,308	18,12,122	2,50,99,47,787	42,82,68,635	2,50,99,477
	2026-27	21,43,267	34,83,01,380	19,38,970	2,68,56,44,132	45,82,47,439	2,68,56,441
गहाण खते (iii) Mortgages	2024-25	6,36,799	7,29,29,395	4,28,098	22,25,20,408	77,74,776	22,25,204
	2025-26	6,68,639	7,65,75,865	4,49,503	23,36,46,428	81,63,515	23,36,464
	2026-27	7,15,444	8,19,36,175	4,80,968	25,00,01,678	87,34,961	25,00,017

तक्ता तीन—चालू

TABLE III—*Contd.*

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(अ) सक्तीची नोंदणी—चालू **(A) Compulsory Registration**—*contd.* नोंदणी अधिनियम, १९०८, कलम १७ (एक) खालील इतर नोंदी.							
(i)Other registration under Sec. 17 (i) of Registration Act, 1908.	2024-25	2,70,790	1,04,94,727	2,24,575	1,97,72,668	10,09,316	1,97,726
	2025-26	2,89,745	1,12,29,358	2,40,295	2,11,56,755	10,79,968	2,11,567
	2026-27	3,10,027	1,20,15,413	2,57,116	2,26,37,728	11,55,566	2,26,376
(ii)Leases	2024-25	86,593	3,68,31,270	1,34,768	6,20,62,758	3,02,45,611	6,20,627
	2025-26	92,655	3,94,09,459	1,44,202	6,64,07,151	3,23,62,804	6,64,071
	2026-27	99,140	4,21,68,121	1,54,296	7,10,55,652	3,46,28,200	7,10,556
एकूण- (अ) सक्तीची नोंदणी **Total—(A) Compulsory Registration**	2024-25	29,72,268	43,12,84,409	26,68,520	2,73,97,63,828	44,73,54,468	3,42,52,081
	2025-26	31,28,029	45,37,95,149	28,09,133	2,87,83,88,728	47,03,47,290	3,59,81,052
	2026-27	33,46,991	48,55,60,810	30,05,772	3,07,98,75,939	50,32,71,600	3,84,99,726
(ब) वैकल्पिक नोंदणी— **(B) Optional Registration—** नोंदणी अधिनियम, १९०८, कलम १८ (अ) व (ब) खाली नोंदलेले दस्तऐवज.							
(i)Documents registered under Sec. 18 of clauses *(a)* and *(b)* Registration Act, 1908	2024-25	21,822	3,26,630	2,27,899	2,33,51,037	18,17,386	2,33,510
	2025-26	22,913	3,42,962	2,39,294	2,45,18,589	19,08,255	2,45,186
	2026-27	24,517	3,66,969	2,56,045	2,62,34,890	20,41,833	2,62,348
हुकूमनामे व न्यायालयाचे आदेश यांच्या प्रमाणित प्रतीखेरीज इतर संकीर्ण नोंदण्या.							
(ii)Miscellaneous Registration other than certified copies of decrees/ order of Courts.	2024-25	22,698	0	3,696	0	1,507	6,12
	2025-26	23,833	0	3,881	0	1,582	6,43
	2026-27	25,501	0	4,152	0	1,693	6,88
मृत्युपत्रे व त्यांचे रद्दबातल करण्याचे लेख.							
(iii)Wills including their cancellations . .	2024-25	39,624	0	56,908	0	2,003	5,786
	2025-26	41,605	0	59,753	0	2,103	6,075
	2026-27	44,518	0	63,936	0	2,250	6,501
प्रमाणित हुकूमनामे व न्यायालयाचे आदेश.							
(iv)Certified copies of decrees/order of Courts	2024-25	29,458	4,34,192	27,092	2,99,889	32,865	79,603
	2025-26	30,931	4,55,902	28,447	3,14,883	34,508	83,583
	2026-27	33,096	4,87,815	30,438	3,36,925	36,924	89,434
स्थावर मालमत्तेसंबंधी इतर दस्तऐवज.							
(v)Other documents relating to immovable property.	2024-25	3,02,187	8,44,16,411	1,62,209	1,91,53,233	1,90,719	81,70,908
	2025-26	3,17,296	8,86,37,232	1,70,319	2,01,10,895	2,00,255	85,79,453
	2026-27	3,39,507	9,48,41,838	1,82,242	2,15,18,657	2,14,273	91,80,015
एकूण- (ब) वैकल्पिक नोंदणी **Total—(B) Optional Registration**	2024-25	4,15,789	8,51,77,233	4,77,804	4,28,04,159	20,44,480	84,90,419
	2025-26	4,36,578	8,94,36,095	5,01,694	4,49,44,367	21,46,704	89,14,940
	2026-27	4,67,139	9,56,96,621	5,36,813	4,80,90,473	22,96,973	95,38,986

खालील तक्ता किरकोळ उत्पन्न (रजिस्ट्रेशन फी व्यतिरिक्त उत्पन्न) दर्शवितो—

The following table shows income (other than income from Registration Fees) on account of Miscellaneous income—

तक्ता-चार

TABLE-IV

(रुपये हजारात)
(Rupees in thousands)

वर्गीकरण Classification (1)	वर्ष Year (2)	ज्या दस्तऐवजांवर फी व दंड लादावयास लागेल अशा दस्तऐवजांची संख्या Estimated No. of documents on which fees are to be imposed (3)	अंदाजे जमा Estimated Receipt (4)	ज्या दस्तऐवजांवर फी व दंड प्रत्यक्ष लावली त्यांची संख्या Number of documents on which fees are actually imposed (5)	मिळालेली फी व दंड Fees and fines realised (6)
(अ) उशिरा नोंदविल्यामुळे आकारलेली फी व दंड	2024-25	1,382	1,235	1,301	9,17
(A) Fees and Fines for late Registration of documents	2025-26	1,479	1,322	1,392	9,81
	2026-27	1,582	1,414	1,489	1,050
(ब) खाजगी पक्षकार आणि संस्था यांनी घेतलेली पहाणी, शोध व अभिलेखाच्या प्रतिलिपी यासाठी फी.	2024-25	5,23,180	3,85,865	5,40,310	55,44,192
(B) Fees for Inspection and searches of record by private parties and bodies.	2025-26	5,59,803	4,12,875	5,78,132	59,32,285
	2026-27	5,98,989	4,41,776	6,18,601	63,47,545
(क) पुस्तके व अनुक्रमणिका यातील नोंदीच्या नकलासाठी आकारलेली फी.	2024-25	90,382	70,985	1,08,652	69,751
	2025-26	96,709	75,954	1,16,258	74,633
(C) Fees for copies of entries in books and index.	2026-27	1,03,478	81,271	1,24,396	79,858
(ड) नोंदणी अधिनियम, १९०८, कलमे ३१, ३३ व ३८ खाली दिलेल्या गृह भेटी.	2024-25	16,228	4,994	998	300
	2025-26	16,228	4,994	1068	321
(D) Visits paid to private residences under Sections 31, 33 and 38 of Registration Act, 1908.	2026-27	16,228	4,994	1143	343
(ई) दस्तऐवज सांभाळणेसाठी घेतलेली फी.	2024-25	0	0	0	0
(E) Fees realised on account of safe custody of documents.	2025-26	0	0	0	0
	2026-27	0	0	0	0
(फ) मुख्त्यारनामा साक्षांकित करणेसाठी घेतलेली फी.	2024-25	0	0	0	0
(F) Fees realised for authentication or attestation of power-of-attorney.	2025-26	0	0	0	0
	2026-27	0	0	0	0
एकूण . .	2024-25	6,31,172	4,63,079	6,51,261	56,15,160
Total . .	2025-26	6,74,218	4,95,145	6,96,850	60,08,221
	2026-27	7,20,278	5,29,455	7,45,629	64,28,796

खालील तक्ता हस्तलिखित दस्तऐवजांची संख्या दर्शवितोः—

The following table indicates the number of documents copied by hand.

तक्ता-पाच

TABLE–V

(रुपये हजारात)
(Rupees in thousands)

तपशील Particulars (1)	2024-25 (2)	2025-26 (3)	2026-27 (4)
(१) वर्षाच्या सुरुवातीला शिल्लक असलेल्या दस्तऐवजांची संख्या (1) Number of documents outstanding at the beginning of the year.	0	0	0
(२) वर्षामध्ये आलेल्या दस्तऐवजांची संख्या (2) Number of documents received during the year	30,41,157	32,54,038	34,81,820
(३) पक्षकारांना पाठविलेल्या/दिलेल्या दस्तऐवजांची संख्या (3) Number of documents despatched/delivered to the parties	30,41,157	32,54,038	34,81,820

तक्ता-पाच—चालू

TABLE-V—*Contd.*

(रुपये हजारात)
(Rupees in thousands)

तपशील Particulars (1)	२०२४-२०२५ 2024-25 (2)	२०२५-२०२६ 2025-26 (3)	२०२६-२०२७ 2026-27 (4)
(४) (अ) विहित प्रमाणपत्राअभावी वर्षअखेर राहिलेले दस्तऐवज.			
(4) (a) Number of documents outstanding at the end of the year for want of prescribed Certificates.	0	0	0
(ब) बारनिशीसाठी वर्षअखेर राहिलेले दस्तऐवज.			
(b) Number of documents outstanding at the end of the year for copying . .	0	0	0
(५) (अ) माफीस पात्र असलेल्या प्रकारातील दस्तऐवजांची संख्या (सहकारी पेढ्या आणि भू-विकास बँकाबाबतचे दस्तऐवज मिळून).			
(5) (a) Number of exempted categories of documents (Documents relating to Co-operative Societies and Land Development Banks.)	0	0	0
(ब) माफी दिली नसती तर वसूल होणारी फी.			
(b) Fees that would have been realised but for exemption.	0	0	0
(६) दिलेल्या प्रमाणित प्रतिलिपीसह वसूल झालेली नकलांची फी.			
(6) Copying Fees realised including grant of certified copies	0	0	0

विविध विवाह अधिनियमाखाली नोंदलेला विवाह

जिल्ह्याच्या मुख्य ठिकाणी मुख्यालय दुय्यम निबंधक हे विशेष विवाह अधिनियमाखाली विवाह लावतात आणि सर्व दुय्यम निबंधक, मुंबई विवाह नोंदणी अधिनियम व पारशी विवाह आणि घटस्फोट अधिनियमाखाली विवाह नोंदतात. पश्चिम महाराष्ट्रातील दुय्यम निबंधक हे पारशी विवाह नोंदू शकतात.

तक्ता-सहा

TABLE-VI

(रुपये हजारात)
(Rupees in thousands)

तपशील Particulars (1)	वर्ष Year (2)	नोंदलेले/यथाशास्त्र लागलेले विवाह यांची संख्या Number of marriages registered/solemnised (3)	मिळालेली फी (अभिलेख्याच्या दिलेल्या प्रमाणित नकलांची फी धरून) Fees realised (including grant of certified copies of Records) (4)
(अ) विशेष विवाह अधिनियम, १९५४.			
(A) Special Marriage Act, 1954.	2024-25 . .	53,912	11,021
	2025-26 . .	57,686	11,792
	2026-27 . .	61,724	12,618
(ब) मुंबई विवाह अधिनियम.			
(B) Bombay Registration Marriage Act.	2024-25 . .	0	0
	2025-26 . .	0	0
	2026-27 . .	0	0
(क) पारशी विवाह व फारकत अधिनियम.			
(C) Parshi Marriage and Divorce Act.	2024-25 . .	0	0
	2025-26 . .	0	0
	2026-27 . .	0	0
एकूण	2024-25 . .	53,912	11,021
Total	2025-26 . .	57,686	11,792
	2026-27 . .	61,724	12,618

तक्ता-सात
TABLE-VII

चुकविल्या जाणाऱ्या मुद्रांक शुल्क व कोर्ट फीचा शोध घेऊन त्याची वसुली केल्याविषयीची माहिती दर्शविणारा तक्ता.
This table indicates the detection of cases of evasion of Stamp duty and Court fee and recoveries.

(रुपये हजारात)
(Rupees in thousands)

	तपशील Particulars (1)		२०२४-२५ 2024-25 (2)	२०२५-२६ 2025-26 (3)	२०२६-२७ 2026-27 (4)
१. 1.	एकूण ठरवून दिलेली मुद्रांक शुल्क व कोर्ट फी शोधून काढावयाची रक्कम. Total amount of evasion of Stamp duty and Court fee to be detected	..	20,26,401	22,29,041	24,51,945
२. 2.	शोधून काढलेली मुद्रांक शुल्क व कोर्ट प्रकरणांची संख्या. No. of cases of evasion of Stamp duty and Court fee detected.	..	34,561	38,017	41,818
३. 3.	शोधून काढलेली मुद्रांक शुल्क व कोर्ट फीची रक्कम. Total amount of evasion of Stamp duty and Court fee detected.	..	18,42,188	20,26,407	22,29,047
४. 4.	वसूल करणेत आलेली मुद्रांक शुल्क व कोर्ट फी. Total amount of evasion of Stamp duty and Court fee recovered.	..	12,67,985	13,94,784	15,34,262
	Total	..	51,71,135	56,88,249	62,57,072

मा. नोंदणी महानिरीक्षक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या कार्यालयातील नवीन आकृतीबंध

कर्मचारीविषयक गोषवारा : **तक्ता-आठ**

Personnel Summary : TABLE-VIII

	पदनाम (1)	वेतनश्रेणी (2)		पदसंख्या (3) २०२४-२५ 2024-25	२०२५-२६ 2025-26	२०२६-२७ 2026-27
(१) राजपत्रित— *(1) Gazetted—*			**वेतनमान स्तर**			
१	नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, महाराष्ट्र राज्य . .	पे मॅट्रीक्स स्तर १४	0	1	1	1
२	सह नोंदणी महानिरीक्षक तथा मुद्रांक अधीक्षक (मुख्यालय)	78,800—2,09,200	S-25	1	1	1
३	नोंदणी उप-महानिरीक्षक व मुद्रांक उपनियंत्रक . .	67,700—2,08,700	S-23	10	10	10
४	उपसंचालक (लेखा व कोषागार)	67,700—2,08,700	S-23	1	1	1
५	अपर मुद्रांक नियंत्रक, मुंबई	1,18,500—2,14,100	S-27	1	1	1
६	सह जिल्हा निबंधक, वर्ग १ तथा मुद्रांक जिल्हाधिकारी . .	56,100—1,77,500	S-20	45	45	45
७	सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक, वर्ग १	56,100—1,77,500	S-20	9	9	9
८	विधी सल्लागार	56,100—1,77,500	S-20	1	1	1
९	मुंबई कोषागार अधिकारी . .	56,100—1,77,500	S-20	1	1	1
१०	व्यवस्थापक, शा.छा.नों.का., पुणे	44,900—1,42,400	S-16	1	1	1
११	अपर कोषागार अधिकारी . .	44,900—1,42,400	S-16	1	1	1
	वर्ग १. .	एकूण . .		72	72	72
वर्ग २ :						
१२	स्वीय सहाय्यक	44,900—1,42,400	S-16	3	3	3
१३	लेखाधिकारी	44,900—1,42,400	S-16	2	2	2
१४	सहजिनिवर्ग-२/सहदुनि वर्ग-२/उपमुद्रांक अधीक्षक . .	41,800—1,32,300	S-15	255	255	255
१५	उपमुद्रांक अधीक्षक	41,800—1,32,300	S-15	5	5	5
१६	सांख्यिकी अधिकारी	41,800—1,32,300	S-15	1	1	1
१७	सहायक लेखा अधिकारी	41,800—1,32,300	S-15	6	6	6
१८	सहायक व्यवस्थापक	38,600—1,22,800	S-14	1	1	1
१९	सॉफ्टवेअर अनालायझर	41,800—1,32,300	S-15	2	2	2
२०	लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	41,800—1,32,300	S-15	20	20	20
	वर्ग २ . .	एकूण . .		295	295	295
	राजपत्रित अधिकारी	एकूण . .		367	367	367
(२) अराजपत्रित वर्ग ३— *(2) Non-Gazetted—Class III—*						
२१	दुय्यम निबंधक, श्रेणी–१	38,600—1,22,800	S-14	382	382	383
२२	कॉम्प्युटर प्रोग्रामर	38,600—1,22,800	S-14	2	2	2
२३	मुद्रांक निरीक्षक	38,600—1,22,800	S-14	11	11	11
२४	उपलेखापाल	35,400—1,12,400	S-13	11	11	11
२५	प्रमुख परिवर्धक/छायाचित्रकार	25,500—81,100	S-8	2	2	2
२६	वरीष्ठ तंत्रसहाय्यक	25,500—81,100	S-8	8	8	8
२७	पर्यवेक्षक	25,500—81,100	S-8	43	43	43
२८	वरिष्ठ लिपिक/छायाचित्र निबंध/डाटाएन्ट्री ऑपरेटर . .	25,500—81,100	S-8	345	345	345
२९	कनिष्ठ लिपिक/मुद्रांक विक्रेता	19,900—63,200	S-6	922	922	922
३०	वाहनचालक	19,900—63,200	S-6	46	46	46
	वर्ग ३ . .	एकूण . .		1,772	1,772	1,773

तक्ता-आठ-चालू

TABLE-VIII—*Contd.*

(1)		(2)		२०२४-२५ 2024-25	२०२५-२६ 2025-26 (3)	२०२६-२७ 2026-27
(३) अराजपत्रित वर्ग ४—		**वेतनमान स्तर**				
(3) *Non-Gazetted—Class IV—*						
३१	बाईंडर/पुस्तक बांधणीकार	19,900—63,200	S-6	3	3	3
३२	आवेष्टक	19,900—63,200	S-6	3	3	3
३३	कनिष्ठ तंत्रसहायक	19,900—63,200	S-6	4	4	4
३४	दप्तरबंद	16,600—52,400	S-3	35	35	35
३५	नाईक	16,600—52,400	S-3	2	2	2
३६	शिपाई	15,000—47,600	S-1	670	670	670
३७	कार्यदेशक	29,200—92,300	S-10	1	1	1
३८	पहारेकरी	15,000—47,600	S-1	11	11	11
३९	सफाईगार	15,000—47,600	S-1	2	2	4
४०	हमाल	15,000—47,600	S-1	4	4	2
४१	माळी	अंशकालीन		1	1	1
	वर्ग ४	एकूण . .		736	736	736
(४) राजपत्रित—						
(4) *Gazetted—*						
४२	सह संचालक, नगर रचना	1,18,500—2,14,100	S-27	1	1	1
४३	उपसंचालक, नगर रचना	78,800—2,09,200	S-25	1	1	1
४४	सहायक संचालक, नगर रचना	67,700—2,08,700	S-23	6	6	6
	वर्ग-१, २	एकूण	. .	8	8	8
(५) अराजपत्रित वर्ग-३						
(5) *Non-Gazetted—Class III—*						
४५	नगररचनाकार	56,100—1,77,500	S-20	27	27	27
४६	सहायक नगर रचनाकार	44,900—1,42,400	S-16	81	81	81
४७	रचना सहाय्यक	41,800—1,32,300	S-15	43	43	43
४८	कनिष्ठ आरेखक	35,400—1,12,400	S-13	8	8	8
४९	वरिष्ठ लिपिक	25,500—81,100	S-8	8	8	8
५०	कनिष्ठ लिपिक	19,900—63,200	S-6	1	1	2
५१	ट्रेसर (अनुरेखक)	21,700—69,100	S-7	13	13	13
५२	वाहन चालक	19,900—63,200	S-6	8	8	13
		एकूण	. .	189	189	195
(६) अराजपत्रित वर्ग-४						
(6) *Non-Gazetted—IV—*						
५३	शिपाई	15000—47,600	S-1	16	16	15
		एकूण . .		16	16	15
	राजपत्रित + अराजपत्रित	एकूण . .		3,088	3088	3094

खाजगी संस्थांच्या सहभागाने
नोंदणी व मुद्रांक विभागाचे संगणकीकरण

नागरिकांची सनद :

या सर्व प्रक्रियेचा सार व केन्द्रबिंदू असलेली नागरिकांची सनद जाहीर करण्यात आली आहे.

इतर राज्यात पुनरावृत्ती :

महाराष्ट्र राज्यात या प्रक्रियेत यशस्वी अंमलबजावणी पाहून अन्य राज्यातूनही याच धर्तीवर संगणकीकरण करण्याचा विचार आहे. मध्यप्रदेश, राजस्थान, गुजरात व कर्नाटक या राज्यांमध्ये या पूर्ण संकल्पनेची अंमलबजावणी करणेचा प्रस्ताव विचाराधीन आहे. तसेच कर्नाटक राज्यात याच धर्तीवर संगणकीकरणाचा कावेरी हा प्रकल्प पूर्ण करण्यात येऊन अंमलबजावणी चालू आहे.

* शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय :

शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय, पुणे हे नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांचे नियंत्रणाखाली कार्यरत असून व्यवस्थापक, शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय, पुणे हे या कार्यालयाचे प्रमुख आहेत व त्यांच्या सहाय्यासाठी एक सहाय्यक व्यवस्थापक, एक प्रशासकीय अधिकारी असून या कार्यालयात एकूण ५७ कर्मचारी कार्यरत आहेत. छायाचित्र नोंदणी कार्यालयातील संपूर्ण प्रशासकीय बाबींची व्यवस्था प्रशासकीय अधिकारी पाहतात. छायाचित्रण आता करीत नसल्यामुळे कार्यालयाची पुनर्रचना करणे आवश्यक आहे.

सन १९८५ ते २००२ या कालावधीत नोंदणी झालेल्या दस्तांचे स्कॅनिंग आता पूर्ण झाले आहे त्यामुळे या कार्यालयाचे जागेत अद्यावत डाटा सेन्टर उभारण्याचे शासनाच्या विचाराधीन आहे. त्यामध्ये संपूर्ण राज्यातील दस्तांची नोंदणी सदर डाटा सेन्टरमध्ये नोंदली जाईल व इन्टरनेटवरसुद्धा ही सर्व माहिती मिळण्याची सोय उपलब्ध होईल.

तक्ता-एक
TABLE -I

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :
(ii) Financial Requirements :

(रुपये हजारात)
(Rs. in thousands)

तपशील	वित्तीय आवश्यकता प्रत्यक्ष खर्च, २०२४-२०२५ Actual Expenditure 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२६-२०२७ Budget Estimates 2026-2027
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
(अ) कार्यवार वर्गीकरण—				
(A) *Activitywise Classification—*				
संचालन व प्रशासन—शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय. २०३० ०१२७ Direction and Administration—Government Photo Registry Office.				
(20300118) भारीत Charged	0	1	1	1
दत्तमत Voted	95,70	1,53,80	1,05,00	1,64,30
भारीत Charged	0	1	1	1
एकूण/निव्वळ/दत्तमत Total Voted	9,570	1,53,80	1,05,00	1,64,30
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण—				
(B) *Objectwise Classification—*				
शासकीय छायाचित्र नोंदणी कार्यालय, पुणे-१ Government Photo Registry Office, Pune-1	0	1	1	1
(20300118) भारीत Charged			..	
दत्तमत Voted	..	..	..	..
(20300127)				
वेतन (01) Salaries	7,785	1,30,00	85,00	1,40,00
प्रवास खर्च (11) Travel Expenses	24	60	40	60
कार्यालयीन खर्च (13) Office Expenses	66	1,10	90	1,20

भाडेपट्टी व कर (14) Rent, Rates and Taxes	80	1,50	1,20	1,50
सामग्री व पुरवठा Materials and Supplies	..	..	..	..
यंत्रसामुग्री हत्यारे व संयंत्रे Minor Works Maintenance	..	..	..	..
ठेकेदारी पद्धतीने काम Job Contract	..	..	..	..
परिरक्षण Maintenance	..	..	..	..
अतिकालीक भत्ता (03) Over Time Allowance	0	0	0	0
टेलीफोन, विद्युत, पाणीपट्टी (06) Telephone, Electricity and Water Charges	1,600 ..	20,00 ..	17,00 ..	20,00 ..
संगणक खर्च (17) Computer Expenses	15	60	50	1,00
भारित Charged	0	1	1	1
एकूण-(ब) स्थूल **Total—(B)** दत्तमत Voted	9,570	1,53,81	1,05,01	1,64,31

(क) वित्त व्यवस्थेची साधने–

(C) Sources of Finance—

सी-२ प्रधान शीर्ष २०३०, मुद्रांक व नोंदणी छायाचित्र नोंदणी कार्यालय,
Demand No.C-2 Major Head 2030, Stamp & Registration

एकूण–(क) Total—(C)				
भारित Charged				
स्थूल एकूण (अ+ब+क) दत्तमत Total (A+B+C) Voted	9,570	1,53,81	1,05,01	1,64,31

तक्ता-पाच

कर्मचारी वर्गविषयक गोषवारा : २०२६-२०२७

अ. क्र.	पदनाम	वर्ग	गट	वेतन श्रेणी	वेतन मॅट्रीक्स	पदे स्थायी	पदे अस्थायी	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1	व्यवस्थापक Manager	1	अ	44900-142400	S-16	1	0	1
2	प्रशासकीय अधिकारी Admn. Officer. .	2	ब	41800-132300	S-15	0	1	1
3	सॉफ्टवेअर ॲनालायझर	2	ब	41800-132300	S-15	0	1	1
4	सहाय्यक लेखा अधिकारी Asstt. A/c Officer	2	ब	41800-132300	S-15	0	1	1
5	कॉम्प्युटर प्रोग्रॅमर	3	क	38600-122800	S-14	0	1	1
6	सहाय्यक व्यवस्थापक Asstt. Manager	3	क	38600-122800	S-14	1	0	1
7	कार्यदेशक Foreman	3	क	29200-92300	S-10	1	0	1
8	लेखपटपाल Film Recorder. . . .	3	क	25500-81100	S-8	1	0	1
9	प्रमुख परिवर्धक Head Enlarger . .	3	क	25500-81100	S-8	1	0	1
10	प्रमुख छायाचित्रकार Head Photographer	3	क	25500-81100	S-8	1	0	1
11	वरिष्ठ तंत्र सहाय्यक Sr. Tech. Asstt.	3	क	25500-81100	S-8	8	0	8
12	पर्यवेक्षक Supervisor	3	क	25500-81100	S-8	1	0	1
13	भांडारपाल Storekeeper	3	क	25500-81100	S-8	1	0	1
14	प्रमुख लिपिक Head Clerk . .	3	क	25500-81100	S-8	1	0	1
15	वरिष्ठ लिपिक Sr. Clerk	3	क	25500-81100	S-8	1	0	1
16	कनिष्ठ लिपिक Jr. Clerk	3	क	19900-63200	S-6	14	0	14
17	कनिष्ठ तंत्र सहाय्यक Jr. Tech. Asstt.	4	ड	19900-63200	S-6	4	0	4
18	पुस्तक बांधणीकार Book Binder	4	ड	19900-63200	S-6	1	0	1
19	सहाय्यक पृथःकार/आवेष्टक . . . . Asstt. Sorter Packery	4	ड	19900-63200	S-6	3	0	3
20	पहारेकरी Watchman	4	ड	15000-47600	S-1	2	0	2
21	शिपाई Peon	4	ड	15000-47600	S-1	8	0	8
22	सफाईगार Sweeper	4	ड	15000-47600	S-1	1	1	2
23	अंशकालीन माळी Part Time Mali ..	5	इ	रु. 120 प्रतिमहा	रु. 120 प्रतिमहा	0	1	1
					एकूण . .	51	06	57

एकूण मंजूर पदे	स्थायी	अस्थायी	एकूण
कार्यरत पदे	९	२	११
रिक्त पदे	४२	४	४६
एकूण पदे . .	५१	६	५७

भाग-२ (मुद्रांक)

प्रस्तावना

मुंबई विभागामध्ये मुद्रांकाचा पुरवठा करणे व महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियम, १९५८ ची अंमलबजावणी करणे हे प्रधान मुद्रांक कार्यालयाचे मुख्य काम आहे. शासन निर्णय, दि. ३१-१२-२००५ अन्वये प्रधान मुद्रांक कार्यालयाची पुनर्रचना करण्यात आली आहे व कामकाजाचे विकेंद्रीकरण करण्यात आले आहे.

समग्र कार्यक्रम

(१) प्रधान मुद्रांक कार्यालयामध्ये पुढीलप्रमाणे ३ स्वतंत्र शाखा कार्यरत आहेत.—

(अ) मुद्रांक जिल्हाधिकारी शाखा.— या शाखेमध्ये मुद्रांक अधिनियम विषयक सर्व कामकाजासाठी ४ मुद्रांक जिल्हाधिकारी आहेत. त्यांना मुद्रांक जिल्हाधिकारी (मुंबई), मुद्रांक जिल्हाधिकारी (अंधेरी), मुद्रांक जिल्हाधिकारी (कुर्ला) व मुद्रांक जिल्हाधिकारी (बोरीवली) असे संबोधण्यात येते. प्रत्येक मुद्रांक जिल्हाधिकाऱ्यांचे पथकात प्रत्येकी ११ कर्मचारी आहेत. या मुद्रांक जिल्हाधिकाऱ्यांना अनुक्रमे मुंबई जिल्हा, अंधेरी तालुका, कुर्ला तालुका व बोरीवली तालुका असे स्वतंत्र कार्यक्षेत्र नेमून देण्यात आले आहे. उक्त मुद्रांक जिल्हाधिकारी त्यांना नेमून दिलेल्या कार्यक्षेत्रामध्ये अभिनिर्णय, अटकाव, परतावा व मुद्रांक कायद्यातील मुद्रांक जिल्हाधिकारी म्हणून विहित केलेले सर्व अनुषंगिक कामकाज पार पाडतात.

(ब) चुकविलेल्या मुद्रांक शुल्काची शोध शाखा.— चुकविलेल्या मुद्रांक शुल्क शोधासाठी व वसुलीसाठी २ मुद्रांक जिल्हाधिकारी कार्यरत आहेत. त्यांना मुद्रांक जिल्हाधिकारी (अंमलबजावणी-१) व मुद्रांक जिल्हाधिकारी (अंमलबजावणी-२) असे संबोधण्यात येते. या प्रत्येक मुद्रांक जिल्हाधिकाऱ्यांचे पथकात प्रत्येकी २३ कर्मचारी कार्यरत आहेत. मुद्रांक जिल्हाधिकारी (अंमलबजावणी-१) यांचे पथकात उप मुद्रांक अधीक्षकांचे १ पद कार्यरत आहे तर (अंमलबजावणी-२) यांचे पथकात त्याऐवजी सहाय्यक नगर रचनाकाराचे १ पद कार्यरत आहे. उक्त मुद्रांक जिल्हाधिकारी त्यांना अपर मुद्रांक नियंत्रक यांनी नेमून दिलेल्या कार्यक्षेत्रामध्ये चुकविलेल्या मुद्रांक शुल्काचा शोध घेऊन त्याची वसुली करण्याचे व अनुषंगिक सर्व कामे पार पाडतात.

(क) मुद्रांक विक्री व पुरवठा शाखा.— कोषागार अधिकारी (वेतनश्रेणी रु १५,६०० ते ३९,१००) हे ह्या शाखेचे प्रमुख आहेत. त्यांच्याकडे मुंबई विभागातील मुद्रांक विक्रेत्यांना मुद्रांकांचा पुरवठा करणे, सर्व संबंधित प्रतिभूती मुद्रणालये व राज्यातील सर्व कोषागारे यांचे दरम्यान समन्वय साधणे, मागणी व पुरवठ्यासंदर्भातील सर्व कामे करणे, तसेच, परतावा दिलेल्या मुद्रांकाबाबत ताळमेळ घेऊन महालेखापाल यांचेकडे विवरणपत्र सादर करणे ही कामे आहेत. त्याशिवाय फ्रँकिंग मशिन्सद्वारे मुद्रांक विक्री संदर्भातील सर्व कामकाज कोषागार अधिकारी यांचेमार्फत पार पाडली जातात. यासाठी त्यांचे अधिनस्त पुढीलप्रमाणे पथके आहेत.—

(अ) मुद्रांक पुरवठा व समन्वय पथक.— अपर कोषागार अधिकारी (वेतनश्रेणी रु. ९,३०० ते ३४,८००) हे ह्या पथकाचे प्रमुख आहेत. राज्यातील सर्व कोषागारांकडून केली जाणारी मागणीपत्रे नाशिक मुद्रणालयाकडे पाठविणे, संबंधित कोषागाराने केलेल्या मागणीनुसार त्यांना मुद्रांकांचा पुरवठा होतो यावर नियंत्रण ठेवणे, परतावा दिलेल्या रद्द मुद्रांकांचे निर्लेखन करून व ताळमेळ घेऊन महालेखापाल यांचेकडे अहवाल सादर करणे व तद्नुषंगिक सर्व कामे सदर पथकाकडून पार पाडली जातात.

(ब) फ्रँकिंग पथक.— मुंबई विभागामध्ये खाजगी वापरासाठी फ्रँकिंग मशिनचे परवाने देणे, खाजगी वापराच्या, विक्रीच्या व कार्यालयीन ह्या तिन्ही प्रकारच्या मशिन्सना लोडींग करून देणे, त्यांचे जमा रकमांचा ताळमेळ घेणे व त्या मशिनच्या कामकाजावर नियंत्रण ठेवणे, त्यांचेकडून नियतकालीक विवरणपत्रे घेणे व नियंत्रणात्मक तपासण्या करणे व तद्नुषंगिक सर्व कामे या पथकामार्फत पार पाडली जातात.

उपरोक्त प्रमाणे ३ शाखा व त्यातील ८ पथकांशिवाय पुढीलप्रमाणे २ शाखा कार्यरत आहेत. या २ शाखा मुद्रांक अधीक्षक (मुख्यालय) यांचे नियंत्रणाखाली कामे करतात.

(१) मुख्य शाखा.— ही शाखा थेट अपर मुद्रांक नियंत्रक यांचेशी संलग्न आहे. मुद्रांक जिल्हाधिकारी यांचे मुल्यांकनविषयक आदेशाविरुद्ध कलम ३२-ब अन्वये अपील चालविणे इ. कामकाज पार पाडण्यासाठी व इतर पथकांना विनिर्दिष्टरित्या सोपविलेले नसेल असे मुद्रांक विषयक कामकाज पार पाडण्यासाठी अपर मुद्रांक नियंत्रक यांना मुख्य शाखा सहाय्य करते.

(२) सर्वसाधारण शाखा.— अपर मुद्रांक नियंत्रक यांना कार्यालय प्रमुख या नात्याने सोपविलेल्या सर्व प्रकारच्या जबाबदाऱ्या जसे की, कार्यालयातील सर्व कामकाजावर नियंत्रण ठेवणे, सर्वसाधारण कार्यालयीन व्यवस्था, वेतन व भत्ते, कार्यालयीन खर्च, कर्मचाऱ्यांचे सेवा विषयक बाबी, शिस्तभंग विषयक कारवाई, सर्व शाखांमधून होणाऱ्या वसुलीचा आढावा घेणे, त्यांना इष्टांक ठरवून देणे व देखरेख ठेवणे व अनुषंगिक प्रशासकीय जबाबदाऱ्या पार पाडण्यासाठी अपर मुद्रांक नियंत्रक यांना सर्वसाधारण शाखा सहाय्य करते.

(३) प्रधान मुद्रांक कार्यालयातील सर्व मुद्रांक विक्री खिडक्या १ मार्च, २००६ पासून नवीन कार्यप्रणालीनुसार बंद करणेत आल्या असून त्याऐवजी मुद्रांक विक्रीसाठी बँका व संस्थांना फ्रँकिंग मशिन्स परवाने दिलेले आहे. तसेच, ज्युडिशिअल/नॉन ज्युडिशिअल पेपर्स विक्रीचे परवाने त्यांना देण्यात आलेले आहेत. मुद्रांकांचा साठा ३३ कोषागारांना वितरीत करणे, तसेच, साठा मागविणे यावर नियंत्रण ठेवणेसाठी कोषागार अधिकारी व अपर कोषागार अधिकारी यांची पदे निर्माण केली आहेत.

(४) उप मुद्रांक नियंत्रक, नाशिक प्रतिभूती मुद्रणालय, डेपो मॅनेजर, सेंट्रल प्रेस, नाशिक यांचे परिपत्रक क्र. सीएसडी परिपत्रक क्र. ३२४४, दि. २४-१२-२००४ नुसार राज्यातील सर्व कोषागारांकडून सहा-सहा महिन्यांचे मागणीपत्रक मागवून घेतले जाते व ते एकत्रित करून रु. ५० च्या आतील हैद्राबाद येथील मुद्रणालयात छपाई होते व रु. ५० वरील मुद्रांक नाशिक येथे छपाई केले जाते. सहा महिन्यांची मागणी केली जाते तर रु. ५० च्या वरील किंमतीचे मुद्रांकांची मागणी सेंट्रल प्रिंटींग प्रेस, नाशिक येथून मागणीपत्राद्वारे केली जाते. त्यासाठी छपाईचे एकूण रक्कम आगाऊ अदा केल्याशिवाय नाशिक मुद्रणालयाकडून मुद्रांक छपाई केली जात नाही व वाटप केले जात नाही. मागणी पत्रकानुसार प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई येथे आणून साठविले जातात व त्यानंतर सर्व कोषागारांना प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई मुद्रांकांचा पुरवठा त्यांच्या मागणीनुसार केला जातो. मुद्रांक अधीक्षक, मुंबई यांना समन्वय अधिकारी म्हणून घोषित केलेले आहे. राज्यातील ३४ कोषागारांना लागणारा मुद्रांकांचा साठा प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई येथे आणला जातो व तेथून सर्व कोषागारांना त्यांच्या मागणीनुसार पुरवठा केला जातो. त्याचप्रमाणे आय. डी. बी. आय. बँक, बँक ऑफ महाराष्ट्र, कॅनरा बँक व पंजाब नॅशनल बँक, बँक ऑफ इंडिया व युनियन बँक ऑफ इंडिया या बँकेस ई. एस. बी. टी. आर. द्वारे मुद्रांक विक्रीचा परवाना देण्यात आलेला आहे.

कार्यालयात कार्यरत असणाऱ्या फ्रँकिंग मशिनबाबत स्थिती खालीलप्रमाणे आहे.—

(५) बँकांना व कंपन्यांना मुद्रांक विक्री करण्याकरिता खाजगी वापरासाठी परवाना देण्यात आलेला आहे. मुद्रांक विक्री खिडक्यावरील कार्यरत असणाऱ्या फ्रँकिंग मशिन्स ३ दिलेल्या आहेत. खाजगी वापरासाठी परवाना देण्यात आलेल्या मशिन्स ४८ आहेत तर फ्रँकिंगद्वारे मुद्रांक विक्रीसाठी परवाना देण्यात आलेल्या मशिन्स ५४ आहेत.

शासन निर्णय क्र. आस्था-०४/४०१३/प्र.क्र. ६८७, दिनांक ३०-१२-२००५ नुसार रचनात्मक तक्ता

अ. क्र.	संवर्ग व पदनाम	मुख्य शाखा	सर्वसाधारण शाखा	मुद्रांक पुरवठा व विक्री शाखा		चुकविलेले मुद्रांक शुल्कशाखा (Imp) (२ पथके)	मुद्रांक जिल्हाधिकारी शाखा (४ पथके)	एकूण
				मुद्रांक पुरवठा व समन्वय पथके	फ्रँकींग पथक			
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)
१	अपर मुद्रांक नियंत्रक	१	. .	. .	. .	. .	. .	१
२	सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक तथा मुद्रांक अधीक्षक, मुंबई	१	. .	. .	. .	. .	. .	१
३	मुद्रांक जिल्हाधिकारी	. .	. .	. .	. .	२	४	६
४	कोषागार अधिकारी	. .	. .	१	. .	. .	. .	१
५	अपर कोषागार अधिकारी	. .	. .	१	. .	. .	. .	१
६	नगर रचनाकार	१	. .	. .	. .	. .	. .	१
७	उपमुद्रांक अधीक्षक	२	१	. .	१	१	. .	५
८	लेखा अधिकारी	. .	१	. .	. .	. .	. .	१
९	सहाय्यक नगर रचनाकार	. .	. .	. .	. .	१	४	५
१०	दुय्यम निबंधक श्रेणी-१	. .	. .	. .	. .	. .	४	४
११	मुद्रांक निरीक्षक	. .	. .	१	२	८	. .	११
१२	पर्यवेक्षक	३	६	२	४	१६	१२	४३
१३	कनिष्ठ लिपिक	४	८	२	६	१२	१६	४८
१४	लघुलेखक व स्वीय सहाय्यक	२	. .	. .	. .	. .	. .	२
१५	वाहन चालक वर्ग-३	१	१	. .	. .	२	. .	४
१६	शिपाई वर्ग-४	२	४	१	३	४	४	१८
१७	सफाई कामगार	. .	२	. .	. .	. .	. .	२
	एकूण . .	१७	२३	८	१६	४६	४४	१५४

प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई कार्यालयातील अंतर्गत संरचना

अपर मुद्रांक नियंत्रक, मुंबई भाप्रसे वरिष्ठ समयश्रेणीतील अधिकारी (वेतनश्रेणी रु. ३७,४००-६७,०००) कार्यालय प्रमुख व नियंत्रक अधिकारी

मुद्रांक जिल्हाधिकारी शाखा
मुद्रांक जिल्हाधिकाऱ्यांची ४ पथके
प्रत्येक पथकाचा आकृतिबंध

(१) मुद्रांक जिल्हाधिकारी — १
वेतनश्रेणी (रु. ५६१००-१७७५००)
वेतन स्तर (एस-२०)

(२) सहाय्यक नगर रचनाकार — १
वेतनश्रेणी (रु. ३८६००-१२२८००)
वेतन स्तर (एस-१४)

(३) दुय्यमश्रेणी निबंधक श्रेणी-१ — १
वेतनश्रेणी (रु. ३८६००-१२२८००)
वेतन स्तर (एस-१४)

(४) पर्यवेक्षक/वरिष्ठ लिपिक — ३
वेतनश्रेणी (रु. २५५००-८११००)
वेतन स्तर (एस-०८)

(५) कनिष्ठ लिपिक — ४
वेतनश्रेणी (रु. १९९००-६३२००)
वेतन स्तर (एस-०६)

(६) शिपाई — १
वेतनश्रेणी (रु. १६६००-५२४००)
वेतन स्तर (एस-०३)

एकूण .. ११

चुकविलेल्या मुद्रांकाचा शोध शाखा
मुद्रांक जिल्हाधिकाऱ्यांची ४ पथके
प्रत्येक पथकाचा आकृतिबंध

(१) मुद्रांक जिल्हाधिकारी — १
वेतनश्रेणी (रु. ५६१००-१७७५००)
वेतन स्तर (एस-२०)

(२) उपमुद्रांक अधीक्षक — १
वेतनश्रेणी (रु. ४१८००-१४२४००)
वेतन स्तर (एस-१५)
पथक क्र. २ मध्ये स.न.र.

(३) मुद्रांक निरीक्षक — ४
वेतनश्रेणी (रु. ३८६००-१२२८००)
वेतन स्तर (एस-१४)

(४) पर्यवेक्षक/वरिष्ठ लिपिक — ८
वेतनश्रेणी (रु. २५५००-८११००)
वेतन स्तर (एस-०८)

(५) कनिष्ठ लिपिक — ६
वेतनश्रेणी (रु. १९९००-६३२००)
वेतन स्तर (एस-०६)

(६) वाहन चालक — १
वेतनश्रेणी (रु. १९९००-६३२००)
वेतन स्तर (एस-०६)

(७) शिपाई — २
वेतनश्रेणी (रु. १६६००-५२४००)
वेतन स्तर (एस-०३)

एकूण .. २३

मुद्रांक विक्री व पुरवठा शाखा
(शाखाप्रमुख-कोषागार अधिकारी)

(१) कोषागार अधिकारी — १
वेतनश्रेणी (रु. ५६१००-१७७५००)
वेतन स्तर (एस-२०)

(२) अप्पर कोषागार अधिकारी — १
वेतनश्रेणी (रु. ४४९००-१४२४००)
वेतन स्तर (एस-१६)

(३) मुद्रांक निरीक्षक — १
वेतनश्रेणी (रु. ३८६००-१२२८००)
वेतन स्तर (एस-१४)

(४) पर्यवेक्षक/वरिष्ठ लिपिक — २
वेतनश्रेणी (रु. २५५००-८११००)
वेतन स्तर (एस-०८)

(५) कनिष्ठ लिपिक — २
वेतनश्रेणी (रु. १९९००-६३२००)
वेतन स्तर (एस-०६)

(६) शिपाई — १
वेतनश्रेणी (रु. १६६००-५२४००)
वेतन स्तर (एस-०३)

एकूण .. ८

फ्रँकिंग पथक

(१) उपमुद्रांक अधीक्षक — १
वेतनश्रेणी (रु. ४१८००-१४२४००)
वेतन स्तर (एस-१५)

(२) मुद्रांक निरीक्षक — २
वेतनश्रेणी (रु. ३८६००-१२२८००)
वेतन स्तर (एस-१४)

(३) पर्यवेक्षक/वरिष्ठ लिपिक — ४
वेतनश्रेणी (रु. २५५००-८११००)
वेतन स्तर (एस-०८)

(४) कनिष्ठ लिपिक — ६
वेतनश्रेणी (रु. १९९००-६३२००)
वेतन स्तर (एस-०६)

(५) शिपाई — ३
वेतनश्रेणी (रु. १६६००-५२४००)
वेतन स्तर (एस-०३)

एकूण .. १६

मुद्रांक अधीक्षक मुख्यालय
(१०६५०-१५८५०)

मुख्य शाखा

(१) सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक तथा मुद्रांक अधीक्षक, मुंबई — १
वेतनश्रेणी (रु. ४९१००-१५५८००) वेतन स्तर (एस-१८)

(२) स्वीय सहाय्यक — १
वेतनश्रेणी (रु. ४४९००-१४२४००) वेतन स्तर (एस-१६)

(३) लघुलेखक — १
वेतनश्रेणी (रु. ३८६००-१२२८००) वेतन स्तर (एस-१४)

(४) उपमुद्रांक अधीक्षक — २
वेतनश्रेणी (रु. ४१८००-१४२४००) वेतन स्तर (एस-१५)

(५) नगर रचनाकार — १
वेतनश्रेणी (रु. ५६१००-१७७५००) वेतन स्तर (एस-२०)

(६) पर्यवेक्षक/वरिष्ठ लिपिक — ३
वेतनश्रेणी (रु. २५५००-८११००) वेतन स्तर (एस-०८)

(७) कनिष्ठ लिपिक — ४
वेतनश्रेणी (रु. १९९००-६३२००) वेतन स्तर (एस-०६)

(८) वाहन चालक — १
वेतनश्रेणी (रु. १९९००-६३२००) वेतन स्तर (एस-०६)

(९) शिपाई — २
वेतनश्रेणी (रु. १६६००-५२४००) वेतन स्तर (एस-०३)

एकूण .. १६

सर्वसाधारण शाखा

(१) उपमुद्रांक अधीक्षक — १
वेतनश्रेणी (रु. ४१८००-१४२४००) वेतन स्तर (एस-१५)

(२) लेखाधिकारी — १
वेतनश्रेणी (रु. ४४९००-१४२४००) वेतन स्तर (एस-१६)

(३) पर्यवेक्षक/वरिष्ठ लिपिक — ६
वेतनश्रेणी (रु. २५५००-८११००) वेतन स्तर (एस-०८)

(४) कनिष्ठ लिपिक — ८
वेतनश्रेणी (रु. १९९००-६३२००) वेतन स्तर (एस-०६)

(५) वाहन चालक — १
वेतनश्रेणी (रु. १९९००-६३२००) वेतन स्तर (एस-०६)

(६) शिपाई — ४
वेतनश्रेणी (रु. १६६००-५२४००) वेतन स्तर (एस-०३)

(७) सफाई कामगार — २
वेतनश्रेणी (रु. १५०००-४७६००) वेतन स्तर (एस-०१)

एकूण .. २३

मुद्रांक व न्यायालय शुल्क अधिनियमाचे प्रशासन

(एक) प्रास्ताविक :

१. मुद्रांक अधीक्षक, मुंबई व नोंदणी महानिरीक्षक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे हे मुंबई मुद्रांक अधिनियम, १९५८ व मुंबई न्यायालय शुल्क अधिनियम, १९५९ चे प्रशासन करतात. नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, म. रा., पुणे, हे मुख्य नियंत्रक व महसूल प्राधिकारी म्हणून संपूर्ण महाराष्ट्र राज्याचे आहेत.

२. मुख्य नियंत्रक, महसूल अधिकारी म्हणून नोंदणी महानिरीक्षक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे आणि जिल्हाधिकारी, मुंबई ह्यांना खाली नमूद केलेले मुख्य अधिकार दिलेले आहेत :—

(१) मुंबई मुद्रांक अधिनियम, १९५८ खाली जिल्हाधिकारी, मुंबई ह्यांना एखाद्या निर्णयाविरूध्द अपील करता येते.

(२) भारतीय मुद्रांक अधिनियम, १८९९ च्या अनुच्छेद ५३ प्रमाणे मुद्रांक न लावलेल्या पावत्यांच्या संबंधी अपराधांचे प्रशमन, इत्यादी.

(३) मुंबई न्यायालय शुल्क अधिनियम, १९५९ च्या सेक्शन २१, २२ आणि २३ खाली न्यायालय शुल्कांचा परतावा देण्यासाठी अर्जाचा विचार करणे.

(४) मुंबई न्यायालय शुल्क अधिनियम, १९५९ च्या सेक्शन २५ ते २७ खाली न्यायालय शुल्काची वसुली करण्याबाबत अर्जाचा विचार करणे.

मुंबईमध्ये जनतेला सर्वप्रकारच्या मुद्रांकाचा पुरवठा करण्याचे काम अपर मुद्रांक नियंत्रक, मुंबई हे पाहतील आणि उरलेल्या ३३ कोषागारांना अपर मुद्रांक नियंत्रक, मुंबई जनतेला मुद्रांकाचा पुरवठा करतात.

अपर मुद्रांक नियंत्रक, मुंबई ह्यांचेकडे मुंबई मुद्रांक अधिनियम आणि मुंबई न्यायालय शुल्क अधिनियम ह्याखाली असलेली सर्व कामे ६ मुद्रांक जिल्हाधिकारी व ५ उप-मुद्रांक जिल्हाधिकारी व ३ उप-मुद्रांक अधीक्षक, राजपत्रित वर्ग-२ ह्यांच्या आणि बाकीच्या कर्मचाऱ्यांच्या सहाय्याने केली जातात. रोजच्या कामाव्यतिरिक्त ह्या कार्यालयाचे महत्त्वाचे आस्थापना आणि लेखा हकीकत ह्याचे काम खालील नमूद केलेल्या शाखांतर्फे केले जाते. ह्या शाखांची कामे सरासरी ४ ते ५ कर्मचारी पाहतात.

प्रधान मुद्रांक कार्यालयामध्ये पुढीलप्रमाणे ५ स्वतंत्र शाखा कार्यरत आहेत.—

१. मुख्य शाखा.—ही शाखा थेट अपर मुद्रांक नियंत्रक यांचेशी संलग्न आहे, मुद्रांक जिल्हाधिकारी यांचे मूल्यांकन विषयक आदेशाविरुद्ध कलम ३२-ब अन्वये अपील चालविणे इत्यादी कामकाज पार पाडण्यासाठी व इतर पथकांना विनिर्दिष्टरित्या सोपविलेले नसेल असे मुद्रांकविषयक कामकाज पार पाडण्यासाठी अपर मुद्रांक नियंत्रक यांना मुख्य शाखा सहाय्य करते. या शाखेमध्ये जोडपत्र क्र. ६ मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे एकूण १६ कर्मचारी कार्यरत आहेत.

२. सर्वसाधारण शाखा.—अपर मुद्रांक नियंत्रक यांना कार्यालय प्रमुख या नात्याने सोपविलेल्या सर्व प्रकारच्या जबाबदाऱ्या जसे की, कार्यालयातील सर्व कामकाजावर नियंत्रण ठेवणे, सर्वसाधारण कार्यालयीन व्यवस्था, वेतन व भत्ते, कार्यालयीन खर्च, कर्मचाऱ्यांचे सेवा विषयक बाबी, शिस्तभंगविषयक कारवाई, सर्व शाखांमधून होणाऱ्या वसुलीचा आढावा घेणे, त्यांना इष्टांक ठरवून देणे व देखरेख ठेवणे व अनुषंगिक प्रशासकीय जबाबदाऱ्या पार पाडण्यासाठी अपर मुद्रांक नियंत्रक यांना सर्वसाधारण शाखा सहाय्य करते.

३. मुद्रांक विक्री व पुरवठा शाखा.—कोषागार अधिकारी (वेतनश्रेणी रु. १५,६००–३९,१००) हे ह्या शाखेचे प्रमुख असतील. त्यांचेकडे मुंबई विभागातील मुद्रांक विक्रेत्यांना मुद्रांकाचा पुरवठा करणे, सर्व संबंधित प्रतिभूती मुद्रणालये व राज्यातील सर्व कोषागारे यांचे दरम्यान समन्वय साधणे, मागणी व पुरवठ्यासंदर्भातील सर्व कामे करणे तसेच परतावा दिलेल्या मुद्रांकाबाबत ताळमेळ घेवून महालेखापाल यांचेकडे विवरणपत्र सादर करणे ही कामे आहेत. त्याशिवाय फ्रँकिंग मशीन्सद्वारे मुद्रांक विक्री संदर्भातील सर्व कामकाज कोषागार अधिकारी यांचेमार्फत पार पाडले जाते, यासाठी त्यांचे अधिनस्त पुढीलप्रमाणे पथके आहेत.—

(अ) मुद्रांक पुरवठा व समन्वय पथक—अपर कोषागार अधिकारी (वेतनश्रेणी रु. ९,३००–३४,८००) हे ह्या पथकाचे प्रमुख असतील. राज्यातील सर्व कोषागाराकडून केली जाणारी मागणीपत्रे नाशिक मुद्रणालयाकडे पाठविणे, संबंधित कोषागाराने केलेल्या मागणीनुसार त्यांना मुद्रांकांचा पुरवठा होतो यावर नियंत्रण ठेवणे, परतावा दिलेल्या रद्द मुद्रांकांचे निर्लेखन करून व ताळमेळ घेऊन महालेखापाल यांचेकडे अहवाल सादर करणे व तद्नुषंगिक सर्व कामे सदर पथकाकडून पार पाडली जातात. या पथकामध्ये जोडपत्र क्र. ६ मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे एकूण ८ कर्मचारी कार्यरत आहेत.

(ब) फ्रँकिंग पथक—मुंबई विभागामध्ये खाजगी वापरासाठी फ्रँकिंग मशिनचे परवाने देणे, खाजगी वापराच्या, विक्रीच्या व कार्यालयीन ह्या तिन्ही प्रकारच्या मशिन्सना लोडींग करून देणे, त्यांचे जमा रकमांचा ताळमेळ घेणे व त्या मशिनच्या कामकाजावर नियंत्रण ठेवणे, त्यांचेकडून नियतकालीक विवरणपत्रे घेणे व नियंत्रणात्मक तपासण्या करणे व तद्नुषंगिक सर्व कामे या पथकामार्फत पार पाडली जातात, या पथकामध्ये जोडपत्र क्र. ६ मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे एकूण १६ कर्मचारी आहेत.

उपरोक्त प्रमाणे ३ शाखा व त्यातील ८ पथकांशिवाय पुढीलप्रमाणे २ शाखा कार्यरत आहेत या २ शाखा मुद्रांक अधीक्षक (मुख्यालय) यांचे नियंत्रणाखाली काम करतात.

सध्याचे मुद्रांक अधीक्षक (वेतनश्रेणी रु. १५,६००-३९,१००) हे यापुढे मुद्रांक अधीक्षक (मुख्यालय) म्हणून संबोधले जातात. मुद्रांक अधीक्षक यांना, मुख्य शाखा आणि सर्वसाधारण शाखा या शाखांमधील कामकाजांवर प्रशासकीय नियंत्रण ठेवणे, संपूर्ण प्रधान मुद्रांक कार्यालयासाठी तक्रार निवारण अधिकारी व जनसंपर्क अधिकारी म्हणून काम करणे या व कार्यालयीन आवश्यकतेनुसार नोंदणी महानिरीक्षक किंवा अपर मुद्रांक नियंत्रक यांनी वेळोवेळी सोपविलेल्या जबाबदाऱ्या पार पाडतात.

४. चुकविलेल्या मुद्रांक शुल्काचा शोध शाखा—चुकविलेल्या मुद्रांक शुल्क शोधासाठी व वसुलीसाठी २ मुद्रांक जिल्हाधिकारी कार्यरत राहतील. त्यांना मुद्रांक जिल्हाधिकारी (अंमलबजावणी-१) व मुद्रांक जिल्हाधिकारी (अंमलबजावणी-२) असे संबोधण्यात येईल. ही पदे नोंदणी व मुद्रांक विभागातून किंवा महसूल विभागातील उपजिल्हाधिकारी या संवर्गातून भरण्यात येतील. यासाठी प्रधान मुद्रांक कार्यालयामध्ये नोंदणी व मुद्रांक विभागाच्या सह जिल्हा निबंधक वर्ग-१ संवर्गातील (वेतनश्रेणी रु. १५,६००-३९,१००) २ पदे नव्याने निर्माण केल्याप्रमाणे प्रत्येकी २३ कर्मचारी कार्यरत आहेत. मुद्रांक जिल्हाधिकारी अंमलबजावणी-१, यांचे पथकात उपमुद्रांक अधीक्षकांचे १ पद कार्यरत आहे. तर अंमलबजावणी २, यांचे पथकात उप-मुद्रांक अधीक्षकाचे १ पद कार्यरत आहे. उक्त मुद्रांक जिल्हाधिकारी, त्यांना अपर मुद्रांक नियंत्रक यांनी नेमून दिलेल्या कार्यक्षेत्रामध्ये चुकविलेल्या मुद्रांक शुल्काचा शोध घेऊन त्याची वसुली करण्याचे व अनुषंगिक सर्व कामे पार पाडतात.

५. मुद्रांक जिल्हाधिकारी शाखा—या शाखेमध्ये मुद्रांक अधिनियम विषयक सर्व कामकाजासाठी ४ मुद्रांक जिल्हाधिकारी आहेत. त्यांना मुद्रांक जिल्हाधिकारी (मुंबई), मुद्रांक जिल्हाधिकारी (अंधेरी),मुद्रांक जिल्हाधिकारी (कुर्ला) व मुद्रांक जिल्हाधिकारी (बोरीवली) असे संबोधण्यात येते. यासाठी प्रधान मुद्रांक कार्यालयामध्ये नोंदणी व मुद्रांक विभागाच्या सह जिल्हा निबंधक वर्ग-१ संवर्गातील (वेतनश्रेणी रु. १५,६००-३९,१००) ४ पदे नव्याने निर्माण करण्यात आली आहेत. सदर पदे नोंदणी व मुद्रांक विभागातून किंवा महसूल विभागातील उपजिल्हाधिकारी या संवर्गातून भरण्यात आली. प्रत्येक मुद्रांक जिल्हाधिकाऱ्यांचे पथकात जोडपत्र-६ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे प्रत्येकी ११ कर्मचारी आहेत. या मुद्रांक जिल्हाधिकाऱ्यांना अनुक्रमे मुंबई जिल्हा,अंधेरी तालुका, कुर्ला तालुका व बोरीवली तालुका असे स्वतंत्र कार्यक्षेत्र नेमून देण्यात आले आहेत. उक्त मुद्रांक जिल्हाधिकारी, त्यांना नेमून दिलेल्या कार्यक्षेत्रामध्ये अभिनिर्णय, अटकाव, परतावा व मुद्रांक कामाखालील मुद्रांक जिल्हाधिकारी म्हणून विहित केलेले सर्व अनुषंगिक कामकाज पार पाडतात.

तक्ता-एक
TABLE - I

(दोन) वित्तिय आवश्यकता :
(ii) Financial Requirements :

(रुपये हजारात)
(Rs. in thousands)

Objectwise Classification दत्तमत Voted	प्रत्यक्ष खर्च, २०२४-२०२५ Actual Expenditure 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२६-२०२७ Budget Estimates 2026-2027
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
संचालन व प्रशासन				
Direction and Administration . .	0	1	1	1
मुद्रांक अधीक्षक, मुंबई (२०३० ००११)				
(०१) न्यायिक				
वेतन (२०३० ००२९)				
Salaries	43,44	80,00	60,00	65,00
२१ सामुग्री व पुरवठा (२०३० ००३८)				
Cost of Printing of Stamps	7,95,83	6,00,00	6,83,19	8,00,00
मुद्रांकाच्या विक्रीवरील खर्च				
Exp. on Sale of Stamps (20300047)	6,89,93	2,00,00	2,00,00	2,10,00
(भारीत) Charged 20300011				
Gross Total (A) . . 20300029 20300038 20300047	15,29,20	8,80,00	9,43,19	10,75,00
(०२) न्यायिकेत्तर				
(२०३० ००५६) charged	0	1	1	1
(२०३० ००६५) ची बेरीज	11,07,92	12,94,10	12,04,10	14,00,00
(०१) वेतन Salaries	10,74,47	12,50,00	11,60,00	13,50,00
(०३) अतिकालीक भत्ता Over Time	18	25	25	25
(०६) दूरध्वनी, पाणी व वीज				
Tel., Water & Ele. Expn.	10,00	12,00	12,00	12,25
(११) प्रवास खर्च				
Travelling Expenses	40	60	60	70
(१३) कार्यालयीन खर्च				
Office Expenses	7,00	8,25	8,25	8,50
(१४) भाडे व कर				
Rent and Taxes	13,93	20,00	20,00	25,00
(१७) संगणकावरील खर्च				
Computer Expn.	1,17	2,10	2,10	2,20

(२४) इंधन व वंगण खर्च				
Petrol / Diesel	69	80	80	1,00
(५०) इतर खर्च	0	0	0	0
Other Charges				
(२६) जाहिरात खर्च				
Advertisement Expn.	8	10	10	10
(२१) सामुग्री व पुरवठा (२०३० ००७४) . .	. .	. .	. .	. .
Cost of Printing of Stamps	183,35,14	125,00,00	191,16,00	135,00,00
(५०) मुद्रांकाच्या विक्रीवरील खर्च (२०३० ००८३)				
Expenditure on Sale of Stamps	52,04,13	35,00,00	35,00,00	40,00,00
(20300011)				
(२०३० ००५६) Charged	0	1	1	1
Gross Total (B) . .	246,47,19	172,94,11	238,20,11	189,00,01
Gross Total (A) + (B) . .	261,76,39	181,74,11	247,63,30	199,75,01

मुद्रांकाचा ३३ सामग्री व पुरवठा या छपाईवरील खर्च

(०१) (००१) मुद्रांकाचा खर्च (२०३० ००३८) व (०२) (००१) मुद्रांकाचा खर्च (२०३० ००७४)

२१ सामग्री व पुरवठा खर्चास कायमस्वरूपी अनुदान मिळणेबाबत

प्रधान मुद्रांक कार्यालयाला केंद्रीय मुद्रांक डेपो, नाशिक रोड व सिक्युरिटी प्रेस, हैदराबाद येथून न्यायिकेत्तर पेपर, हुंडी, शेअर हस्तांतर, ब्रोकर, नोट, फॉरेन बिल, कोर्ट फी मुद्रांक, न्यायिक पेपर, भारतीय महसूल मुद्रांक, विमा मुद्रांक, नोटरीअल मुद्रांक इ. नॉन पोस्टल न्यायिक व न्यायिकेत्तर मुद्रांकाचा पुरवठा केला जातो. निरनिराळ्या प्रकारच्या मुद्रांकाच्या विक्रीतून शासनाला प्रतिवर्षी सुमारे ६०० कोटी रुपयांचा महसूल मिळतो. या कार्यालयात पुरवठा करण्यात आलेल्या मुद्रांकाच्या छपाईचा खर्च भागविण्याकरिता या कार्यालयाच्या वार्षिक अंदाजपत्रकात नमूद केल्याप्रमाणे अनुदान मागविण्यात येते.

मुंबई शहर आणि उपनगराची लोकसंख्या दिवसेंदिवस प्रचंड प्रमाणात वाढत असल्यामुळे साहजिकच त्याच प्रमाणात बँका, कंपन्या, संस्था, खासगी छोटे-छोटे उद्योग धंदे, म्हाडा प्रकल्प, खासगी सदनिका यांचे खरेदी-विक्रीचे व्यवहार इ. मुळे प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई व त्याची उपशाखा येथून निरनिराळ्या प्रकारचे मुद्रांक विकले जातात.

भाडे, महानगरपालिका कर व सेवाशुल्क खर्चास कायमस्वरूपी अनुदान मिळणेबाबत

उपरोक्त विषयासंदर्भात प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई या कार्यालयाची विस्तारीत उपशाखा वांद्रे येथील मुंबई प्रदेश विकास प्राधिकरण, मुंबई (एम. एम. आर. डी. ए.) या इमारतीमधील दिनांक १४-१०-१९९३ पासून २,१६२ चौ. फूट जागेत कार्यरत होते. सदर जागेच्या वापरासाठी एम. एम. आर. डी. ए. यांचेबरोबर दिनांक ३०-१२-१९९६ अन्वये लेखी करार करण्यात आलेला आहे. सदर जागेचा वापर शासकीय कार्यालयासाठी केल्यामुळे सदर जागेसाठी भाडे, महापालिका कर व सेवाशुल्क आवश्यक आहे. या ठिकाणी प्रधान मुद्रांक कार्यालयाच्या पुनर्रचनेनंतर दिनांक १-३-२००६ पासून मुद्रांक जिल्हाधिकारी (अंधेरी) व मुद्रांक जिल्हाधिकारी (बोरीवली) ही कार्यालये कार्यरत आहेत.

जोडपत्र २०३० मुद्रांक व नोंदणी (००१) संचालन व प्रशासन

- **वेतन (२०३० ००२९):—** वर्ग - ४ कर्मचाऱ्यांची होणारी वेतनवाढ, महागाई भत्ता, वेतन फरकाची रक्कम रजा प्रवास सवलत तसेच वैद्यकीय प्रतिपुर्ती खर्च, इ विचारात घेता सदर लेखाशिर्षाखाली वाढीव अनुदानाची मागणी करण्यात आलेली आहे. या कार्यालयातील व अधिनस्त मुद्रांक जिल्हाधिकारी कार्यालयातील सर्व कर्मचाऱ्यांचे वेतन तसेच बढती व बदली ने रिक्त पदांवर पदस्थापना झालेल्या अधिकारी / कर्मचाऱ्यांचे देण्यात येणारे वेतन व वेतनवाढ, वेतनाची थकबाकी, सातव्या वेतनाचा वेतन फरकाचा हप्ता, वाढीव महागाई भत्ता, रजा प्रवास सवलत खर्च, वैद्यकीय प्रतिपुर्ती खर्च, पुरवणी वेतन देयके विचारात घेऊन सन २०२६ २०२७ या आर्थिक वर्षात रु.६० लाख ८३ हजार अनुदानाची आवश्यकता आहे. — रु. ६०,८३,०००/-
- **२१ सामुग्री व पुरवठा (२०३० ००३८):—** न्यायिक मुद्रांक छपाईची देयके या कार्यालयामार्फत प्रतिभुती मुद्रणालय नाशिक व हैद्राबाद यांना अदा करावयाची आहेत. वित्तीय वर्ष २०२४- २०२५ मध्ये प्राप्त झालेली देयके तसेच वित्तीय वर्ष २०२५-२०२६ मध्ये प्राप्त होणारी देयके विचारात घेऊन त्या अनुषंगाने सन २०२६- २०२७ या आर्थिक वर्षामध्ये एकूण रु. १५ कोटी इतक्या अनुदानाची मागणी करण्यात येत आहे. — रु. १५,००,००,०००/-
- **मुद्रांकाच्या विक्रीवरील खर्च:—**(२०३० ००४७) ५० - इतर खर्च मुद्रांक पेपर्स व फ्रँकींग याकरीता परवाना देण्यात आलेल्या परवानाधारकांना देण्यात येणाऱ्या मुद्रांकावरील मनौतीची रक्कम फार मोठ्या प्रमाणात असते. त्यामुळे पुस्तकी समायोजनेकरीता सदर रक्कम रु. ३० लाख इतक्या अनुदानाची आवश्यकता आहे. — रु. ३०,००,०००/-
- **(०१) वेतन (२०३० ००६५):—** या कार्यालयातील व अधिनस्त मुद्रांक जिल्हाधिकारी कार्यालयातील सर्व कर्मचाऱ्यांचे वेतन तसेच बढती व बदली ने रिक्त पदांवर आलेल्या अधिकारी व कर्मचाऱ्यांचे देण्यात येणारे वेतन व वेतनवाढी, वेतनाची थकबाकी वाढीव महागाई भत्ता, रजा प्रवास सवलत खर्च, वैद्यकीय प्रतिपुर्ती खर्च, पुरवणी वेतन देयके विचारात घेऊन सन २०२६ २०२७ या आर्थिक वर्षात अनुदानाची आवश्यकता आहे. — रु. १६,००,००,०००/-
- **(०३) अतिकालिक भत्ता:—** या कार्यालयात सद्यस्थितीत एक वाहन चालक कार्यरत आहेत. त्यांनी कार्यालयीन वेळेपेक्षा अधिक तास वाहन चालविल्यास, वाहन चालकांना अतिकालीक भत्या अदा करण्यात येतो. त्यासाठी सन २०२६-२०२७ या आर्थिक वर्षात रु. ३०,०००/- अनुदानाची आवश्यकता आहे. — रु. ३०,०००/-
- **(०६) दूरध्वनी, विज व पाणी खर्च :—** प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई या कार्यालयात ५ दुरध्वनी संच कार्यरत आहेत. या कार्यालयाच्या अधीनस्त मुद्रांक जिल्हाधिकारी कार्यालय, मुंबई, कुर्ला, अंधेरी व बोरीवली या कार्यालयांमध्ये प्रत्येकी एक दुरध्वनी संच असल्याने त्यांची देयके अदा करणेकरीता तसेच ग्रास प्रणाली, बीम्स प्रणाली, बील पोर्टल तसेच स्टॅम्प मॉड्युल या सर्व प्रणालीना आवश्यक असलेली इंटरनेटची सुविधा घेतलेली असल्यामुळे सदरची देयके विहीत मुदतीत अदा करणेकरीता अनुदानाची आवश्यकता आहे. तसेच प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई व चारही मुद्रांक जिल्हाधिकारी कार्यालयातील व मा. उच्च न्यायालय, मुंबई येथिल मुद्रांक विक्री गाळयाचे विज देयक तसेच या कार्यालयाचे जलदेयके विहीत मुदतीत अदा करणेकरीता अनुदानाची आवश्यकता आहे. सन २०२६-२०२७ या आर्थिक वर्षात रु. २०,००,०००/- अनुदानाची आवश्यकता आहे. — रु. २०,००,०००/-
- **(११) प्रवास खर्च :—** प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई या कार्यालयातील कर्मचाऱ्यांना कार्यालयीन कामकाजासाठी जिल्हाबाहेर अथवा जिल्हांतर्गत अंतर्गत प्रवास करावा लागतो. अशा सर्व संबंधीत कर्मचाऱ्यांना प्रवास खर्च अदा करावा लागतो. तसेच प्रशिक्षणासाठी कर्मचाऱ्यांना बाहेर गावी जावे लागते यासाठी देखील कर्मचारी व अधिकारी यांना लागणारा प्रवास खर्च अदा करण्यासाठी सन २०२६-२०२७ या आर्थिक वर्षात रु. ४,००,०००/- अनुदानाची आवश्यकता आहे. अपर मुद्रांक नियंत्रक, कोषागार अधिकारी व नगररचनाकार यांचे बदली प्रवास भत्ता देयकाची अदायगी करण्यासाठी अतिरिक्त निधीची आवश्यकता आहे. — रु. ४,००,०००/-
- **(१३) कार्यालयीन खर्च :—** — रु. ११,५०,०००/-
  - संगणक स्टेशनरी खरेदी, रिबीन्स-टोनर खरेदी, रिबीन्स-टोनर रिफिलींग इत्यादी.
  - प्रधान मुद्रांक कार्यालयास तसेच अधिनस्त मुद्रांक जिल्हाधिकारी कार्यालय मुंबई, कुर्ला, अंधेरी व बोरीवली या कार्यालयांच्या वापराकरीता स्टेशनरी उदा. ए-४ पेपर, टाचणी, स्टॅपलर पिन, टॅग, फाईल्स, शाई, तसेच साफसफाईचे साहित्य इत्यादी किरकोळ खर्च.
  - कार्यालयात वापरात असलेली झेरॉक्स मशिन आणि वॉटर कुलर यांच्यावरील देखभाल व दुरुस्ती करीता येणारा खर्च. — रु. ३,५०,०००/-
  - प्रिंटींग प्रेस (येरवडा पुणे व चर्नीरोड मुंबई) येथुन स्टेशनरी आणणेकरीता लागणारा वाहतुक खर्च (वाहनावळ) — रु. २,२५,०००/-
  - या कार्यालयास देण्यात आलेल्या शासकीय वाहन देखभाल व दुरुस्तीकरीता येणारा खर्च — रु. ३,१०,०००/-

जोडपत्र–चालू

- शासनाने मान्य केलेल्या दर सुचीनुसार प्रधान मुद्रांक कार्यालय मुबंई व अधिनस्त कार्यालयात वाळवीची प्रतिबंधक उपाययोजना करण्याकरीता सन २०२६-२७ या आर्थिक वर्षात अनुदानाची आवश्यकता आहे. रु. ५४,०००/-
- इंटरकॉमसेवा दुरध्वनी कराराकरीता अनुदान. रु. ४,८५,०००/-
- या कार्यालयाकरीता ट्युबलाईट्स खरेदी, टेलिफोन सॉकेट्स तसेच लाईट्स व फॅन ची देखभाल रु. २,६५,०००/-
- या कार्यालयातील खुर्च्या खरेदी व दुरुस्ती याकरीता लागणारा खर्च. रु. २,००,०००/-
- शासकीय टपाल तिकीट व इतर रु. ४,६१,०००/-
- एकूण रु. ३५,००,०००/- रु. ३५,००,०००/-

➢ **(१४) भाडेपट्टी व कर :—** एम. एम. आर.डी.ए. वांद्रे (पुर्व), मुंबई यांचे माहे जून २०२३ ते मार्च-२०२४ तसेच, एप्रिल- २०२४ ते मार्च-२०२५ तसेच चालू वर्षातील माहे एप्रिल २०२५ ते जुलै-२०२५ या वर्षातील एकूण भाडे अंदाजे रक्कम रुपये ४०,६३,३३१/- अदा करणे प्रलंबित आहे. तसेच मा. उच्च न्यायालयातील मुद्रांक विक्रीसाठी वापरण्यात येणाऱ्या गाळ्याचे प्रति महिना रु. १०,०००/- प्रमाणे वर्षाचे एकूण भाडे रु. १,२०,०००/- आहे. असे कर या लेखाशिर्षाअंतर्गत एकूण रक्कम रुपये ४१,८३,३३१/- अनुदानाची आवश्यकता आहे. रु. ५०,००,०००/-

सद्यस्थितीत एम. एम. आर. डी. ए वांद्रे (पुर्व), मुंबई यांनी मागणी केलेले भाडे व इतर कर खालील प्रमाणे आहे.

	तपशील	कालावधी	एकूण रक्कम
अ	भाडे	माहे जून २०२३ ते मार्च २०२४	रु. ५,४०,५००/-
ब	वस्तु व सेवाकर १८%	माहे जून २०२३ ते मार्च २०२४	रु. ९७,२९०/-
क	सेवा शुल्क	माहे जून २०२३ ते मार्च २०२४	रु. ६,९०,४१६/-
ड	वस्तु व सेवाकर १८%	माहे जून २०२३ ते मार्च २०२४	रु. १,२४,२७४/-
इ	महानगर पालिकेकडील मालमता कर	माहे जून २०२३ ते मार्च २०२४	रु. १,१०,८५१/-
		एकूण . .	रु. १५,६३,३३१/-
	वित्तीय वर्ष माहे एप्रिल-२०२४ ते मार्च-२०२५ तसेच माहे एप्रिल-२०२५ ते जुलै-२०२५ अदा करण्यावर प्रलंबित आहे.	एकूण . .	रु. २५,००,०००/-
		एकूण एम. एम. आर. डी. ए. वांद्रे (पूर्व) मुंबई यांचे उच्च न्यायालयातील मुद्रांक विक्रीसाठी वापरण्यात येणाऱ्या गाळ्याचे एकूण भाडे असे अदा करण्यावर प्रलंबित एकूण भाडे	रु. ४०,६३,३३१/- रु. १,२०,०००/- असे एकूण रु. ४१,८३,३३१/-

(१७) संगणक खर्च :— प्रधान मुद्रांक कार्यालय व अधिनस्त चार मुद्रांक जिल्हाधिकारी कार्यालयांमध्ये वापरात असणारे सर्व संगणक व प्रिंटर करीता ॲन्टी व्हायरस खरेदी, तसेच त्यांच्या देखभाल व दुरुस्ती सेवाकरार इत्यादी करीता निधीची आवश्यकता आहे. तसेच, कार्यरत प्रिंटरची देखभाल त्यांची दुरुस्ती सेवाकरार तसेच इतर संगणक सामुग्री खरेदीसाठी निधीची आवश्यकता आहे. रु. ४,००,०००/-

➢(२४) इंधन व वंगण खर्च :—

प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई या कार्यालयाच्या उपयोगाकरीता एकूण तीन वाहने उपलब्ध आहेत. त्यापैकी कार्यालय प्रमुख यांचेसाठी एका वाहनाचा उपयोग केला जातो व इतर दोन वाहने कार्यालयातील इतर अधिकारी यांना मंत्रालयात जाणे व पुणे येथे बैठकीला जाण्याकरीता व इतर कार्यालयीन कामासाठी स्टॉफकार म्हणून उपयोग करण्यात येतो. २०३०००६५-२४ पेट्रोल तेल व वंगण हे लेखाशिर्ष प्रथमच २०१७-१८ पासून या कार्यालयास उपलब्ध करुन देण्यात आले आहे. परंतु सदर लेखाशिर्षाखाली २०२५-२०२६ या आर्थिक वर्षाकरीता फक्त रु ८०,०००/- इतके अनुदान मंजुर करुन देण्यात आले आहे. सदरचे अनुदान फारच अपुरे असल्यामुळे सदर पेट्रोल डिझेल व ऑईल करता येणाऱ्या खर्चाची देयके २०३०००६५-१३ कार्यालयीन खर्च या लेखाशिर्षातून भागविण्यात येत आहेत. त्यामुळे कार्यालयीन खर्चावर अतिरिक्त भार येत आहे. पेट्रोल तसेच डिझेलच्या दरामध्ये होणारी वाढ विचारात घेता सन २०२६-२०२७ या वित्तीय वर्षामध्ये वाढीव अनुदानाची मागणी रु. ३,५०,०००/- इतकी करण्यात येत आहे. रु. ३,५०,०००/-

जोडपत्र–चालू

(२६) जाहिरात व प्रसिध्दी खर्च :— या कार्यालयामार्फत विविध निविदा सूचना तसेच वेळोवेळी मुद्रांक विक्री विषयक सुचना तसे आर. आर. सी कार्यवाही इ. करीता वर्तमानपत्रात जाहिरात देण्यात येते सदर लेखाशिर्षाखाली मागील आर्थिक वर्ष सन २०२४-२५ मध्ये अपुरे अनुदान प्राप्त झाल्याने. या कार्यालयात प्राप्त झालेले प्रलंबित देयके मंजूरीसाठी मा. नोंदणी महानिरीक्षक तथा मुद्रांक नियंत्रक, महाराष्ट्र राज्य पुणे यांच्याकडील स्वीय प्रपंची लेख्यातून (PLA) भागविण्यात आलेला आहे. त्यामुळे सन २०२६-२०२७ या वित्तिय वर्षामध्ये वाढीव अनुदानाची मागणी रु. ३,००,०००/- इतकी करण्यात येत आहे. — रु. ३,००,०००/-

➢**(२१) सामुग्री व पुरवठा (२०३० ००७४) :—**

- प्रिंटींग प्रेस नाशिक व हैद्राबाद यांचेकडील न्यायिकेत्तर मुद्रांक छपाई खर्चाची देयके अदा करणेकरीता येणारा अंदाजित खर्च. — रु. ३४९,१९,७५,०००/-
- प्रिंटींग प्रेस नाशिक व हैद्राबाद येथुन मुद्रांक साठा या कार्यालयमध्ये आणणेकरीता लागणारा अंदाजित वाहतुक खर्च. — रु. ११,३०,०००/-
- प्रिंटींग प्रेस नाशिक व हैद्राबाद येथुन मुद्रांक साठा आणणेकरीता लागणारा पोलीस संरक्षण पूरविण्यात येतो. सदर पोलीस संरक्षण खर्चाची देयके अदा करणे आवश्यक आहे त्याकरीता येणारा अंदाजित खर्च — रु. ५९,४५,०००/-
- प्रिंटींग प्रेस येथुन साठा आल्यानंतर वाहनांमधुन मुद्रांक साठा उतरविणे व दुहेरी कुलपात रचुन ठेवणे याकरीता बाहेरुन हमाल बोलविण्यात येतात. त्यांना देण्यात अंदाजित हमाली खर्च. — रु. ९,५०,०००/-

एकूण . . — रु. ३५०,००,००,०००/-

(५०) मुद्रांकाच्या विक्रीवरील खर्च (२०३० ००८३) :— (०२) (१०२) ५० न्यायिकेतर मुद्रांक पेपर्स व फ्रँकींग याकरीता परवाना देण्यात आलेल्या परवाना धारकांना व ई. एस. बी. टी. आर करीता नेमणुक केलेल्या बँकांना देण्यात येणाऱ्या मनौतीची रक्कम फार मोठ्या प्रमाणात असते. त्यामुळे पुस्तकी समायोजनाकरीता वित्तीय वर्ष २०२६-२०२७ करीता रु. २०,००,००,०००/- अनुदानाची आवश्यकता आहे. — रु. २०,००,००,०००/-

तक्ता-दोन

TABLE - II

भाग-दोन

PART - II

मुद्रांक अधीक्षक, मुंबई व जिल्हा कोषागार कार्यालय यांचा एकत्रित तक्ता

(रुपये हजारात)
(Rs. in thousands)

Objectwise Classification	प्रत्यक्ष खर्च, २०२४-२०२५ Actual Expenditure 2024-2025				अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026				अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२६-२०२७ Budget Estimates 2026-2027			
दत्तमत Voted.	प्रारंभिक शिल्लक Opening Balance	जमा Receipt	विक्री Sale	अखेरची शिल्लक Closing Balance	प्रारंभिक शिल्लक Opening Balance	जमा Receipt	विक्री Sale	अखेरची शिल्लक Closing Balance	प्रारंभिक शिल्लक Opening Balance	जमा Receipt	विक्री Sale	अखेरची शिल्लक Closing Balance
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
न्यायिकेत्तर मुद्रांक पेपर Non-Judicial Stamp Paper	39557	18704000	15725150	3018407	3018407	20004400	17297665	5725142	5725142	21004620	20652548	6077214
शेअर हस्तांतरण Share Transfer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
करारपत्र Agreement	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
दलालपत्र Broker Notes	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
परराष्ट्रीय विपत्रे Foreign Bill	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
लेखप्रमाणक Notary Stamp	34942	287460	272002	50400	50400	316206	299202	67404	67404	332016	329122	70298
विशेष चिकट मुद्रांक Special Adhesive Stamp	44304	419520	145552	318272	318272	461472	160107	619637	619637	484545	176118	928064
विमा Insurance	72	28200	152	28120	28120	31020	167	58973	58973	0	184	58789
हुंडी Hundi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
भारतीय महसूल Indian Revenue	1175	166016	145989	21202	21202	182618	160587	43233	43233	191748	176646	58335

तक्ता-दोन—चालू

TABLE-II—*Contd.*

भाग-तीन

PART-III

(रुपये हजारात)
(Rs. in thousands)

मुद्रांकाचा प्रकार Kind of Stamps (१)	२०२४-२५ 2024-25 (२)	२०२५-२६ 2025-26 (३)	२०२६-२७ 2026-27 (४)
दस्तऐवजावरील ठसे मारण्यावरील शुल्क Duty on impressing documents	20635722	20646105	23011690
दंड Fine	484984	502586	551350
मुद्रांक शुल्कावरील संकीर्ण अधिभार Miscellaneous surcharges on stamp duty . .	0	0	0
एकूण Total . .	21120706	21148691	23563040

प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई व जिल्हा कोषागार कार्यालयामधील निरनिराळ्या प्रकारच्या न्यायिक मुद्रांकांसंबंधी वर्षवार स्थिती दर्शविणारा एकत्रित तक्ता :—

The following table indicates yearwise position regarding various kinds of Judicial Stamps in the General Stamp Office, Bombay :—

जिल्ह्यातील मुद्रांक कार्यालयातील निरनिराळ्या प्रकारच्या न्यायिक मुद्रांकांसंबंधीची वर्षवार स्थिती दर्शविणारा तक्ता :—

The following table indicates yearwise position regarding various kinds of Judicial Stamps in Districts :—

भाग-दोन

PART-II

(रुपये हजारात)

(Rs. in thousands)

मुद्रांकाचा प्रकार Kind of Stamps	प्रत्यक्ष खर्च २०२४-२५ (ACTUAL) 2024-2025				अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२६ (BUDGET) 2025-2026				प्रस्तावित २०२६-२७ (BUDGET) 2026-2027			
	प्रारंभिक शिल्लक Opening Balance	जमा Receipt	विक्री Sale	अखेरची शिल्लक Closing Balance	प्रारंभिक शिल्लक Opening Balance	जमा Receipt	विक्री Sale	अखेरची शिल्लक Closing Balance	प्रारंभिक शिल्लक Opening Balance	जमा Receipt	विक्री Sale	अखेरची शिल्लक Closing Balance
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
न्यायालय फी–												
Court Fee—	1372157	1166169	862333	1675993	1675993	1606300	931927	2350366	2350366	1686615	1178524	2858457

प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई, येथील निरनिराळ्या प्रकारच्या मुद्रांकाच्या किंमतीची वर्षवार स्थिती दर्शविणारा तक्ता :—

The following table indicates yearwise position regarding value of various kinds of Stamps in the General Stamp Office, Bombay :—

तक्ता—चार

TABLE—IV

भाग–एक

PART— I

(रुपये हजारात)

(Rs. in thousands)

मुद्रांक प्रकार Kinds of Stamps (1)	वर्ष Year (2)	प्रारंभिक शिल्लक Opening Balance (3)	जमा Receipt (4)	विक्री Sale (5)	अखेरची शिल्लक Closing Balance (6)
विमा एजन्ट					
Insurance Agent	2024-2025	2161	. .	. .	2161
	2025-2026	2161	. .	. .	2161
	2026-2027	2161	. .	. .	2161

जिल्ह्यातील निरनिराळ्या प्रकारच्या मुद्रांकाच्या किंमतीची वर्षवार स्थिती दर्शविणारा तक्ता
The following table indicates yearwise position regarding various kinds of Stamps in Districts

तक्ता-चार—चालू
TABLE-IV—*Contd.*

भाग-दोन
PART-II

(रुपये हजारात)
(Rs. in thousands)

मुद्रांकाचा प्रकार Kind of Stamps	२०२४-२५ 2024-25				२०२५-२६ 2025-26				२०२६-२७ 2026-27			
	प्रारंभिक शिल्लक Opening Balance	जमा Receipt	विक्री Sale	अखेरची शिल्लक Closing Balance	प्रारंभिक शिल्लक Opening Balance	जमा Receipt	विक्री Sale	अखेरची शिल्लक Closing Balance	प्रारंभिक शिल्लक Opening Balance	जमा Receipt	विक्री Sale	अखेरची शिल्लक Closing Balance
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
विमा एजंट . . . . Insurance Agent	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
राष्ट्रीय बचत . . . . National Savings	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
पोस्टाची सरकारी तिकीटे . . . . Service Postage Stamps	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
सरकारी टपाल खर्च . . . . Public Postage Expenses	67	122	110	79	79	140	116	103	103	165	143	125
एकूण . .	67	122	110	79	79	140	116	103	103	165	143	125

ज्यांना प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई आणि उच्च न्यायालय, लघुवाद न्यायालय, नगर दिवाणी, मुंबई व नगर दिवाण, दिंडोशी इमारतीत आलेल्यांना येथून विशेष प्रकारचे मुद्रांक विकण्यात आले अशा ग्राहकांसंबंधी माहिती देणारा तक्ता :—

The following table gives information regarding customers to whom special types of stamps were sold in the General Stamp Office, Bombay and its branches at High Court, Small Causes Court, Income Tax, Sale Tax and Bullion Exchange Building :—

तक्ता-पाच

TABLE-V

अनुक्रमांक Serial No.	मुद्रांक प्रकार Kinds of Stamps	ग्राहकांची संख्या		
		२०२४-२५ 2024-25	२०२५-२६ 2025-26	२०२६-२७ 2026-27
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
(बी) (B)	**न्यायिकेतर—** Non-Judicial			
1.	न्यायिकेतर मुद्रांकपत्र Non-Judicial Stamp Papers	0	0	0
2.	हुंडी पत्र Hundi Papers	4200	2250	2500
3.	विशेष चिकट मुद्रांक Special Adhesive Stamp	10000	10500	11500
4.	शेअर हस्तांतरण Share Handover	7679	8000	9500
(ए) (A)	**न्यायिक—** Judicial			
	ठसवलेले न्यायालय फी मुद्रांक Impressed Court Fee Stamps	3017	3300	3200

बृहन्मुंबई व मुफसल भागात कमिशन तत्त्वावर काम करणाऱ्या अनुज्ञप्तीधारी मुद्रांक विक्रेत्यांना देण्यात आलेल्या कसरीविषयी वर्गवार साधार सामुग्री दर्शविणारा तक्ता :—

The following table indicates yearwise data regarding discount paid to licensed Stamp Vendor working in Greater Bombay and in the Mofussil on commission basis :—

तक्ता-सहा

TABLE-VI

(रुपये हजारात)

(Rs. in thousands)

विवरण Description (1)	२०२४-२५ 2024-25 (2)	२०२५-२६ 2025-26 (3)	२०२६-२७ 2026-27 (4)
(१) अनुज्ञप्तीधारक मुद्रांक विक्रेत्यांची संख्या (पूर्ण आकडे). . . . . . (i) Number of licence stamp vendors (full figures)	66	72	79
(२) अनुज्ञप्तीधारी विक्रेत्यांना विकलेल्या मुद्रांकाचे मूल्य . . . . . . (ii) Value of stamps sold to the licensed vendors.	2091746	2300921	2531013
(३) दिलेल्या कसरीची रक्कम . . . . (iii) Amount of discount paid	50252	55364	60900
(४) प्रत्येक अनुज्ञप्तीधारक विक्रेत्यामागे दरवर्षी देण्यात येणारी सरासरी कसर.	1903	2013	2206

(iv) Average discount per licensed vendors per year.

(अ) मृत्युपत्राप्रमाणे उच्च न्यायालये किंवा खाजगी व्यक्ती यांनी निर्मित केलेली प्रबंधपत्रे, त्यावर वसूल झालेली ज्यादा न्यायालय फी आणि

(ब) मुद्रांक शुल्क, शास्ती आणि अभिनिर्णय फी यांच्या रकमा व खराब झालेल्या आणि उपयोगात न आणलेल्या मुद्रांकांच्या परताव्याची रक्कम यांच्या वसुलीच्या संबंधातील, मुंबई मुद्रांक अधिनियमान्वयेच्या दस्ताऐवजांचे अभिनिर्णय याविषयी माहिती देणारा तक्ता.

(A) The following table gives information regarding (A) Recovery of Additional Court Fee on Probates, Letters of Administration referred to by the High Court or Private individual, and

(B) Adjudication of documents under Bombay Stamp Act, In respect of the collection of the amount of stamp duty, penalty and adjudication fee and the amount of refund of spoilt and unused stamps :—

तक्ता-सात

TABLE-VII

अ.क्र. Sr. No. (1)		विवरण Description (2)	२०२४-२५ 2024-25 (3)	२०२५-२६ 2025-26 (4)	२०२६-२७ 2026-27 (5)
(अ)	(अ)	(एक) वर्षभरात न्यायालय शुल्क अधिनियम याखाली परामर्श घेतलेल्या वादांची संख्या (उच्च न्यायालय आणि खाजगी व्यक्ती यांच्याकडून आलेल्या)	0	0	0
(A)	(i)	Number of cases dealt with during the year received from the High Court and Private parties under the Court-fees Act.			
	(दोन)	ज्यादा न्यायालय फी, शास्ती आणि जप्ती यांच्या वसूल झालेल्या रकमा (रुपये हजारात).	0	0	0
	(ii)	Additional Court-Fee and penalty and forfeiture recovered (Rs. in thousands)			
	(तीन)	न्यायालय फीचा परतावा (रुपये हजारात)	141475	164034	281767
	(iii)	Refund of Court-Fees (Rs. in thousands)			
(ब)	(ब)	(एक) मुद्रांक अधिनियमाखाली उप-निबंधक व खाजगी व्यक्ती यांच्याकडून आलेल्या वादांची संख्या.	0	0	0
(B)	(B)	(i) Number of cases received from the Sub-Registrars and Private Parties under Stamps Act.			
	(दोन)	वसूल झालेला मुद्रांक शुल्क, शास्ती आणि अभिनिर्णय फी (रुपये हजारात)	7022537	7374651	7599366
	(ii)	Stamp duty, penalty and adjudication fee realized (Rs. in thousands)			
	(तीन)	खराब झालेल्या मुद्रांकांचा परतावा (रुपये हजारात)	8214478	9433417	9974567
	(iii)	Refund of spoilt Stamps (Rs. in thousands)			

प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई येथे आणि जिल्ह्यामध्ये करण्यात आलेल्या मुद्रांकाच्या मुद्रण खर्चाचे आकडे दर्शविणारा तक्ता :—

The following table indicates the yearwise figures of printing charges of stamps incurred by the General Stamp Office, Bombay and in the Districts :—

तक्ता-आठ

TABLE-VIII

(रुपये हजारात)

(Rs. in thousands)

विवरण Description	बी– न्यायिकेतर B— Non Judicial		ए– न्यायिक A— Judicial		एकूण Total	
	मुद्रित मुद्रांकाची किंमत Value of Stamps printed	मुद्रण खर्च Printing charges	मुद्रित मुद्रांकाची किंमत Value of Stamps printed	मुद्रण खर्च Printing charges	मुद्रित मुद्रांकाची किंमत Value of Stamps printed	मुद्रण खर्च Printing charges
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
२०२४-२०२५ .. प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई General Stamp Office, Mumbai (Nodal Treasury)	१९६०५१९६	१८७०९६९	१४७९०००	१२०५९८	२१०८४१९६	१९९१५६७
२०२५-२०२६ .. प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई General Stamp Office, Mumbai (Nodal Treasury)	२०९९५७१५	२०५८०६६	२२८०६८०	१३२७००	२३२७६३९५	२१९०७६६
२०२६-२०२७ .. प्रधान मुद्रांक कार्यालय, मुंबई General Stamp Office, Mumbai (Nodal Treasury)	२२०१२९३०	२२६३८७३	१४९८७४८	१४५९७०	२३५११६७८	२४०९८४३

(चार) कर्मचारी वर्गविषयक गोषवारा :

तक्ता-नऊ

TABLE-IX

पदनाम (१)	वर्ग (२)	वेतनश्रेणी (३)	वेतन स्तर	पदसंख्या २०२४-२५ (४)	२०२५-२६ (५)	२०२६-२७ (६)
राजपत्रित अधिकारी—						
अपर मुद्रांक नियंत्रक, मुंबई	वर्ग-१	रु. ११८५००-२१४१००	एस-२७	१	१	१
सहाय्यक नोंदणी महानिरीक्षक तथा मुद्रांक अधीक्षक, मुंबई . .	वर्ग-१	रु. ४९१००-१५५८००	एस-१८	१	१	१
अपर मुद्रांक अधीक्षक, मुंबई . .	वर्ग-१	रु. १५६००-३९१००	. .	०	०	०
मुद्रांक, जिल्हाधिकारी	वर्ग-१	रु. ५६१००-१७७५००	एस-२०	६	६	६
कोषागार अधिकारी	वर्ग-१	रु. ५६१००-१७७५००	एस-२०	१	१	१
नगर रचनाकार	वर्ग-१	रु. ५६१००-१७७५००	एस-२०	१	१	१
अपर कोषागार अधिकारी	वर्ग-२	रु. ४४९००-१४२४००	एस-१६	१	१	१
उप मुद्रांक अधीक्षक	वर्ग-२	रु. ४१८००-१४२४००	एस-१५	५	५	५
लेखाधिकारी	वर्ग-२	रु. ४४९००-१४२४००	एस-१६	१	१	१
स्वीय सहाय्यक	वर्ग-२	रु. ४४९००-१४२४००	एस-१६	१	१	१
			एकूण . .	१८	१८	१८
अराजपत्रित अधिकारी— वर्ग-३						
लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	वर्ग-३	रु. ४१८००-१४२४००	एस-१५	१	१	१
दुय्यम निबंधक श्रेणी १	वर्ग-३	रु. ३८६००-१२२८००	एस-१४	४	४	४
सहाय्यक नगर रचनाकार	वर्ग-३	रु. ३८६००-१२२८००	एस-१४	५	५	५
मुद्रांक निरीक्षक	वर्ग-३	रु. ३८६००-१२२८००	एस-१४	११	११	११
रचना सहाय्यक	वर्ग-३	रु. ९३००-३४८००	. .	०	०	०
पर्यवेक्षक/वरिष्ठ लिपीक	वर्ग-३	रु. २५५००-८११००	एस-०८	४३	४३	४३
लिपीक	वर्ग-३	रु. १९९००-६३२००	एस-०६	४८	४८	४८
मुद्रांक विक्रेता	वर्ग-३	रु. ५२००-२०२००	. .	०	०	०
वाहन चालक	वर्ग-३	रु. १९९००-६३२००	एस-०६	४	४	४
			एकूण . .	११६	११६	११६
अराजपत्रित— वर्ग-४						
शिपाई (उच्च श्रेणी)	वर्ग-४	रु. ४४४०-७४४०		०	०	०
शिपाई (कनिष्ठ श्रेणी)	वर्ग-४	रु. ४४४०-७४४०		०	०	०
शिपाई/लष्कर	वर्ग-४	रु. १६६००-५२४००	एस-०३	१८	१८	१८
सफाई कामगार	वर्ग-४	रु. १५०००-४७६००	एस-०१	२	२	२
			एकूण . .	२०	२०	२०
			एकूण . .	१५४	१५४	१५४

शासकीय मुद्रणालय, नागपूर